

PM SHRI

(Pradhan Mantri Schools for Rising India)

માર્ગદર્શિકા - ૨



ગુજરાત શાળા શિક્ષણ પરિષદ, સમગ્ર શિક્ષા,
સેક્ટર-૧૭, ગાંધીનગર.

અનુક્રમણિકા

<u>ક્રમ</u>	<u>માર્ગદર્શિકા</u>	<u>પાના નં.</u>
1.	Monitoring & Information System	01
2.	Girls Education	29
3.	Finance & Accounting	33
4.	Inclusive Education	40
5.	Civil Branch	97

Monitoring & Information System

User Manual of Expenditure entry for PM SHRI Schools

શાળા કક્ષાએ કરવાની થતી કામગીરી

- ❖ સૌ પ્રથમ શાળાનાં યુઝર દ્વારા <https://www.pm-shri.in/> લિંક પર ક્લિક કરીને શાળાનું લોગીન કરવાનું રહેશે.

PMSHRI

Pradhan Mantri Schools For Rising India

About PMSHRI School

PM SHRI Schools a centrally sponsored scheme by Government of India. This initiative is intended to develop poor urban areas into urban managed by urban governments (UP Government) (including OI and PWS) which will have better facilities and good facilities. A lot of stimulating learning environment, where a wide range of learning experiences are offered and where good physical infrastructure and appropriate resource provision is learning are available to all students and nurture students in a way that they become engaged, productive and contributing citizens for building an equitable, inclusive and just society as envisaged by the National Education Policy (NEP) 2020. More than 2 lakh students are expected to be the direct beneficiaries of the scheme. The scheme will also provide understanding of various dimensions of Quality of school education and urban Policy, Practice and Implementation. The learning from these schools will be scaled up to other schools in the country. The Scheme is proposed to be implemented over a period of 5 years i.e. 2021-22 to 2025-26.

Login for PMSHRI

User Name:

Password:

Capcha:
 11666

[Forgot Password](#)

Department of School Education & Literacy
Ministry of Education, Government of India

This site is designed, developed, maintained and hosted by TSC - Sarva Shiksha Department of School Education, Ministry of Education, Government of India.

- ❖ ઉપરની લોગીન સ્ક્રીનમાં શાળાના યુઝરે યુઝરનેમમાં શાળાનો ૧૧ અંકનો યુ-ડાયસ કોડ અને પાસવર્ડમાં શાળાનો પાસવર્ડ નાખીને લોગીન કરવાનું રહેશે.
- ❖ શાળાનું લોગીન કર્યાબાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દેખાશે.

India

WELCOME, KATTA SHIKSHA FOR RISING INDIA

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & II Download Profile Logout

Welcome to PMSHRI

Click this link from Module to Join School Help Line at National Channel <https://t.me/+3AAGEmnna9g2HD0U8>

Copyright © 2021. All rights reserved. W3C

Designed and Hosted by TSC - Sarva Shiksha

Recurring Expenditure data entry

- ❖ ખર્ચની એન્ટ્રી કરવા માટે મેનુમાંથી Expenditure -> Expenditure વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે.

The screenshot shows the website interface for Pradhan Mantri Schools for Rising India. At the top right, there is a language selector set to 'India' and a button for 'PM SRI, SARVA SHALA NEI & PRA SHALA'. The main heading is 'Pradhan Mantri Schools for Rising India'. Below this is a navigation menu with options: Home, Expenditure, Lock/Unlock, Reports, AWP & D, Download, Profile, and Logout. The 'Expenditure' option is highlighted with a red box. Below the menu, there is a prompt: 'Please Download Telegram from Play Store..... Register with Your Mobile'. At the bottom, there is a footer with 'Copyright © PM SRI, All rights reserved 2023' and 'Designed and Developed by TSG - Samagra Shiksha'.

- ❖ Expenditure વિકલ્પ પસંદ કર્યા બાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દેખાશે.

The screenshot shows the 'Activity Wise Expenditure' form on the website. At the top right, there is a language selector set to 'India' and a button for 'PM SRI, SARVA SHALA NEI & PRA SHALA'. The main heading is 'Pradhan Mantri Schools for Rising India'. Below this is a navigation menu with options: Home, Expenditure, Lock/Unlock, Reports, AWP & D, Download, Profile, and Logout. The 'Expenditure' option is highlighted. Below the menu, there is a section titled 'Activity Wise Expenditure' with the instruction 'Please Select the Following Details.'. There are four dropdown menus: 'State*' (selected: GUJARAT), 'District*' (selected: SURAT), 'School*' (selected: SARVA SHALA NO / PRA SHALA), and 'Financial Year*' (selected: 2022). Below these are two buttons: 'Recurring' and 'Non-Recurring'. At the bottom, there is a footer with 'Copyright © PM SRI, All rights reserved 2023' and 'Designed and Developed by TSG - Samagra Shiksha'.

- ❖ જેમાં Recurring ખર્ચની ચોટ્ટી કરવા માટે Financial Year માં 2023-24 લિકલમ પસંદ કરી Recurring બટન પર ક્લિક કરો

India | Welcome, ANVYS-SHRI-A FO & PM-SHRI-A

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & B Download Profile Logout

Activity Wise Expenditure

Please Select the Following Details:

State*: Gujarat District*: Gandhinagar
 School*: ANVYS-SHRI-A FO & PM-SHRI-A Financial Year*: 2023-2024

Recurring Non-Recurring

© 2023 PM-SHRI. All rights reserved. 2023. Pradhan Mantri Schools for Rising India

- ❖ ઉપર પ્રમાણે Recurring બટન પર ક્લિક કર્યાબાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દેખાશે.

India | Welcome, ANVYS-SHRI-A FO & PM-SHRI-A

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & B Download Profile Logout

Enter School Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please Select the Following Details:

Scheme: PM SHRI - A - Minor - Select - Year: 2023-2024 - Sub Component: Select - Activity: Select

Sub-Activity	Budget Approved		Progress (Till Previous Month)		Progress (Current Month)		Save/Reset
	Physical	Financial	Physical	Financial	Physical	Financial	
					0	1.00	

View/Delete

(Rs. in Lakhs)

❖ જેમાં એન્ટ્રી કરતા યુઝરે નીચે મુજબ વિકલ્પ પસંદ કરવાના રહેશે.

- ✓ Month માં જે મહિનાના ખર્ચની એન્ટ્રી કરતા હોઈએ તે મહિનો પસંદ કરવાનો રહેશે (For Ex. – July)
- ✓ Sub component માં જે ખર્ચની એન્ટ્રી કરતા હોઈએ તે વિકલ્પ પસંદ કરવો (For Ex. – Annual School Grant)
- ✓ ત્યારબાદ Activity માં પસંદ કરેલ Sub component ની એક્ટિવિટી બતાવશે જેમાં યુઝરે જે એક્ટિવિટીમાં ખર્ચ થયો હોય તે એક્ટિવિટી વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે (For Ex. – Annual School Grant)
- ✓ ત્યારબાદ સ્કીનમાં નીચે દર્શાવેલ Sub Activity માં શાળાને મંજૂર થયેલ એક્ટિવિટીનો વિકલ્પ જ.વા મળશે (For Ex. – No of Schools having students >250 and <=100)

India Welcome, KANYA SULA NO 1 PRA SULA

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & E Download Profile Logout

Enter School Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please select the following details.

Scheme: PM SHRI Month: July Year: 2023-2024 Sub Component: Annual School Activity: Annual School

(Rs. in Lakh)

Sub-Activity	Budget Approved		Progress(Till Previous Month)		Progress(Current Month)		Save	Reset
	Physical	Financial	Physical	Financial	Physical	Financial		
-Select-								
Select No. of Schools having Students (> 250 and <= 1000)								

❖ શાળાના ચુકરે ઉપરોક્ત વિકલ્પ પસંદ કર્યાબાદ તેને નીચે મુજબ સ્ક્રીન દેખાશે

India

Welcome, DANTA SIKHA NO 4 PRA SIKHA

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & B Download Profile Logout

Enter School Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please Select the Following Details:

Scheme: PM SHRI Month: July Year: 2021-2022 Sub Component: Annual School C Activity: Annual Scho

(Rs. in Lakh)

Sub-Activity	Budget Approved		Progress(Till Previous Month)		Progress(Current Month)		Save Record
	Physical	Financial	Physical	Financial	Physical	Financial	
No. of Schools having Students	1	1	0	0	0	0.00	

View/Delete

❖ ઉપરોક્ત સ્ક્રીનમાં દર્શાવ્યા મુજબ શાળાનાં ચુકરે પસંદ કરેલ: Sub Activity નાં Physical અને Financial પ્રોગ્રેસર્ન. એન્ટ્રી કરવાની રહેશે અને એન્ટ્રી કર્યાબાદ Save બટન પર ક્લિક કરીને એન્ટ્રી સેવ કરવાની રહેશે. (For Ex.- શાળાનાં ચુકરે પસંદ કરેલ Sub Activity નો જે-તે માસનો Physical પ્રોગ્રેસ 1 અને Financial પ્રોગ્રેસ Rs.10000 હોય તો Physical માં - 1 અને Financial માં 0.10000 એમ નીચે દર્શાવેલ સ્ક્રીન મુજબ એન્ટ્રી કરવાની રહેશે)

India

Welcome, DANTA SIKHA NO 4 PRA SIKHA

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & B Download Profile Logout

Enter School Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please Select the Following Details:

Scheme: PM SHRI Month: July Year: 2021-2022 Sub Component: Annual School C Activity: Annual Scho

(Rs. in Lakh)

Sub-Activity	Budget Approved		Progress(Till Previous Month)		Progress(Current Month)		Save Record
	Physical	Financial	Physical	Financial	Physical	Financial	
No. of Schools having Students	1	1	0	0	1	0.10000	

View/Delete

- ઉપર પ્રમાણે એન્ટ્રી કર્યાબાદ તીરો સ્કીનમાં દર્શાવ્યા મુજબ યુઝરે કરેલ એન્ટ્રીનો રેકોર્ડ જોઈ શકાશે તેમજ એન્ટ્રીમાં જો કોઈ ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો રેકોર્ડમાં દર્શાવેલ કોસ બટન પર ક્લિક કરતા એન્ટ્રીને DELETE કરી શકાશે તેમજ DELETE કરેલ એક્ટિવિટીની ઉપર જણાવેલ પ્રોસેસ મુજબ નવી એન્ટ્રી પણ કરી શકાશે

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & D Download Profile Logout

Enter School Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please Select the Following Details.

Scheme: PM SHRI Month: Jul Year: 2023-2024 SubComponent: Annual School Activity: Annual Scho

(Rs. in Lakh)

Sub-Activity	Budget Approved		Progress(Till Previous Month)		Progress(Current Month)		Save	Reset
	Physical	Financial	Physical	Financial	Physical	Financial		
No. of Schools having Students >								
250 and <= 1000						1.00		

View/Delete

(Rs. in Lakh)

S. No	Sub-Activity	Budget Approved		Progress(Till Previous Month)		Progress (Current Month)		Delete
		Physical	Financial	Physical	Financial	Physical	Financial	
1	No. of Schools having Students (> 250 and <= 1000)	1	1	0	0	1	0.00	<input checked="" type="checkbox"/>

ખાસ સુચના :- યુઝરે Financial પ્રોગ્રેસની ખર્ચની એન્ટ્રી લાખનાં ગુણાકમાં કરવાની થાય છે એટલેકે યુઝરે Rs.10526 ની એન્ટ્રી કરવાની હોય તો યુઝરે Financial પ્રોગ્રેસમાં 0.10526 લખીને એન્ટ્રી કરવાની રહેશે.

Non-Recurring Expenditure data entry

❖ ખર્ચની એન્ટ્રી કરવા માટે મેનુમાંથી Expenditure -> Expenditure વિકલ્પ પસંદ કરો.

The screenshot shows the user interface for entering expenditure data. At the top right, there is a header with the Indian flag and the text "Welcome, SARVA SHALA NO 4 PRA SHALA". Below this is the title "Pradhan Mantri Schools for Rising India". A navigation bar contains links for Home, Expenditure, Lock/Unlock, Reports, AWP & II, Download, Profile, and Logout. The "Expenditure" link is highlighted with a red box. Below the navigation bar, there is a "Welcome" message and a red warning message: "Please Download Information from Every State..... Register with your mobile". At the bottom, there is a footer with "Copyright © PM SHRI, All right reserved 2023" and "Designed and Developed by TSC - Samagra Shiksha".

❖ Expenditure વિકલ્પ પસંદ કર્યા બાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દેખાશે.

The screenshot shows the "Activity Wise Expenditure" form. At the top right, there is a header with the Indian flag and the text "Welcome, SARVA SHALA NO 4 PRA SHALA". Below this is the title "Pradhan Mantri Schools for Rising India". A navigation bar contains links for Home, Expenditure, Lock/Unlock, Reports, AWP & II, Download, Profile, and Logout. Below the navigation bar, there is a "Activity Wise Expenditure" section. Under this section, there is a message "Please Select the Following Details:" followed by four dropdown menus: "State*" (Gujarat), "District*" (Surat), "School*" (SARVA SHALA NO 4 PRA SHALA), and "Financial Year*" (2023-24). Below these dropdowns, there are two buttons: "Recurring" and "Non-Recurring". At the bottom, there is a footer with "Copyright © PM SHRI, All right reserved 2023" and "Designed and Developed by TSC - Samagra Shiksha".

- ❖ જેમાં Non-Recurring ખર્ચની એન્ટ્રી કરવા માટે Financial Year માં 2023-24 વિકલ્પ પસંદ કરી Non-Recurring બટન પર ક્લિક કરો

India Welcome, KANYA SHRI A NO 4 PMA SHRI A

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & B Download Profile Logout

Activity Wise Expenditure

Please Select the Following Details

State* District* School* Financial Year*

- ❖ ઉપર પ્રમાણે Non-Recurring બટન પર ક્લિક કર્યાબાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દેખાશે.

India Welcome, KANYA SHRI A NO 4 PMA SHRI A

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AWP & B Download Profile Logout

Enter State Non-Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please Select the Following Details

Scheme : Month : Year : Sub Component : Activity :

(Rs. in lacs)

❖ જેમાં યુઝરે નીચે મુજબ વિકલ્પ પસંદ કરવાનું રહેશે.

- ✓ Month માં જે મહિનાના ખર્ચની એન્ટ્રી કરતા હોઈએ તે મહિનો પસંદ કરવાનો રહેશે (For Ex. – July)
- ✓ Sub component માં જે ખર્ચની એન્ટ્રી કરતા હોઈએ તે વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે (For Ex. – Support at Pre-school Education / Bal-Vatika (ECCE))
- ✓ ત્યારબાદ Activity માં પસંદ કરેલ Sub component ની એક્ટિવિટી બતાવશે જેમાં યુઝરે જે એક્ટિવિટીમાં ખર્ચ થયો હોય તે એક્ટિવિટી વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે (For Ex. – Support to Pre-school (NR))
- ✓ ત્યારબાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન જોવા મળશે

India Welcome, KWA SHRI NO 4 PRASHVA

Pradhan Mantri Schools for Rising India

[Home](#) [Expenditure](#) [Lock/Block](#) [Reports](#) [AWP & B](#) [Download](#) [Profile](#) [Logout](#)

Enter State Non-Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please select the following details.

Scheme: PM SHRI Month: Year: 2023-2024 Sub Component: Activity:

(Rs. in Lacs)

Sub-Activity	Cumulative Budget Approved		Cumulative Progress (Till Previous Month)			Cumulative Progress (Till Current Month)		
	Physical	Financial	Physical Completed	Physical Inprogress	Financial	Physical Completed	Physical Inprogress	Financial
Bala Features	1	2	0	0	0.00	0	0	0.00
Total	100							

View/Delete

❖ ઉપરોક્ત સ્ક્રીનમાં દર્શાવ્યા મુજબ યુઝરે જે-તે કોમ્પોનન્ટની Physical પ્રોગ્રેસ અને Financial પ્રોગ્રેસની એન્ટ્રી નીચે મુજબ કરવાની રહેશે.

- ✓ Physical Completed માં જે Activityની એન્ટ્રી કરતા હોય તે એક્ટિવિટીનું કામ પૂર્ણ થયેલ હોય તો તે એન્ટ્રી અહીં દર્શાવાશે (For Ex. – Bala Features એક્ટિવિટીમાં Physicalમાં કુલ 4 મંજુર થયેલ હોય અને તેમાંથી 3 કામ પૂર્ણ થયેલ હોય તો Physical Completed માં 3 ની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે)

- ✓ Physical Inprogress માં જે Activityની એન્ટ્રી કરતા હોય તે એક્ટિવિટીનું કામ પ્રગતિમાં હોય તો તે એન્ટ્રી ચ્હી દર્શાવાશે (For Ex. – Bala Features એક્ટિવિટીમાં Physicalમાં કુલ 4 મંજુર થયેલ હોય અને તેમાંથી 1 કામ પ્રગતિમાં હોય તો Physical Inprogress માં 1 ની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે)
- ✓ Financial પ્રોગ્રેસમાં જે Activityની એન્ટ્રી કરતા હોય તે એક્ટિવિટીનાં કામની Financial પ્રોગ્રેસની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે (For Ex. – Bala Features એક્ટિવિટીમાં Financial માં Rs.400000 મંજુર થયેલ હોય અને તેમાંથી Rs.300000 ખર્ચ થયેલ હોય તો Financial પ્રોગ્રેસમાં 3.00000 ની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે)
- ✓ આ એન્ટ્રીને સેવ કરવા માટે SAVE બટન પર ક્લિક કરવાનું રહેશે.

India Welcome, KANVA SHI & MOLEPDA SHA A

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home
Expenditure
Lock/Unlock
Reports
AWP & E
Download
Profile
Logout

Enter State Non-Recurring Monthly Progress (PM SHRI)

Please Select the Following Details.

Scheme: PM SSI v 4th Month: July Year: 2023-2024 v Sub Component: Support at Pre-Schoc v Activity: Support to Pre-Prina v

SAVE Button

Sub-Activity	Cumulative Budget Approved		Cumulative Progress (Till Previous Month)			Cumulative Progress (Till Current Month)		
	Physical	Financial	Physical Completed	Physical Inprogress	Financial	Physical Complete	Physical Inprogress	Financial
Bala Features	1	2	0	0	0.00	0	1	1.02500
Total	1.00							

View/Delete

- ઉપર પ્રમાણે એન્ટ્રી કર્યાબાદ નીચે સ્ક્રીનમાં દર્શાવ્યા મુજબ યુઝરે કરેલ એન્ટ્રીનો રેકોર્ડ જોઈ શકાશે તેમજ એન્ટ્રીમાં જો કોઈ ભૂલ થઈ ગઈ હોય તો રેકોર્ડમાં દર્શાવેલ કોસ બટન પર ક્લિક કરતા એન્ટ્રીને DELETE કરી શકાશે તેમજ DELETE કરેલ એક્ટિવિટીની ઉપર જણાવેલ પ્રોસેસ મુજબ નવી એન્ટ્રી પાડી શકાશે

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Activities Reports ERF & FI Feedback Profile Logout

Enter State Non-Recurring Monthly Progress (PM S4RI)

Please Select the Following Details.

Scheme : PM S4RI Month : July Year : 2023-2024 Sub-Component : Support at Pre-Schoc Activity : Support to Pre-Prima

(Rs in Lacs)

View/Delete

Sub-Activity	Budget Approved		Cumulative Progress (Till Previous Month)			Cumulative Progress (Till Current Month)			Delete
	Physical	Financial	Physical Completed	Physical Inprogress	Financial	Physical Completed	Physical Inprogress	Financial	
Bus Features	1	2	0	0	0	0	0	0	1.000

ખાસ સુચના :-

- યુઝરે Financial પ્રોગ્રેસની ખર્ચની એન્ટ્રી લાખનાં ગુણાકમાં કરવાની થાય છે એટલેકે યુઝરે Rs.182580 ની એન્ટ્રી કરવાની હોય તો યુઝરે Financial પ્રોગ્રેસમાં 1.82580 લાખને એન્ટ્રી કરવાની રહેશે.
- Non-Recurring Expenditure માં દરેક કોમ્પોનન્ટનાં ખર્ચની Cumulative એન્ટ્રી કરવાની થાય છે દા.ત. (કોઈ એક કોમ્પોનન્ટનો જુલાઈ માસનો ખર્ચ - રૂ.૫૦૪૨૬/- હોય, ઓગસ્ટ માસનો ખર્ચ - રૂ.૩૦૨૪૫/- હોય અને સપ્ટેમ્બર માસનો ખર્ચ - રૂ.૨૦૫૧૧/- હોય તો જુલાઈ માસની એન્ટ્રી 0.50426 આવશે જ્યારે ઓગસ્ટ માસની એન્ટ્રી 0.80671 આવશે અને સપ્ટેમ્બર માસની એન્ટ્રી 1.01187 આવશે. એટલેકે પાછલા માસની ખર્ચની એન્ટ્રીમાં જે મહિનાનાં ખર્ચની એન્ટ્રી કરતા હોઈએ તે તેમાં ઉમેરીને એન્ટ્રી કરવાની રહેશે.)

(3) Recurring Expenditure માં દરેક કોમ્પોનન્ટનાં ખર્ચની નીચે મુજબ એન્ટ્રી કરવાની ધ્યાય છે દા.ત. (કોઈ એક કોમ્પોનન્ટનો જુલાઈ માસનો ખર્ચ - રૂ.૫૦૪૨૬/- હોય, ઓગસ્ટ માસનો ખર્ચ - રૂ.૩૦૨૪૫/- હોય અને સપ્ટેમ્બર માસનો ખર્ચ - રૂ.૨૦૫૧૧/- હોય તો જુલાઈ માસની એન્ટ્રી 0.50426 ધ્યાવશે જ્યારે ઓગસ્ટ માસની એન્ટ્રી 0.30245 ધ્યાવશે અને સપ્ટેમ્બર માસની એન્ટ્રી 0.20511 ધ્યાવશે. એટલે કે જે મહિનાનાં ખર્ચની એન્ટ્રી કરતા કોઈએ તે જ માસનાં ખર્ચની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે તેમજ પાછલા માસની ખર્ચની એન્ટ્રીમાં ચાલુ માસની ખર્ચની એન્ટ્રીમાં ઉમેરવાની રહેશે નહીં.)

❖ ઉપર પ્રમાણે એન્ટ્રી કર્યાબાદ યુઝરે જે માસની ખર્ચની એન્ટ્રી કરેલ હોય તેને લોક કરવાની રહેશે

- ✓ એન્ટ્રી લોક કરવા માટે યુઝરે મેનુમાંથી Lock/Unlock વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે
- ✓ ત્યારબાદ Lock/Unlock મેનુમાંથી Expenditure વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે
- ✓ ત્યારબાદ નીચે દર્શાવેલ સ્ક્રીન દેખાશે
- ✓ જેમાં Financial Year માં 2023-24 વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે
- ✓ Month માં July (જે માસની એન્ટ્રી કરતા લોક કરતા હોઈએ તે) વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે
- ✓ ત્યારબાદ Recurring અને Non-Recurring (જે ખર્ચની એન્ટ્રી લોક કરતા હોઈએ તે) બટન પર ક્લિક કરવાનું રહેશે

Welcome, MANVA (PM & PM-1) FOR CBSE A

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home | Expenditure | Lock/Unlock | Reports | AMI & SI | Download | Profile | Logout

Month Wise Expenditure Freezing

Please select the following details

State*

District*

School*

Financial Year*

Month*

Copyright © PM SHRI, All rights reserved 2023. Designed and Developed by TSC - Ganaya Shiksha.

- ❖ ઉપર પ્રમાણે Recurring અને Non-Recurring (જે ખર્ચની એન્ટ્રી લોક કરતા હોઈએ તે) બટન પર ક્લિક કર્યાબાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દોખાશે જેમાં યુઝરે Freeze બટન પર ક્લિક કરીને Recurring અને Non-Recurring ખર્ચની જે-તે માસની એન્ટ્રી લોક કરવાની રહેશે.



PM-SRI, SCRTS, SMLA NSI - PMS SMIIS

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home Expenditure Lock/Unlock Reports AMP & I Download Profile Logout

Freeze Recurring Expenditure [Back](#)

Please Select the Following Details:

Month: Year:

S. No	Component	Sub Component	Activity	Sub-Activity	Budget Approved		Progress (Til Previous Quarter)		Progress (Current Quarter)	
					Physical	Financial	Physical	Financial	Physical	Financial
1	Access infrastructure - Adequacy, Functionality, Aesthetics and Safety	Annual School Grant	Annual School Grant	No. of Schools Being Started (> 250 and <= 1000)	1	1	0	0	1	0.00

[Freeze](#)

ખાસ સુચના :-

- (૧) જે માસની ખર્ચની એન્ટ્રી કરતા હોઈએ તેને ફરજિયાત લોક કરવાની રહેશે અન્યથા તેના પછીના માસની ખર્ચની એન્ટ્રી થક શક્ય નહીં.
- (૨) Recurring અને Non-Recurring ખર્ચની એન્ટ્રી કરતી વખતે જે-તે માસમાં કોઈ કોમ્પોનન્ટની (Physical and Financial Progress) એન્ટ્રી ૦ "Zero" હોય તો પણ તેની ૦ "Zero" ખર્ચ તરીકે એન્ટ્રી કરવાની રહેશે અને ત્યારબાદ જ Recurring અને Non-Recurring ખર્ચની એન્ટ્રી લોક કરવાની રહેશે.
- (૩) દર માસની ૩ તારીખ સુધીમાં Recurring અને Non-Recurring ખર્ચની (Physical and Financial Progress) એન્ટ્રી કરીને Freeze કરવાની રહેશે.
- (૪) Recurring અને Non-Recurring ખર્ચની (Physical and Financial Progress) એન્ટ્રીનું સીધું રીપોર્ટિંગ નેશનલ લેવલ (કેન્દ્ર કક્ષાએ) થતું હોવાથી એન્ટ્રી કાળજીપૂર્વક થાય તે દરેક શાળાના આચાર્ય દ્વારા સુનિશ્ચિત કરવાનું રહેશે.

User Manual of Proposal for Annual work plan and Budget for PM SHRI Schools

શાળા કક્ષાએ કરવાની થતી કામગીરી

- ❖ સૌ પ્રથમ શાળાનાં યુઝર દ્વારા <https://www.pm-shri.in/> લિંક પર ક્લિક કરીને શાળાનું લોગીન કરવાનું રહેશે

PMSHRI

Pradhan Mantri Schools For Rising India

About PMSHRI School

PM SHRI Schools a centrally sponsored scheme by government of India. The initiative is intended to develop top tier MSSE PM SHRI Schools managed by Central government/State/UT Government/Local bodies including DS and WSSs which may exceed their sanctioned and funded by, where a safe and stimulating learning environment exists, where a wide range of learning experiences are offered, and where good physical infrastructure and appropriate resource available to learning an initiative for all students of all economic strata. It is expected that these schools will provide, and contribute towards for building an equitable, inclusive and skill society as envisaged by the National Education Policy 2020. More than 2 lakh students are expected to be the direct beneficiaries of the scheme. The scheme will also provide understanding of various dimensions of Quality of school education and Indian Policy, Pattern and Implementation. The learning from these schools will be scaled up to other schools in the country. The Scheme is proposed to be implemented over a period of 05 years (2021-22 to 2025-26).

Login for PMSHRI

User name:

Password:

captcha:
 11666

[Forgot Password](#)

Department of School Education & Literacy
Ministry of Education, Government of India

The site is designed, developed, maintained and hosted by TIS - Samagra Shiksha Department of School Education, Ministry of Education, Government of India.

- ❖ ઉપરની લોગીન સ્ક્રીનમાં શાળાના યુઝરે યુઝરનેમમાં શાળાનો ૧૧ અંકનો યુ-ડાટસ કોડ અને પાસવર્ડમાં શાળાનો પાસવર્ડ નાખીને લોગીન કરવાનું રહેશે.
- ❖ શાળાનું લોગીન કર્યાબાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દેખાશે

India

Welcome, BARTO (B)LANE 6 PMSHRI

Pradhan Mantri Schools for Rising India

[Home](#) [AWP & B](#) [Download](#) [Profile](#) [Logout](#)

Welcome to PMSHRI

Please Download Telegram from It

Copyright © PM SHRI. All rights reserved 2021

Designed and Developed by TIS - Samagra Shiksha

- ❖ શાળાએ એન્યુઅલ વર્ક પ્લાન અને બજેટની દરખાસ્તની ચેન્દ્રી કરવા માટે મેનુમાંથી AWP& B -> Plan Proposal વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે

The screenshot shows the PM SHRI website interface. At the top right, there is a navigation bar with 'India' and 'Welcome, KANYA SHIKHA NO-100 SHRI'. Below this is the main heading 'Pradhan Mantri Schools for Rising India'. A dark blue navigation menu contains 'Home', 'AWP & B', 'Download', 'Profile', and 'Logout'. A dropdown menu is open under 'AWP & B', with 'Plan Proposal' highlighted by a red rectangular box. Other options in the dropdown include 'Master List', 'Final Plan', and 'Reports'. At the bottom of the page, there is a footer with 'Copyright © PM SHRI. All rights reserved 2022' and 'Designed and Developed by TSC - Samagra Shiksha'.

- ❖ Plan Proposal વિકલ્પ પસંદ કર્યા બાદ નીચે મુજબની સ્ક્રીન દેખાશે.

The screenshot shows the PM SHRI website interface for entering a proposal. At the top right, there is a navigation bar with 'India' and 'Welcome, KANYA SHIKHA NO-100 SHRI'. Below this is the main heading 'Pradhan Mantri Schools for Rising India'. A dark blue navigation menu contains 'Home', 'AWP & B', 'Download', 'Profile', and 'Logout'. Below the menu is the heading 'Enter PM SHRI Proposal' and a sub-heading 'Please select the following details.'. There are four dropdown menus: 'Year' (with 'Select' as the current selection), 'Type' (with 'Select' as the current selection), 'Sub Component' (with 'Select' as the current selection), and 'Activity' (with a blank selection). At the bottom of the page, there is a footer with 'Copyright © PM SHRI. All rights reserved 2022' and 'Designed and Developed by TSC - Samagra Shiksha'.

❖ જેમાં શાળાના ચુકરે નીચે મુજબ વિકલ્પ પસંદ કરવાના રહેશે

- ✓ શાળાના ચુકરે year માં 2023-24 (જે વર્ષની દરખાસ્તની એન્ટ્રી કરતા હોઈએ તે વર્ષ પસંદ કરવું) કરવાનું રહેશે
- ✓ Type: (Recurring / Non-recurring) જે ખર્ચનાં દરખાસ્તની એન્ટ્રી કરવાની છે તે વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે
- ✓ Sub Component માં જે દરખાસ્તનાં કોમ્પોનન્ટની એન્ટ્રી કરવાની છે તે વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે
- ✓ Activity માં જે Sub Componentની એક્ટિવિટીની એન્ટ્રી કરવાની છે તે એક્ટિવિટીનો વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે

India

PM SHRI, 2023-24 (RECURRING)

Pradhan Mantri Schools for Rising India

Home AMP & IT Download Profile Logout

Enter PM Shri Proposal

Please select the following details

Year: 2023-2024 Type: Recurring Sub Component: Annual S. Activity: Annual School Grant

S.No.	Sub Activity	Fresh Proposal (Rs. in lakh)			Page No. Ref.
		Physical (No.)	Unit Cost	Amount	
1	No. of Schools having Students (<= 100)	0	0.00000	0	
2	No. of Schools having Students (> 100 and <= 250)	0	0.00000	0	
3	No. of Schools having Students (> 250 and <= 500)	0	0.00000	0	
4	No. of Schools having Students (more than 500)	0	0.00000	0	
Total				0.00	

Submit Reset

Copyright © PM SHRI, All right reserved 2023.

Designed and Developed by IISU - Samagra Shiksha

- ❖ ઉપર પ્રમાણેની એક્ટિવિટીની એન્ટ્રી કર્યાબાદ તે પેજમાં નીચે આપેલ Submit બટન પર ક્લિક કરીને એન્ટ્રીને સેવ કરવાની રહેશે
- ❖ આમ ઉપર મુજબ શાળાએ દરખાસ્ત કરવાના દરેક (Recurring / Non-recurring) કોમ્પોનન્ટની એક્ટિવિટીની એન્ટ્રી કરીને સેવ કરવાની રહેશે.

- ❖ દરખાસ્ત કરેલ એન્ટ્રીની ચકાસણી કરવા માટે મેનુમાંથી AWP & B -> Reports -> Plan Proposal વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે.

India **Pradhan Mantri Schools for Rising India**

Home AWP & B Download Profile Logout

Master List
Plan Proposal
Fresh Plan
Reports

Year: 2020 Reporting: Annual School Activity: Annual School Grant

S.No.	Sub Activity	Fresh Proposal (Rs. in lakh)			Page No. Refl.
		Physical (No.)	Unit Cost	Amount	
1	No. of Schools having Students (<= 100)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
2	No. of Schools having Students (> 100 and <= 200)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
3	No. of Schools having Students (> 200 and <= 500)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
4	No. of Schools having Students (more than 500)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Total				0.00	

Submit Reset

Copyright © PM SHRI. All rights reserved 2020. Designed and Developed by TSC - Sarva Shiksha

- ❖ ઉપર મુજબ વિકલ્પ પસંદ કર્યા બાદ શાળાનો એન્ટ્રી કરેલ રિપોર્ટ જનરેટ થશે. જે એન્ટ્રીની શાળા કક્ષાએથી બરાબર ચકાસણી કરવાની રહેશે અને જો તેમાં કોઈ ક્ષતિ/ ભૂલ જણાય તો તેને સુધારવાની રહેશે
- ❖ ઉપરોક્ત ડેટાને બરાબર ચકાસણી કર્યાબાદ શાળા કક્ષાએથી એન્ટ્રી કરેલ ડેટાને Freeze કરવાનો રહેશે.

India **Pradhan Mantri Schools for Rising India**

Home AWP & B Download Profile Logout

Master List
Plan Proposal
Fresh Plan
Reports

Year: 2020 Reporting: Annual School Activity: Annual School Grant

S.No.	Sub Activity	Fresh Proposal (Rs. in lakh)			Page No. Refl.
		Physical (No.)	Unit Cost	Amount	
1	No. of Schools having Students (<= 100)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
2	No. of Schools having Students (> 100 and <= 200)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
3	No. of Schools having Students (> 200 and <= 500)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
4	No. of Schools having Students (more than 500)	<input type="text"/>	0.00000	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Total				0.00	

Submit Reset

Copyright © PM SHRI. All rights reserved 2020. Designed and Developed by TSC - Sarva Shiksha

❖ જેમાં શાળાના યુઝરે નીચે મુજબ વિકલ્પ પસંદ કરવાના રહેશે.

- ✓ શાળાનાં દરખાસ્ત કરેલ ડેટાને Freeze કરવા માટે મેનુમાંથી AWP & B -> Freeze Plan વિકલ્પ પસંદ કરવાનો રહેશે.
- ✓ જેમાં Proposal Year: 2023-2024 (જે વર્ષની દરખાસ્તની ગેન્ટ્રી કરતા હોઈએ તે વર્ષ પસંદ કરવું) પસંદ કરવાનું રહેશે.
- ✓ ઉપર મુજબ Proposal Year નો વિકલ્પ પસંદ કરતા શાળાએ દરખાસ્ત કરેલ એક્ટિવિટીનું લીસ્ટ સ્ક્રીન પર જોવા મળશે.
- ✓ જેમાં શાળાના યુઝરે તેમણે કરેલ દરખાસ્તની ચકાસણી કરી લેવાની રહેશે.
- ✓ ત્યારબાદ પેજમાં સૌથી નીચે આપેલ Freeze બટન પર ક્લિક કરીને શાળા કક્ષાનો દરખાસ્ત કરેલ ડેટા Freeze કરવાનો રહેશે.

Orientation Training on PM SHRI Scheme

Management Information System (MIS)

(૧) "ICT લર્નિંગ લેબ" - કોમ્પ્યુટર લેબ:

પરિચય:

ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ કમ્યુનિકેશન ટેકનોલોજી (આઈસીટી) ને સામાજિક પરિવર્તન અને રાષ્ટ્રીય પ્રગતિ માટે ઉત્પ્રેરક તરીકે વૈશ્વિકરૂપે સ્વીકરવામાં આવેલ છે. કોમ્પ્યુટર એઈડેડ લર્નિંગ મારફત વિદ્યાર્થીઓનું શૈક્ષણિક સ્તરને સુધારવા અને કોમ્પ્યુટર શિક્ષણ પ્રદાન કરવા માટે રાજ્યમાં કાર્યરત વધુ સરકારી શાળાઓમાં "ICT લર્નિંગ લેબ" -કોમ્પ્યુટર લેબનો વિકાસ થવા જઈ રહ્યો છે. શાળાકીય શિક્ષણમાં ICT લર્નિંગ લેબનો હેતુ બાળકોને શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાઓમાં સર્જનાત્મક રીતે ભાગ લેવા માટે તૈયાર કરવાનું છે. રાષ્ટ્રને સર્વાંગી સામાજિક-આર્થિક વિકાસ અને વૈશ્વિક સ્પર્ધાત્મકતા તરફ દોરી જતા સમાજની સ્થાપના, નિભાવ અને વિકાસની ક્રષ્ટિકોણ સાથે "ICT લર્નિંગ લેબ" - કોમ્પ્યુટર લેબ એ રાજ્યની પ્રાથમિક શાળાઓમાં કોમ્પ્યુટર સહાયિત શિક્ષણ અને કોમ્પ્યુટર સાક્ષરતા પ્રદાન કરવાનું છે.

અમલીકરણ એજન્સી:

- "ICT લર્નિંગ લેબ" - કોમ્પ્યુટર લેબના સપ્લાય, ઈન્સ્ટોલેશન અને મેઈન્ટેનન્સ સપોર્ટ સહિત ૦૫ (પાંચ) વર્ષના સમયગાળા માટે અમલીકરણ માટે સ્પર્ધાત્મક ટેન્ડર પ્રક્રિયા દ્વારા એજન્સી નિયત કરવામાં આવેલ છે.
- અમલીકરણ માટે નિયત થયેલ એજન્સી કોમ્પ્યુટર હાર્ડવેર, સોફ્ટવેર અને કનેક્ટેડ એક્સેસરીઝના સપ્લાય-ઈન્સ્ટોલેશન અને તમામ સાધન-સામગ્રીને સંકલિત ઉપયોગ માટે સજ્જ કરવા તેમજ પાંચ વર્ષ સુધી મેન્ટેનન્સ સપોર્ટ પુરો પાડી સતત કાર્યરત સ્થિતિમાં રાખવા માટે જવાબદાર છે.

"ICT લર્નિંગ લેબ" - કોમ્પ્યુટર લેબ અંતર્ગત શાળા ખાતે પૂરી પાડવામાં આવતી સાધનસામગ્રી:

ક્રમ	સાધનોની માહિતી	સાધનોની સંખ્યા
1	ડેસ્કટોપ કોમ્પ્યુટર - ટેબ કેમેરા અને હેડફોન સાથે	૧૫
2	નેટવર્ક સ્વીચ - 16 port 10/100/1000 Mbps Auto sense unmanaged Switch	૧
3	ઇલેક્ટ્રિકિટીકેશન અને નેટવર્ક કેબલિંગ	જરૂરિયાત મુજબ

શાળાના આચાર્યશ્રીની વિગતવાર જવાબદારી:

1. પ્રોજેક્ટ બાબત 'ICT લર્નિંગ લેબ' - કોમ્પ્યુટર લેબ સેટઅપ માટે રૂમની ફાળવણી સર્ગિલ ફેઝ પ વર સખ્લાય સાથે કરવી.
2. "ICT લર્નિંગ લેબ" - કોમ્પ્યુટર લેબ સેટઅપ માટે ફાળવવા પસંદ કરાયેલ ઓરડા ના બારી-દરવાજા તથા એલફોપ, સ્ટોપર, ટ્રીલ અને લોડ વગેરે સારી સ્થિતિમાં રાખવા.
3. પ્રોજેક્ટ બાબત શાળાના મુખ્ય શિક્ષકશ્રી / આચાર્યશ્રી નોડલ પર્સન રહેશે અને કોમ્પ્યુટર લેબ માટે એક ઈનચાર્જ શિક્ષક નિયત કરી તેમની આસીસ્ટન્ટ નોડલ પર્સન તરીકેની જવાબદારી નિયત કરવી.
4. પ્રોજેક્ટ બાબત શાળા કક્ષાએ સાધન-સામગ્રી બંધ રહ્યા અંગેનું રજીસ્ટર, સાધન-સામગ્રીની યાદી અને ફ્રી સર્વિસ તારીખો, પ્રિવેન્ટીવ મેઈન્ટેનન્સ ર-મયપત્રક અને લેબના તારવાર ઉપયોગ અંગેનું લોગ રજીસ્ટર નિભાવવું અને સર પ્રાઇઝ વિઝીટ કરવી.
5. શાળા સમગ્ર દરમ્યાન દરેક તારામાં જે તે વિષય શિક્ષક દ્વારા કોમ્પ્યુટર લેબનો અસરકારક ઉપયોગ થાય તે જોવું.
6. કોમ્પ્યુટર લેબમાં તમામ કોમ્પ્યુટર્સને ઈન્ટરનેટ કનેક્શનથી જોડવા માટે શાળા કક્ષાએથી ઘટતી કાર્યવાહી કરવી.
7. શાળા કક્ષાએથી કોમ્પ્યુટર લેબમાં ઇલેક્ટ્રિકલ અર્થિંગ કરાવવું તેમજ તે વ્યવસ્થિત રીતે ધયેલ હોય તે સુનિશ્ચિત કરવું.
8. કોમ્પ્યુટર લેબમાં આપવામાં આવેલ તમામ સાધનો કાર્યરત રહે તે માટે જે તે આસીસ્ટન્ટ નોડલ પર્સન (શાળા કક્ષાએ નિયુક્ત શિક્ષકશ્રી) અને નોડલ પર્સન (આચાર્યશ્રી) ની જવાબદારી રહેશે.
9. જરૂર જણાય ત્યાં તાલીમ માટેનું આયોજન અને વ્યવસ્થા કરવી.
10. બંધ પડેલ અથવા ખામીયુક્ત સાધન-સામગ્રીની ફરિયાદા નોંધાવી તાત્કાલિક નિરાકરણ લાવવું.
11. આઈસીટી ઈન્વેન્ટરી અંતર્ગત પ્રોજેક્ટની પ્રગતિનો વિગતો એનલાઇન અપડેટ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવું.
12. કોમ્પ્યુટર લેબમાં હેલ્પ ડેસ્ક નંબર પ્રદર્શિત કરવું પત્રક મુકવું ફરજિયાત છે.
13. શાળાને આપવામાં આવેલ "ICT લર્નિંગ લેબ" - કોમ્પ્યુટર લેબની સાધન-સામગ્રી બાબતોના શિક્ષણ કાર્ય માટે જ છે. શાળાના તમામ બાળકો જ્યારે પણ કોમ્પ્યુટર લેબનો ઉપયોગ કરવા માંગે તે સમયે તેમને ઉપયોગ કરવા દેવો.
14. કોમ્પ્યુટર લેબ સતત જીવંત રહે તે રીતે તમામ સાધન-સામગ્રીની જાળવણી કરવી તેમજ લેબ સ્વચ્છ, સુઘડ રહે તથા બારી-બારણ મજબૂત અને સુરક્ષિત હોય તે બાબત ખાસ જોવી.
15. આપની શાળા માં આપવામાં આવેલ સાધન-સામગ્રી શાળાના બાળકો અને શિક્ષકો માટે છે. તેના સંભાળની સંપૂર્ણ જવાબદારી SMC, નોડલ પર્સન તરીકે શાળાના આચાર્યશ્રી અને આસીસ્ટન્ટ નોડલ શિક્ષકશ્રીની છે. આપેલ સાધનોની ચોરી ન થાય તે અંગે જરૂરી કાળજી લેવાનો જવાબદારી SMC અને શાળાના આચાર્યશ્રીની છે.

ફરિયાદ અને અન્ય બાબતો માટેના સંપર્ક:

એજન્સી દ્વારા ફરિયાદ નિવારણ માટે ફરિયાદ નિવારણ માળખા (Mechanism) ની રચના ગોઠવવામાં આવેલ છે. જે અંતર્ગત સાધન-સામગ્રીનાં ક્ષતિ વેમજ સોફ્ટવેર-હાર્ડવેર સમસ્યા અંગેની ફરિયાદ નોંધાવી શકાશે. જેથી વધુમાં વધુ જટિલ કલાકનો અંદર ફરિયાદનું નિવારણ ઘટ શકે. ફરિયાદ નોંધાવવા માટે એજન્સીના નામ અને સંપર્ક નંબર નીચે મુજબ છે:

M/s. ASHOKA BUILDCON LIMITED
Survey No. 39&A, Village Fatchwadi, Opp. Aud. Workshop, Sarkhej-Bavla Road,
Ahmedabad-382210
Help Desk - Contact Details : 51 - 9909953863
Email Id : helpdesk.GJElementary@ashckabuildcon.in

M/s. Bennett Coleman & Company Ltd
GR FLOOR, 159 FADIA CHAMBERS, FADIA CHAMBERS,
ASHRAM ROAD, AHMEDABAD
Help Desk No.: 7567646634, 7567646345, 7567647291
Email ID : pmteamgandhi@gmail.com, techgandhinagar@gmail.com

M/s. ARMEE INFOTECH PRIVATE LIMITED
117, Goyal Intercity Raw House, Opp. T.V. Tower,
Ahmedabad-380054.
Help Desk No.: 1) 8780661737, 2) 8780679532, 3) 9510977102
Email ID : icgk2023@armeeinfotech.com

(૨) "જ્ઞાનકુંજ" (સ્માર્ટ ક્લાસ) પ્રોજેક્ટ:

પરિચય:

ડિજિટલ શિક્ષણ ક્ષેત્રે ગુજરાત રાજ્યત્રી કામગીરીને વેગ આપવા માટે "જ્ઞાનકુંજ" પ્રોજેક્ટ મોડલ અમલી બજાવવામાં આવેલ છે. જે ટેકનોલોજીના વિવિધ સાધનો જેવા કે લેપટોપ, ઈન્ટરેક્ટિવ પેનલ અને સંલગ્ન સોફ્ટવેર વગેરેત્રી મદદથી અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયા અને વર્ગખંડ ઈન્ટરેક્ટિવિટીમાં અભિવૃદ્ધિ કરવા માટેનો એક ડિજિટલ શિક્ષણ કાર્યક્રમ છે. જે અંતર્ગત વર્ગખંડમાં જ ટેકનોલોજીના ઉપયોગથી અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયા અને મૂલ્યાંકનને વધુ સુક્ષ્મ બનાવવાનું આયોજન છે. ગુજરાત રાજ્યમાં ઈન્ટરેક્ટિવ / સ્માર્ટ વર્ગખંડ શિક્ષણકાર્ય પ્રદ્યતિ 'જ્ઞાનકુંજ' વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮થી અમલી છે. અત્યાર સુધીમાં રાજ્યત્રી કુલ ૧૮,૧૧૦ વર્ગખંડોમાં આ પ્રોજેક્ટનું અમલીકરણ થઈ ચૂક્યું છે અને વધુ ૩૫,૦૦૦ વર્ગખંડોમાં અમલીકરણ થવા જઈ રહ્યું છે.

અમલીકરણ એજન્સી:

- સ્માર્ટ ક્લારા અંતર્ગત લેપટોપ, ઈન્ટરેક્ટિવ પેનલ અને સંલગ્ન સોફ્ટવેરના સપ્લાય, ઈન્ટોલેશન અને મેઇન્ટેનન્સ સહિત ઓપરેશનલ સપોર્ટ માટે સ્પર્ધાત્મક ટેન્ડર પ્રક્રિયા દ્વારા એજન્સી નિયત કરવામાં આવેલ છે.
- એજન્સી પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત શાળા કક્ષાએ પૂરી પાડવામાં આવેલ સાધનસામગ્રી, સોફ્ટવેરનો ઈન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડ પ્રક્રિયામાં ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો, હાર્ડવેર-સોફ્ટવેર ઈન્ટોલેશન અને મૂળભૂત સમસ્યા નિવારણ (Basic Trouble Shooting) તે સબજની ઇન્કશનલ તાલીમ આપવા માટે જવાબદાર છે.

પ્રોજેક્ટ અંતર્ગત શાળા ખાતે પ્રતિ વર્ગખંડ પૂરી પાડવામાં આવતી સાધનસામગ્રી:

ક્રમ	સાધનોની માહિતી	સાધનોની સંખ્યા
૧	ઈન્ટરેક્ટિવ પેનલ	૦૧
૨	લેપટોપ	૦૧
૩	ઈલેક્ટ્રિકલ કોનેક્શન	જરૂરિયાત મુજબ

શાળાના આચાર્યત્રીની વિગતવાર જવાબદારી:

1. "જ્ઞાનકુંજ" પ્રોજેક્ટ બાબત ઈન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડ સેટઅપ માટે રૂમની કાળવણી સોંગલ ફેઝ પાવર સપ્લાય સાથે કરવી.
2. ઉચ્ચ પ્રાથમિક ઘોરટોમાં ઈન્ટરેક્ટિવ સેટઅપ માટે કાળવણી પસંદ કરાયેલ ઘો.૭ અને ઘો.૮ માટેના વર્ગખંડો ના બારી-દરવાજા તથા ઓલડ્રોપ, સ્ટોપર, ત્રીલ અને લોક વગેરે સારી સ્થિતિમાં રાખવા.

3. સ્માર્ટ વર્ગખંડોમાં ઇન્ટરનેટ કનેક્ટિવિટી અને જરૂરી યોગ્ય અર્થિંગની સુવિધા સુનિશ્ચિત કરવાની રહેશે.
4. "જ્ઞાનકુંજ" પ્રોજેક્ટ બાબત શાળાના મુખ્ય શિક્ષકશ્રી / આચાર્યશ્રી નોડલ પર્સન રહેશે અને ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડો માટે વર્ગખંડ દીઠ એક ઇનચાર્જ વર્ગશિક્ષક આસીસ્ટન્ટ નોડલ પર્સન રહેશે.
5. "જ્ઞાનકુંજ" પ્રોજેક્ટ બાબત શાળા કક્ષાએ સાધન-સામગ્રી લંઘ રહ્યા અંગેનું રજીસ્ટર, પાયાગત સમસ્યા નિવારણ માટેની ગાઈડ (Quick Troubleshooting Guide), સાધન-સામગ્રીની યાદી અને ફ્રી સર્વિસ તારીખો, પ્રિવેન્ટીવ મેઈન્ટેનન્સ સમયપત્રક અને ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડ સાધન-સામગ્રીના તાસવાર ઉપયોગ અંગેનું લોગ રજીસ્ટર નિભાવવું અને સર પ્રાઈઝ વિઝીટ કરવી.
6. સાધન-સામગ્રીનું નિરીક્ષણ કરવું અને આસીસ્ટન્ટ નોડલ પર્સનનો રીવ્યુ લેવો.
7. શાળા સમય દરમિયાન દરેક તાસમાં જે તે વિષય શિક્ષક દ્વારા ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડ સેટઅપનો અસરકારક ઉપયોગ થાય તે જોવું.
8. ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડમાં આપવામાં આવેલ તમામ સાધનો કાર્યરત રહે તે માટે જે તે આસીસ્ટન્ટ નોડલ પર્સન અને નોડલ પર્સનની જવાબદારી રહેશે.
9. જરૂર જણાય ત્યાં તાલીમ માટેનું આયોજન અને વ્યવસ્થા કરવી.
10. બંધ પડેલ અથવા ખામીયુક્ત સાધન-સામગ્રીની ફરિયાદ તોંદાવી તાત્કાલિક નિરાકરણ લાવવું.
11. મેનેજમેન્ટ ઈલ્કોર્નેશન સીસ્ટમ અંતર્ગત મોલાઈલ અને / અથવા વેબ એપ્લીકેશન માફત પ્રોજેક્ટની પ્રગતિની વિગતો સોનલાઈન અપડેટ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવું.
12. દરેક ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડમાં હેલ્પ ડેસ્ક લંબર પ્રદર્શિત કરતું પત્રક મુકવું ફરજિયાત છે.
13. શાળાને આપવામાં ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડ સાધન-સામગ્રી બાળકોના શિક્ષણ કાર્ય માટે જ છે. શાળાના તમામ બાળકો જ્યારે પણ ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડ સાધન-સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવા માંને તે સમયે તેમને ઉપયોગ કરવા દેવો.
14. ઇન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડ સતત જીવંત રહે તે રીતે તમામ સાધન-સામગ્રીની જાળવણી કરવી તેમજ વર્ગખંડ સ્વચ્છ, સુઘડ રહે તથા બ રી-બારણા મજબુત અને સુરક્ષિત હોય તે બાબત ખાસ જોવી.
15. આપની શાળામાં આપવામાં આવેલ સાધન-સામગ્રી શાળાના બાળકો અને શિક્ષકો માટે છે. તેના સંભાળની સંપૂર્ણ જવાબદારી SMC તથા શાળાના આચાર્યશ્રીની છે. આવેલ સાધનોની ચોરી જ ઘાય તે અંગે જરૂરી કાળજી લેવાની જવાબદારી SMC અને શાળાના આચાર્યશ્રીની છે.

16. ગાપની શાળાના ઈન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડમાં આપવામાં આવેલા લેપટોપમાં ધો.૧ થી ૧૨ના તમામ અભ્યાસક્રમને આપરી લેતા G-Shala ઈ-કન્ટેન્ટ ઈન્ટરોલ કરવામાં આવેલ છે. જેનો બાબકો અને શિક્ષકોએ મહત્તમ ઉપયોગ કરવો.
17. ઈન્ટરેક્ટિવ વર્ગખંડમાં તાસ વાર તમામ વિષય શિક્ષકો આપેલ સાધન-સામગ્રીના સંકલિત ઉપયોગથી ઈ-કન્ટેન્ટ તેમજ ઈન્ટરનેટ પર ઉપલબ્ધ ફ્રી શૈક્ષણિક રીસોર્સનો જરૂરિયાત મુજબનો અસરકારક ઉપયોગ કરી શૈક્ષણિક કાર્ય કરાવે તેવી SMC અને શાળાના આચાર્યશ્રીએ તકેદારી રાખવી.
18. સાધન-સામગ્રી શાળા કક્ષાએ પહોંચી ડવા અને ઈન્ટરોલેશનમાં વિલંબ, પામીયુક્ત સાધન-સામગ્રી જો સમયસર રીપેર ન થાય, તો તે માટે દંડની જોગવાઈ છે તે બાબત ધ્યાને લઈ શાળા કક્ષાએ થયેલ ટ્રેક પ્રગતિની વિગતો ઓનલાઇન મોનિટરીંગ સીસ્ટમ અંતર્ગત ફરજિયાત જણાવવી. જેની શાલા કક્ષાએ સંલગ્ન રજીસ્ટરમાં નોંધ કરવી.

ફરિયાદ અને અન્ય બાબતો માટેના સંપર્ક:

એજન્સી દ્વારા ફરિયાદ નિવારણ માટે ફરિયાદ નિવારણ માળખા (Mechanism) ની રચના ગોઠવવામાં આવેલ છે. જે અંતર્ગત જ્ઞાનકુંજ મોનિટરીંગ માટેની એપ્લીકેશન (<https://gyankunj.gujarat.gov.in/>)માં સાધન-સામગ્રીમાં ક્ષતિ તેમજ સોફ્ટવેર-હાર્ડવેર સમસ્યા અંગેની ફરિયાદ નોંધાવી શકાશે. જેથી વધુમાં વધુ ૩(ત્રણ) દિવસની અંદર ફરિયાદનું નિવારણ થઈ શકે. ફરિયાદ નોંધાવવા માટે એજન્સીના નામ અને સંપર્ક નંબર નીચે મુજબ છે:

M/s Bennett Coleman & Company Limited.
 GR FLOOR, 139 FADIA CHAMBERS, FADIA CHAMBERS,
 ASHRAM ROAD, AHMEDABAD
 Help Desk Phone: +91 7567646634
 Help Desk Email Id: helpdesk.gujaratgyankunj@timesgroup.com

M/s. ARMEE INFOTECH PRIVATE LIMITED
 17 Goyal Intercity, B/H. SAL Hospital, Thaltej, Ahmedabad 380054
 Help Desk No. : 079 - 4911 4949
 Email ID : support@armeeinfotech.com

(૩) G-Shala (Gujarat Students' Holistic Adaptive Learning App):

પરિચય:

ગુજરાત શાળા શિક્ષણ પરિષદ, સમગ્ર શિક્ષણ, શિક્ષણ વિભાગ, ગુજરાત સરકાર દ્વારા ધોરણ ૧ થી ૧૨મા વિજ્ઞાન અને વાણિજ્ય પ્રવાહો સહિતના તમામ વિષયો માટેના ઈ-કન્ટેન્ટ સાથે માટે એક લર્નિંગ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ (LMS) - "G-Shala (Gujarat Students' Holistic Adaptive Learning App)" તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.

G-Shala ઈ-કન્ટેન્ટ:

સદર ઈ-કન્ટેન્ટ ગુજરાત મધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડના અભ્યાસક્રમ મુજબ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી માધ્યમમાં વિકસિત થયેલ છે. જેમાં 2D-3D એનિમેટેડ વિડીયો, સંદર્ભ / પૂરક સામગ્રી, મૂલ્યાંકન માટેની પ્રશ્નબેંક, ડિજિટલ સ્વરૂપે પાઠ્યપુસ્તક (ઈ-બુક), શબ્દ સંગ્રહ, શિક્ષકો માટે પૂર્વ પર્યાય મોડ્યુલ, હોમવર્ક મોડ્યુલ અને વિદ્યાર્થીની શૈક્ષણિક પ્રગતિ માપન કેશબોર્ડ જેવી સુવિધા છે. આ ઉપરાંત, સમગ્ર ઈ-કન્ટેન્ટ અધ્યયન ત્રિષ્પત્તિ આધારિત છે, જેમાં વિદ્યાર્થીઓને ઇન્ટરેક્ટિવિટી, પ્રાયોગિક સિમ્યુલેશન અને સ્વતંત્ર રીતે સ્વ-અધ્યયન તેમજ સ્વ-મૂલ્યાંકનની સાથે સાથે પોતાની શૈક્ષણિક પ્રગતિની સમીક્ષા કરી તેમાં સુધારો કરવાની પૂરતી તક મળી રહે છે. G-Shala ઈ-કન્ટેન્ટનું ઓફલાઇન પર્ઝન ફાઇનલ પ્રોજેક્ટના તમામ સ્માર્ટ ક્લાસના લેપટોપ અને કોમ્પ્યુટર લેબના તમામ ડેસ્કટોપમાં ઈન્સ્ટોલ કરવામાં આવેલ છે.

G-Shala ઈ-કન્ટેન્ટના ઉપયોગ સંબંધિત સૂચનાઓ:

1. લર્નિંગ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ G-Shalaનો વેબ બેઝ્ડ એપ્લીકેશન અને મોબાઇલ એપ એમ બંને રીતે તેમજ ઓનલાઇન અને ઓફલાઇન પણ ઉપયોગ થઈ શકશે.
વેબ બેઝ્ડ એપ્લીકેશન માટેની લિંક: <https://gshala.schoolnetindia.com>
મોબાઇલ એપ ડાઉનલોડ કરવા માટેની લિંક:
https://play.google.com/store/apps/details?id=com.org.g_shala
2. G-Shala મોબાઇલ એપ Google Play Store પર ઉપલબ્ધ છે, Play Storeમાં G-Shala લખી સર્ચ કરવાથી પણ મળી રહેશે.
3. લર્નિંગ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ G-Shalaની રજીસ્ટ્રેશન (સાઇન અપ પ્રોસેસ) પ્રક્રિયાના પગલાઓ આ સાથે સમ્મલ રાખી મોકલી આપવામાં આવે છે. એને અનુસરી તમામ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો સાઇન અપ પ્રોસેસ સફળતાપૂર્વક કરી શકે તે માટે જરૂરી માહિતી અને માગદર્શન આપશો.
4. G-Shala એપમાં વિદ્યાર્થીઓએ કઈ રીતે લોગ ઈન થવું અને કઈ રીતે ઉપયોગ કરવો તેનો વિડીયો બોવાની લિંક
<https://youtu.be/19sQ7ror7gA>



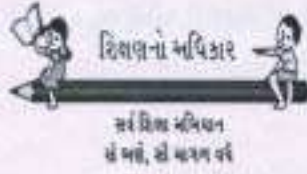
5. શિક્ષક અથવા વિદ્યાર્થી રજીસ્ટ્રેશન (સાઇન અપ) દરમિયાન, ૧૮ અંકનું ચાઇલ્ડ યુનિક આઈડી (વિદ્યાર્થી દ્વારા સાઇન અપ માટે) અને ૭૮ એકનો ટીચર કોડ (શિક્ષક દ્વારા સાઇન અપ માટે) ફરજિયાત રાખવામાં આવેલ છે. સાઇનઅપ પ્રક્રિયાથી, G-Shalaમાં લોગીન માટે User Name અને પાસવર્ડ સેટ કરી રાકારો.
6. G-Shala એપ રજીસ્ટ્રેશનમાં ચાઇલ્ડ યુનિક આઈડી અને ટીચર કોડની અગત્યતા જ્ઞેતાં ચાઇલ્ડ ટ્રેકિંગ સીસ્ટમ અંતર્ગત તમામ વિદ્યાર્થીઓની માહિતી અને ટોચર પોર્ટલ અંતર્ગત તમામ શિક્ષકોની માહિતી (વિષય અને વર્ગ મેપિંગ સહિત) અપડેટ થયેલ હોય તે સુનિશ્ચિત કરશો.
7. આપના તમામ હેઠળની તમામ સરકારી અને ગ્રાન્ટેડ પ્રાથમિક-માધ્યમિક-ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોને G-Shala એપ, તેના ડેવલોપમેન્ટ, રજીસ્ટ્રેશન (સાઇન અપ પ્રોસેસ) અને ઉપયોગિતા વિશે સંપૂર્ણ માહિતગાર કરશો.
8. આ એપમાં હાલમાં ધો.૧ થી ૧૨ સુધીનું ઈ-કન્ટેન્ટ ગુજરાતી અને અંગ્રેજી એમ બંને માધ્યમ માટે ઉપલબ્ધ છે.

ફરિયાદ અને અન્ય બાબતો માટેના સંપર્ક:

ફરિયાદ / સમસ્યા નિવારણ માટે ફરિયાદ નિવારણ માગણા (Mechanism) ની રચના ગોઠવવામાં આવેલ છે. જે અંતર્ગત G-Shala એપ્લીકેશનમાંમાં ક્ષતિ તેમજ કોઈ પણ સમસ્યા અંગેની ફરિયાદ નોંધાવી શકારો. જેથી સત્વરે ફરિયાદ / સમસ્યાનું નિવારણ થઈ શકે. ફરિયાદ નોંધાવવા માટે હેલ્પડેસ્ક સંપર્ક નંબર નીચે મુજબ છે:

		
helpgshala@gmail.com	(+91)9825212021	(079)23973618

Girls Education



ગુજરાત શાળા શિક્ષણ પરિષદ

સ્ટેટ પ્રોજેક્ટ ડાયરેક્ટરની કચેરી

સપ્તમ સિમા, બેઠક-૧૦, આંબીનગર, (ગુજરાત રાજ્ય)

ફોન નં.-૦૭૯-૨૩૨ ૪૩૧ ૩૩

ફેક્સ નં.- ૦૭૯-૨૩૨ ૩૮૪૦૪

ટેલેગ્રાફ નં. ૧૮૦૦-૨૩૩-૭૯૬૫

E-mail : spd-gesec@gujarat.gov.in, gsl-gesec@gujarat.gov.in

Web : www.ssagujarat.org

પાયાની સાક્ષરતા અને અંક જ્ઞાન

નં. એરએસ/જ.એ./એ.પ્ર.એજ્યુ./૨૦૨૩-૨૪/૪૭-(૨)/ ૧૦૦૧૩-૪૯૩

૨૦/૦૯/૨૦૨૩

પ્રતિ,
જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીશ્રી
જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીની કચેરી
જિલ્લા : તમામ

પ્રતિ,
જિલ્લા પ્રોજેક્ટ ડો. ઓર્ડિનેટર અને
જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારીશ્રી
જિલ્લા પ્રોજેક્ટ કચેરી, સમગ્ર શિક્ષણ
જિલ્લા : તમામ

પ્રતિ,
એડી. જિલ્લા પ્રોજેક્ટ ડો. ઓર્ડિનેટર
અને શાસનાધિકારીશ્રી,
નગર પ્રાથમિક સમિતિ, સમગ્ર શિક્ષણ
મહાનગરપાલિકા : અમદાવાદ,
રાજકોટ, સુરત, વડોદરા

**વિષય : "ઉજાસ ભણી..." કાર્યક્રમના અમલીકરણ બાબત
સંદર્ભ : નોંધ પર માન. એસપીડીઓની મળેલ મંજૂરી અન્વયે**

ઉપરોક્ત વિષય અને સંદર્ભ અન્વયે જણાવવાનું કે, એડોવેશન્ટ એજ્યુકેશન પ્રોગ્રામ અંતર્ગત જિલ્લાની ૧૯૫૬૪ સરકારી ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓ અને ૧૪૮૯ સરકારી માધ્યમિક-ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં "ઉજાસ ભણી..." કાર્યક્રમનું અમલીકરણ કરવાનું ઘાચ છે.

એડોવેશન્ટ એજ્યુકેશન પ્રોગ્રામ અંતર્ગત ભારત સરકારના આયુષ્યમાન ભારત કાર્યક્રમ અન્વયે કાર્યરત School Health & Wellness Programme અંતર્ગત ભારત સરકારથી ૧૧ વિષયવસ્તુ નિયત કરેલ છે જે પૈકી પ્રથમ સત્ર દરમિયાન નીચે જણાવેલ વિષય પર દરેક સરકારી શાળામાં ધોરણ-૬ થી ૧૨ ના બાળકો માટે સેશનનું આયોજન કરવાનું રહેશે.

ક્રમ	વિષય વસ્તુ	અહવાડિક આયોજન
૧	તંદુરસ્ત વૃદ્ધિ અને વિકાસ	૧૧- સપ્ટેમ્બર થી ૧૬- સપ્ટેમ્બર દરમિયાન
૨	ભાવનાત્મક અને માનસિક આરોગ્ય	૧૮- સપ્ટેમ્બર થી ૨૨- સપ્ટેમ્બર દરમિયાન
૩	આંતર વૈયક્તિક સંબંધો	૨૫- સપ્ટેમ્બર થી ૩૦- સપ્ટેમ્બર દરમિયાન
૪	મૂલ્યો અને નાગરિકતા	ઓક્ટોબર મ.સમાં આવતી સગત પરીક્ષાને ધ્યાને લઈ અહવાડીયા દરમિયાન આયોજન કરવું.
૫	જેન્ડર સમાન્તા	ઓક્ટોબર મ.સમાં આવતી સગત પરીક્ષાને ધ્યાને લઈ અહવાડીયા દરમિયાન આયોજન કરવું.

ઉક્ત ૫ (પાંચ) વિષયવસ્તુ પર તાલીમ આપવા નીચે મુજબ તજજ્ઞો સૂચિત કરવામાં આવે છે.

- શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલ જિલ્લા/તાલુકા કક્ષાથી શાળાના શિક્ષકો/આચાર્ય જેઓએ તાલીમ મેળવેલ હોય/સીઆરસી ડો. ઓ/બીઆરસી ડો. ઓ./ડાયટ લેક્ચરર/ઉચ્ચ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના વિષય નિષ્ણાત-લેક્ચરર/મહિલા સામૂહ્ય
- જિલ્લા/તાલુકા/જૂથ કક્ષાના આરોગ્ય વિભાગ/મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગના વિષય નિષ્ણાતો

- જે તે ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરતી સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ-એન.જી.ઓ.ના વિષય નિષ્ણાતો વિષય અનુરૂપ અન્ય સરકારી વિભાગોના વિષય નિષ્ણાતો.

નાણાકીય જોગવાઈ :

પ્રતિ સેશન રૂ.૧,૦૦૦/- વેબે આ પાંચ વિષય માટે પ્રતિ શાળા રૂ.૫,૦૦૦/- વેબે જિલ્લા કક્ષાથી SMC/SMDC ને ફાળવવાના રહેશે. (જિલ્લાવાર મંજૂર શાળાનું પત્રક સામેલ છે) પ્રતિ શાળા પ્રતિ સેશન રૂ.૧,૦૦૦/- પૈકી રૂ.૫૦૦/- મહત્તમ તજજ્ઞ લઘુ અને રૂ.૫૦૦/- મહત્તમ બાળકોને રીફ્રેશમેન્ટ પેટે ઉપયોગ કરવાનો રહેશે.

એડોલેશન્ટ એજ્યુકેશન પ્રોગ્રામ - ઉજાસ લક્ષી.. કાર્યક્રમ અંતર્ગત જિલ્લા દ્વારા તમામ શાળાનું આયોજન કરી, દરેક શાળાને આવામાં આવે અને તે મુજબ નીચે જણાવેલ ફોર્મેટ મુજબ કરેલ સેશનનું રીપોર્ટિંગ મેળવવાનું રહેશે.


તાલુકો	શાળાનું નામ	વિષય થીમ	તારીખ	સમય	તજજ્ઞનું નામ	વિભાગ/ સંસ્થા	બાળકોની સંખ્યા		શિક્ષકોની સંખ્યા
							કન્યા	કુમાર	

જિલ્લા/તાલુકા કક્ષાથી સુપરવિઝન :

- સીઆરસી/બીઆરસી કો ઓ. શાળા મોનિટરીંગ દરમિયાન કાર્યક્રમનું ચોકકસથી અમલીકરણ કરે તે સુનિશ્ચિત કરવું.
- જિલ્લાના દરેક સ્ટાફ દ્વારા ડી.પી.સી.શ્રી કક્ષાએથી આયોજન કરી મોટાભાગની શાળાઓ આવરી લેવામાં આવે તે રીતે મોનીટરીંગ કરવું અને અત્રે કરેલ આયોજનની જાણ કરવી.
- ૩૦-ઓક્ટોબર સુધી રાજ્ય કક્ષાએ નીચેના ફોર્મેટમાં કરેલ કાર્યક્રમનું રીપોર્ટિંગ કરવાનું રહેશે.

જિલ્લો	તાલુકો	સમાવિષ્ટ કુલ તાલુકાની શાળાઓની સંખ્યા	વિષય અનુરૂપ સમાવિષ્ટ વિભાગો	તજજ્ઞો ની યાદી	ભાગ લીધેલ કુલ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા		ભાગ લીધેલ કુલ શિક્ષકોની સંખ્યા		
					કન્યા	કુમાર	ઉચ્ચ પ્રા. શાળા	માધ્ય. શાળા	ઉચ્ચ માધ્ય. શાળા

આમ, એડોલેશન્ટ એજ્યુકેશન પ્રોગ્રામ - "ઉજાસ લક્ષી.." કાર્યક્રમ અંતર્ગત ધો.-૬ થી ૧૨ ના તમામ બાળકો આ વિષયો પરત્વે સઘન તાલીમ મેળવે તે રીતે આયોજન અને સુચારું અમલીકરણ કરવા સંબંધિતોને આપની કક્ષાએથી સુચિત થવા વિનંતી છે.


 ઓઆઇસી-ગર્લ્સ એજ્યુકેશન
 સ્ટેટ પ્રોજેક્ટ કચેરી, ગાંધીનગર

બિડાણ : ઉપર મુજબ

Projects-Girls Empowerment (Adolescent Education Program)			
Sr.No.	District	No. of Schools Upper Primary School (189.0.1)	No. of Schools Secondary School (190.0.1)
1	AHMEDABAD	561	50
2	AMRELI	645	48
3	ANAND	611	15
4	ARAVALLI	584	8
5	BANASKANTHA	278	144
6	BHARUCH	553	32
7	BHAVNAGAR	865	86
8	BOTAD	229	48
9	CHHOTADEPUK	401	39
10	DEVBHOO MI DWARKA	385	42
11	DOHAD	858	42
12	GANDHINAGAR	440	3
13	GIR SOMNATH	464	30
14	JAMNAGAR	500	37
15	JUNAGADH	518	65
16	KACHCHH	1192	188
17	KHEDA	750	26
18	MAHESANA	738	19
19	MAHISAGAR	513	12
20	MORBI	440	55
21	NARMADA	288	37
22	NAVSARI	402	9
23	PANCHMAHALS	761	17
24	PATAN	604	54
25	PORBANDAR	226	23
26	RAJKOT	726	86
27	SABARKANTHA	656	24
28	SURAT	439	23
29	SURENDRANAGAR	684	83
30	TAPI	312	36
31	THE DANGS	127	34
32	VADODARA	445	16
33	VALSAD	510	45
34	AMC	350	2
35	RMC	75	8
36	SMC	317	3
37	VMC	117	0
	Total	19564	1489

Finance & Accounting

BRC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI અને PM SHRI અન્વયે મંજૂર શાળાના હિસાબો અને હિસાબી રેકર્ડ નિભાવવા અંગેની માર્ગદર્શિકા

બેંક ખાતું::

- સમગ્ર શિક્ષા ખંતગત ખીચેની વિગત પ્રમાણે ગ્રાન્ટ તથા લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ ફાળવવામાં આવશે.

ક્રમ	હેડ	સબ હેડ	રીમાર્ક્સ
૧	સમગ્ર શિક્ષા	સમગ્ર શિક્ષા - GOI	BRC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI અને PM SHRI અન્વયે મંજૂર થયેલ શાળાના ICICI બેંક ખાતામાં લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ જમા કરવામાં આવશે.
૨	સમગ્ર શિક્ષા	સમગ્ર શિક્ષા - PM SHRI સ્ત્રીમ	PM SHRI અન્વયે મંજૂર થયેલ શાળાના HDFC બેંક ખાતામાં લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ જમા કરવામાં આવશે.
૩	સમગ્ર શિક્ષા	સમગ્ર શિક્ષા - GOG	શાળાના એજ્યુકેશન ખાતામાં અને KGBV GOG ખાતામાં ગ્રાન્ટ જમા કરવામાં આવશે.

- ઉક્ત ક્રમ ૦૧ થી ૦૨ મુજબ જણાવેલ રીમાર્ક્સ પ્રમાણે લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ ફાળવણી કરવામાં આવશે, અને ક્રમ ૦૩ મુજબ GOG હેડ અન્વયે એજ્યુકેશન ખાતામાં ગ્રાન્ટ જમા કરવામાં આવશે.
- ક્રમ ૦૧ થી ૦૩ મુજબના ખાતામાં માત્ર સમગ્ર શિક્ષા અન્વયે લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ અથવા ગ્રાન્ટ બાકતે જેને કક્ષાએ ખાતા નંબરનો ઉપયોગ કરવાનો રહેશે. અન્ય વિભાગ મારફતે મળતો ગ્રાન્ટ માટે આચાર્યશ્રી એ ખલગ ખાતા ખોલાવવાના રહેશે.
- શાળા (SMC, SMDC) અને કેજીબીવી કક્ષાએ એસ.એન.એ. (SNA) ખાતા નંબર જિલ્લા કક્ષાએથી આપેલ છે. જેમાં શાળાના આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીની સહીથી ઓપરેટ કરવાના રહેશે.
- PM SHRI અન્વયે શાળા કક્ષાએ એસ.એન.એ. (SNA) HDFC બેંકના ખાતા નંબર જિલ્લા કક્ષાએથી આપેલ છે. જેમાં શાળાના આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીની સહીથી ઓપરેટ કરવાના રહેશે.
- PM SHRI અન્વયે શાળા કક્ષાએ HDFC બેંકના હોલીડીંગ ખાતા નંબર જિલ્લા કક્ષાએથી આપેલ છે. જેમાં શાળાના આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીની સહીથી ઓપરેટ કરવાના રહેશે. જેમાં TDS, GST અને ટે.બરશેમ જેવી કપાત જમા લઈ ચલણ મારફતે ચૂકવણી કરવાના રહેશે.
- એસ.એન.એ. (SNA) ખાતામાં ગાંધીનગરના પત્ર અન્વયે જિલ્લા કક્ષાએથી શાળા (SMC, SMDC) અને કેજીબીવી કક્ષાએ લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ ફાળવવામાં આવશે.
- લીમીટ સ્વરૂપે મળેલ ગ્રાન્ટના નિયામોનુસાર ખર્ચ ફરજિયાત પી.એફ.એમ.એસ. પોર્ટલના માધ્યમથી પી.પી.એ. અથવા ડી.એસ.સી. ટી (DSCKEY) દ્વારા કરવાનો રહેશે.
- એસ.એન.એ. (SNA) ખાતા માટે આપેલ ચેક બુક નો ઉપયોગ કરવાનો રહેશે નહિ.
- એસ.એન.એ. (SNA) ખાતા નંબર માધ્યા બાદ તુરંત જ જે તે તાલુકાના ICICI બેંકમાં આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીના ડોક્યુમેન્ટ સાથે રૂબરૂ હાજર રહી KYC કરાવવાનું રહેશે. અને SNA ખાતું એક્ટીવ કરાવવાનું રહેશે.
- શાળા (SMC, SMDC) અને કેજીબીવી કક્ષાએ જો આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રી બદલાયેલ હોય તો ICICI બેંકમાં આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીના ડોક્યુમેન્ટ સાથે રૂબરૂ હાજર રહી સહીનું વલણ બદલવાનું રહેશે.

- PM SHRI અન્વયે શાળા (SMC, SMDC) અને કેજુબીવી કક્ષાના એસ.એન.એ. (SNA) ખાતા નંબર મળ્યા બાદ તુરંત જ જે તે તાલુકાના MDFC બેંકમાં આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીના ડોક્યુમેન્ટ સાથે રૂબરૂ હાજર રહી KYC કરાવવાનું રહેશે. અને SNA ખાતું ચેકડીવ કરાવવાનું રહેશે.
- PM SHRI અન્વયે શાળા (SMC, SMDC) અને કેજુબીવી કક્ષાએ જો આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રી બંદલાયેલ હોય તો MDFC બેંકમાં આચાર્યશ્રી અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીના ડોક્યુમેન્ટ સાથે રૂબરૂ હાજર રહી સહીનું વલણ બદલવાનું રહેશે.

હિસાબો અને રેકર્ડ નિભાવવા ::

- શાળા (SMC, SMDC) અને કેજુબીવી કક્ષાએ એસ.એન.એ. (SNA) ખાતા નંબરમાં ગાંધીનગર કક્ષાએઈ., કિલ્લા કક્ષાએઈની પરિપત્રની સુચના અન્વયે તમામ ગ્રાન્ટ લીમીટ સ્વરૂપે આપવામાં / જમા કરવામાં આવશે. જેની જાણ BFC કક્ષાએ ઈમેલ મારફતે કરવામાં આવશે.
- શાળા (SMC, SMDC) અને કેજુબીવી કક્ષાએ એસ.એન.એ. (SNA) ખાતા નંબરમાં કોઈપણ પ્રકારની ગ્રાન્ટ જમા થવાની એન્ટ્રી પ.સબુઠ - સ્ટેટમેન્ટમાં જોવા મળશે નહિ. પરંતુ લીમીટ સ્વરૂપે જમા થયેલ ગ્રાન્ટના પરિપત્રની સુચના - નિયમ મુજબ પી.એફ.એમ.એસ. પોર્ટલના માધ્યમથી પી.પી.એ. અથવા ડી.એસ.સી. કી (DSC KEY) દ્વારા ખર્ચ થયા બાદ થયેલ ખર્ચની એન્ટ્રી સાથે જમા થવાની એન્ટ્રી પાસબુક - સ્ટેટમેન્ટમાં જોવા મળશે.
- TDS, GST અને લેબરચેજ જેવી કપાત ની રકમ શાળા (SMC, SMDC) અને કેજુબીવી કક્ષાએ કાર્યરત જુના ખાતામાં PFMS પોર્ટલ મારફતે જમા કરાવવાની રહેશે. ત્યાર બાદ જ ખાતામાં કપાતની રકમ જમા થઈ છે. તે ખાતા માંથી કપાતના ચેક અને પ્રલણ બનાવી બેંકમાં ભરવાના જમા કરાવવાના રહેશે. આમ શાળા (SMC, SMDC) અને કેજુબીવી કક્ષાએ ચગાઉના કાર્યરત જુના ખાતા ડ્રોન્ડીંગ એકાઉન્ટ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાના રહેશે. તથા નિયમોનુસાર હિસાબો નિભાવવાના રહેશે.
- વાર્ષિક રૂબરૂ વર્ષવાર (તા.૦૧.૦૪ થી તા.૩૧.૦૩.) નાણાકીય વર્ષ મુજબ નિભાવવાની રહેશે.
- વાર્ષિક કાઈલમ. વાર્ષિક કમાનુસાર ગોઠવવા તથા કળજીપૂર્વક કસ્ટડી સંભાળવી અને જાળવણી કરવાની રહેશે.
- લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટના પત્રમાં દર્શાવેલ હેડ મુજબ ખર્ચના વાર્ષિક પર ખર્ચના હેડ અને સબ હેડની વિગતો બિનચૂક લખવાની રહેશે. ત્યાર પછી જ તેનું ચૂકવણી કરવા. આ બાબતનું ચુસ્તપણે ચાલના કરવું. આ સિવાયના હેડ/સબહેડમાં ખર્ચ નજી કરેલ ખર્ચનું વાર્ષિક માન્ય રહેશે નહિ.
- ઈન્ક્રેડેન્સની જોગવાઈ મુજબ કપાત કરવા પાત ડી.ડી.એસ., જી.એસ.ટી. બિનચૂક કપાત કરી સામગ્રી ચલણ સ્વરૂપે બેંકમાં જમા કરાવવાના રહેશે.
- કોઈપણ શરણોસર મૂળ વાર્ષિક ખોવાઈ જાય તો નવું વાર્ષિક બનાવવાની જરૂરીયાત ઉપસ્થિત થાય તો તમામ પુરાવા / દસ્તાવેજોની ઝીણવટપૂર્વક ચકાસણી કરી નવું વાર્ષિક બનાવવું અને તેની ઉપર "ડ્રાપીકેટ" શબ્દ બિનચૂક લખવો અને નવી તારીખ સહિતની સહી કરવું. જરૂર જણાયે તેનું રોજગામ કરવાનું રહેશે.
- ચૂકવણી કર્યા પછી તમામ બિલો પર "Paid & Cancelled" નો સિક્કો ફરજિયાત કરવાનો રહેશે.
- ગ્રાન્ટ રજીસ્ટર(ગ્રાન્ટ આવક અને ગ્રાન્ટ જાવકનું રજીસ્ટર) નિભાવવાનું રહેશે.
- દરેક મુખ્ય એક્સિલેટી વાર્ષિક જે તે માસના ખર્ચનું અને ડ્યુબ્યુલેટ વ ખર્ચનું પત્રક નિભાવવાનું રહેશે
- મનાઈ ની ગાઈડ લાઈનમાં નક્કી થયેલ સિવાયની અન્ય કોઈપણ પ્રવૃત્તિએ માટે ખર્ચ ન થાય તેની ખાસ તકેદારી રાખવાની રહેશે. જો આ બાબત ધ્યાનમાં આવશે તો સંબંધિત કર્મચારી પાસેથી નાણા પરત જમા કરાવવાની ફરજ પડશે.

- રોજમેન, રોકડ મેન (ટેલ.-બેંક બુક, પેટી કેશબુક) અને ઓડીટેડ હિસાબી ઉધડતી/બંધ સિલકમાં તફાવત આવતો હોય તો તેનો ફરજિયાત નિહાલ કરવાનો રહેશે.
- એક પ્રકારની ગ્રાન્ટના અર્થમાંથી બીજા પ્રકારની ગ્રાન્ટ પેકેજના અર્થ માલ્ય રાખવામાં આવશે નહિ.
- કોઇપણ ક્ષરણસર ગ્રાન્ટ પરત ફરવામાં આવે તો :
 - જો રકમ તે જ વર્ષમાં પરત કરવામાં આવે તો ઉધારેલ મૂળ સદરમાંથી રકમ બાદ કરવી.
 - બીજા વર્ષની ગ્રાન્ટ પરત કરવામાં આવે તો તેને અગાઉના વર્ષની ગ્રાન્ટ પરત (બરત) તરીકે ગણવી. (શાળા (SMA, SMDC) અને કેજીવીવી કક્ષાએ એસ.એન.એ. (SAA) ખાતા કાર્યરત હોય તે ગ્રાન્ટ લીમીટને પરત કરવાની રહેતી નથી. પરંતુ હેલ્ડીંગ એકાઉન્ટમાં જો કોઈ ગ્રાન્ટ જમ હોય, અને અર્થ કરવા પાત્ર ન" હોય તે ગ્રાન્ટ પરત કરવાની રહેશે.
- GOG ફેડ અન્વયે વાણવપરાયેલ ગ્રાન્ટ / એડવાન્સ અથવા જિલ્લા પ્રોજેક્ટ કચેરી ખાતે પરત કરતી વખતે તેની પૂરતી વિગત આપવાની રહેશે. તથા શાળા કક્ષાએથી ગ્રાન્ટ કલક્ટર કક્ષાએ જમા કરાવવાની રહેશે, કલક્ટર કક્ષાએ થી ગ્રાન્ટ બી.આર.સી. કક્ષાએ જમા કરાવવાની રહેશે, અને બી.આર.સી. કક્ષાએથી જિલ્લા કક્ષાએ જમા કરાવવાની રહેશે. (ICWA & MAFS બેંકમાં આપેલ લીમીટ સ્વરૂપે આપેલ ગ્રાન્ટની રકમ પરત કરવાની નથી. તા.31.03 ના રોજ, લીમીટ '0' થી વધુ થઈ જશે)

ગ્રાન્ટ ફાળવણી ::

- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજૂર થયેલ શાળાને ફાળવવા પાત્ર લીમીટ સ્વરૂપની ગ્રાન્ટ FFMS પોર્ટલ મારફતે ફાળવવાની રહેશે, અને GOG અન્વયે ફાળવવા પાત્ર ગ્રાન્ટ ઈ-ટ્રાન્સફર અર્થાત એક જ બેંક હોય તો "કોર બેન્કિંગ સિસ્ટમ" અને અન્ય બેંક હોય તો RTGS મારફતે ફાળવણી કરવાની રહેશે. અને ગ્રાન્ટ તથા લીમીટ સ્વરૂપનો ગ્રાન્ટ બાબતની જણા જિલ્લા કક્ષાએથી કરવામાં આવશે.
- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજૂર થયેલ શાળાને ગ્રાન્ટ તથા લીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ પેકી અર્થ જ્ઞવાનું પત્રક ચકાસણી કરી તેના પ્રમાણપત્ર સુચના નુજબ સમય મર્યાદામાં રજૂ કરવાના રહેશે. ત્યાર બાદ જ નવી ગ્રાન્ટ અને લીમીટ સ્વરૂપની ગ્રાન્ટ ફાળવણી કરવામાં આવશે.
- TDS, GST અને લેબરરોષ પેકીની કપાત BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI અને PM SHRI અન્વયે મંજૂર થયેલ શાળાના હેલ્ડીંગ એકાઉન્ટમાં જમા રહેવી જોઈએ નહિ.
- GOG ફેડ અન્વયે અનિવાર્ય સંજોગોમાં ડીમાડ ડાક્ટર ઈશ્યુ કરવા પડે તો ઈશ્યુ કરતા પહેલા તેની હેરોક્ષ ક્ષત્રીને ડીમાન્ડ ફાઇલ રજીસ્ટરમાં તેની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે. અનડલીધર ડી.ડી. ની વિગત બેંક પાસે મેળવવાની રહેશે. તેનજ ફાળવેલ રકમ મળેલ છે તે અંગેનું ત્રિમાસિક કન્ફરમેશન સંબંધિત કચેરી/પાર્ટી પાસેથી મેળવવાનું રહેશે.

ડેડસ્ટોક અને અન્ય સ્ટોક રજીસ્ટર ::

- વડી કચેરી કે અન્ય કચેરી તરફથી કોઈપણ પ્રકારનું મટીરીયલ્સ, ફર્નિચર, કોમ્પ્યુટર અથવા અન્ય વસ્તુઓ મળે ત્યારે તેની નોંધ ડેડસ્ટોક રજીસ્ટરમાં તારીખ વાઈસ કરવાની રહેશે. ઓડીટ સમય દરમિયાન ડેડસ્ટોક રજીસ્ટરનો અગાસણી માટે રજૂ કરવાનું રહેશે.
- વડી કચેરી કે અન્ય કચેરી તરફથી કોઈપણ પ્રકારનું મટીરીયલ્સ / સાહિત્ય મળે ત્યારે સ્ટોક રજીસ્ટર (અવક-જાવક) નિભાવવાનું રહેશે. તથા મટીરીયલ્સ / સાહિત્ય મળેથી તુરંત જ સંલગ્નને ફાળવણી કરવાની રહેશે તથા સંબંધિત અધિકારી/દર્મચારીની લેનારમાં સહી-સિક્કા કરાવવાના રહેશે.
- બિન જરૂરી/બિન લપરારા. કોમ્પ્યુટર, ફર્નિચર, મટીરીયલ્સ/સાહિત્યના નિકાલ માટે એસ.પી.ઓ કચેરી ગાંધીનગરના સલગ્ન ઓ.અઈ.સી.શ્રી ને તેની લેખિત જાણ કરવાની રહેશે. અને માલ મલ્યા/આપ્યા બદલનું સંબંધિતનું પ્રમાણપત્ર મેળવવાનું રહેશે. અથવા રજીસ્ટરમાં સહી બિનચૂક મેળવવાની રહેશે.

- ડેડસ્ટોક રજીસ્ટર/મિલકત રજીસ્ટર મુજબની વસ્તુઓનું ફિઝિકલ વેરિફિકેશન દર વર્ષે બિનચૂક ફરી તેનો રજીસ્ટરમાં નોંધ કરવાની રહેશે.

એડવાન્સ/ડીપોઝીટ ::

- આપેલ એડવાન્સ ગ્રાન્ટ અથવા લીમીટ સ્વરૂપે આપેલ ગ્રાન્ટ પૈકી ખર્ચની ખર્ચ તારીકે એન્ટ્રી ન કરાયા, આપેલ એડવાન્સ ગ્રાન્ટ અથવા લીમીટ સ્વરૂપે આપેલ ગ્રાન્ટની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે. એડવાન્સ ગ્રાન્ટ અથવા લીમીટ સ્વરૂપે આપેલ ગ્રાન્ટ પૈકી ખર્ચ ફાઇલ અથવા યુ.ટી.સી. અન્વયે સુધન. મુજબના હેડ, પેટા હેડ અન્વયે ખર્ચ તારીકેની એન્ટ્રી કરવાની રહેશે.
- GOG હેડ અન્વયે BML, LMC, SML, SMLA, KGBV GOG કક્ષાએ કોઈ પણ પ્રકારના એડવાન્સ આપવામાં આવે ત્યારે કામ પૂર્ણ થયે/પ્રોગ્રામ પૂર્ણ થયેથી એડવાન્સ વધુમાં વધુ OY દિવસમાં ભરપાઈ કરવાના રહેશે. (ખર્ચ ફાઇલ, UTC અને બાકી બચત હોય તો) અન્યથા નવીન એડવાન્સ આપવામાં આવશે નહિ.
- GOG હેડ અન્વયે BRC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOG કક્ષાના તમામ એડવાન્સ ડેવલપમેન્ટની રટ તારીખ સુધીમાં સરભર કરાવવાના રહેશે. બધવા પરતા જમા કરાવવાના રહેશે.
- આપેલ એડવાન્સની એડવાન્સ રજીસ્ટરમાં નોંધ કરવી એન્ટ્રી રાઉન્ડ કરવી અને તેનો સમયાંતરે રીવ્યુ કરીને બાકી એડવાન્સ સરભર કરાવવું.
- મગેલ ડીપોઝીટની ડીપોઝીટ રજીસ્ટરમાં નોંધ કરવી અને ડીપોઝીટ પરત દરત. વખતે પણ રજીસ્ટરમાં નોંધ કરી એન્ટ્રી રાઉન્ડ કરવી.

લેંક રીકન્સીલેશન ::

- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા અને એસએમસી એજ્યુકેશનનું દરમાથે નિયમિત લેંક રીકન્સીલેશન કરવાનું રહેશે.
- રીકન્સીલેશન વખતે ખૂબ જ કાળજી રાખવી જેથી દિસાબી અનિચ્છિતતાના ગંભીર પ્રભો ઊભા ન થાય. BRC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા અને એસએમસી એજ્યુકેશનને પણ દર માસે નિયમિત લેંક રીકન્સીલેશન યાચ તેની વકાસણી કરવાની રહેશે.
- લેંક રીકન્સીલેશન માટે એમ.એમ.એ. લેંક સ્ટેટમેન્ટ અને પી.એફ.એમ.એફ.પોર્ટલ અન્વયે થયેલ ખર્ચ અને એમ.એમ.આર. નું મેગવાનું 100 % થયેલ હોવું જોઈએ.

યુ.ટી.સી. ::

- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા અને એસએમસી એજ્યુકેશનએ ઉપલી કચેરી તરફથી કાળવાસી કરેલ ગ્રાન્ટ અથવા લીમીટ સ્વરૂપે કાળવેલ ગ્રાન્ટ નો નિયમોનુસાર ખર્ચ કરી તેનું યુ.ટી.સી. સાચા ગાર્હાડાગ સંબંધિત કચેરીને મોકલવાનું રહેશે.
- યુ.ટી.સી. માટે અલગ રજીસ્ટર / ફાઇલ નિભાવવાની રહેશે. તથા યુ.ટી.સી.નાં સંબંધિત આચાર્યશ્રી, પ્રોમીનેન્ટ મેમ્બર, વોર્ડનશ્રી તથા નોડેલ પર્સનની સહી સિક્કા કરી પાના નંબર આપવા રહેશે તેમજ સમયસર યુ.ટી.સી. મોકલવાની બાબત જાંબીર હોય દર માસ અતિત બાકી રહેલ યુ.ટી.સી. જિલ્લા કક્ષાએ જે તે જિલ્લા પોજેન્ટ કો ઓ (ચો.આઈ.સી.શ્રી) ને મોકલી આપવાના રહેશે.
- આપેલ રેકર્ડનો ચોક્કસ ડીપી રેકર્ડ પર રાખવાની રહેશે.

અગત્યની બાબતો ::

- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા અને એસએમસી એજ્યુકેશન ખાતા માંથી રેબડ ઉપાડ કરવાનો રહેશે નહિ.

- કોઈ પણ પ્રકારના પદરનો ખર્ચ માત્ર સમયાંતરે આવશે નહિ. ગ્રાન્ટ અથવા સીમીટ સ્વરૂપે ગ્રાન્ટ મળ્યા બાદ જે તે પાર્ટીને જ PFMS પોર્ટલ મારફતે જ ચૂકવણી કરવાના રહેશે.
- પદર ખર્ચ માટે જિલ્લા કક્ષાએ અને એસ.પી.ઓ. કચેરી ગાંધીનગર કક્ષાએ લેખિત મજુરી લેવાની રહેશે. ત્યાર બાદ જ પદર ખર્ચ કરવાનો રહેશે.
- બીઆરસી, સીઆરસી, આચાર્યશ્રી, નોડેલ પર્સન અને પ્રોમીનેન્ટ સભ્યશ્રીની બદલી / નિવૃત્તિ / છૂટા કર્યાના કિસ્સા માં તેઓ દ્વારા કોઈપણ પ્રકારનો પદર / રોકડ ખર્ચ કરેલ હોય. કે રોકડ લીમિટ હોય તો તેનો હથ પડતી બિલ્ક અને કરેલ ખર્ચનાં વાઉચર્સ ચાર્જ લેનારને જમા કરાવવાના રહેશે. તથા તેની રેકર્ડમ. જરૂરી નોંધ / લેખિત કરાવવાનું રહેશે. આ સૂચનાઓનું પાલન ન કરનાર સામે શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી કરવાની અંગત જવાબદારી જિલ્લા પ્રોજેક્ટ કોઓર્ડિનેટરશ્રીની રહેશે. આ કાર્યવાહી પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી જિલ્લા પ્રોજેક્ટ કોઓર્ડિનેટરશ્રીએ કોઈપણ સંજોગોમાં બીઆરસી, સીઆરસી, આચાર્યશ્રી, વોર્ડન અને નોડેલ પર્સનને LFC (Last Pay Certificate) ઈશ્યુ કરવાના રહેશે નહિ.
- રોજમેન્ટ, રોકડ મેળા (ટેલી-બેંક બુક, પેટી કેશબુક) ચેક્સ/સાઈ પૂર્વક નિભાવનાં સમયસર એન્ટ્રીઓ અપાવન કરવાની રહેશે.
- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળાના તમામ બેંક એકાઉન્ટ મુખ્ય શિક્ષક અને મપર ટીચર્સ એસોસિએશન (MTA) ની સંયુક્ત સહીથી જ ઓપરેટ કરવાના રહેશે. સોગલ સહીથી બેંક એકાઉન્ટ ઓપરેટ "ન" કરવું. બી.આર.સી.કો.ઓ તથા સી.આર.સી.કો.ઓ એ આ બાબતે તકેદારી રાખવાની રહેશે.
- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા અને એસએમસી એજ્યુકેશન એ મીટીંગની એજન્ડા બુક અને કરાવ બુક નિભાવવાની રહેશે.
- મળેલ ગ્રાન્ટનો નિયમોનુસાર ખર્ચ કરી તેનું યુ.ટી.સી.તુર્તજ જિલ્લા પ્રોજેક્ટ કચેરી માટે (પરિપત્રમાં આપેલ સૂચના મુજબ) જમા કરાવવાના રહેશે.
- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા અને એસએમસી એજ્યુકેશનને મળેલ ગ્રાન્ટનો જમીન ન મળવાથી કે અન્ય કારણોસર ઉપયોગ થઈ શકે તેમ ન હોય તો વધુમાં વધુ ત્રણ માસ અથવા વર્ષ પૂરું થાય તે પહેલાં રકમ પરત કરવાની રહેશે.
- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા અને એસએમસી એજ્યુકેશન લેવાલે મળેલ ગ્રાન્ટ અને સીમીટ સ્વરૂપે મળેલ ગ્રાન્ટની વિગત, કરેલ ખર્ચની વ્યવસ્થા વિગતો બોર્ડ ઉપર લખવાની રહેશે. તથા શાળાની મીટીંગમાં આવક / ખર્ચ અંગે જરૂરી ચર્ચા કરવાની રહેશે.

ઓડીટ ::

- BFC, CRC, SMC, SMDC, KGBV GOI & GOG અને PM SHRI અન્વયે મંજુર થયેલ શાળા કક્ષાના હિસાબી રેકર્ડ નંચેની વિગત મુજબ નિભાવવાના રહેશે.

ક્રમ	વિગત	ક્રમ	વિગત	ક્રમ	વિગત
૧	રોજમેન્ટ	૭	એજન્ડા બુક, કરાવ બુક	૧૨	બિલ રજીસ્ટર, ઇનવર્ડ-આઉટવર્ડ રજીસ્ટર
૨	પેટી કેશ બુક	૮	ડેડ સ્ટોક રજીસ્ટર	૧૩	આવેલ પુસ્તક અને વિતરણ કરેલ રજીસ્ટર
૩	વાઉચર ફાઈલ	૯	સ્ટોક રજીસ્ટર (સ્ટેશનરી રજીસ્ટર)	૧૪	કરાવ બુક અને એજન્ડા બુક
૪	ખાતાવહી	૧૦	મજુર પત્રક	૧૫	ઓડીટ રજીસ્ટર
૫	ચેક રજીસ્ટર	૧૧	બંધકામ સ્ટોક પત્રક	૧૬	ચેક બુક રજીસ્ટર
૬	મળેલ ગ્રાન્ટ રજીસ્ટર	૧૭	ટેલી પ્રિન્ટ આઉટ (વેલોન્સ સીટ, ટ્રાવેલ વેલોન્સ, ખાતાવહી, બેંક બુક અને બીઆરએસ)		

- રોજમેન, રોકડ મેન (ટેલી-બેંક બુક, પેટી કંશબુક) ની અવલન નિભવણી કરવાની રહેશે અને દર માસે રોકડ અને બેંક સિલકની ખરાઈ કર્યાનું પ્રમાણપત્ર રોજમેન, રોકડ મેન (ટેલી-બેંક બુક, પેટી કંશબુક)માં લખવાનું રહેશે.
- Internal Audit, External Audit, Financial Audit Information Technology Audit Statutory Audit, Performance Audit અને એ.જી. ઓડીટ, આઈ.પી.એ.આઈ, તેમજ અન્ય ઓડિટ સમયે જે તે કચેરીના ઓફિસર, સીઆરસી આચાર્યશ્રી, વોર્ડન અને નોડલ પર્સન એ સંપૂર્ણ હિસાબી રેકર્ડ સાથે ઓડિટર પાસે ઉપસ્થિત રહી તેનું ઓડિટ કરાવવાનું રહેશે.
- Internal Audit, External Audit, Financial Audit Information Technology Audit Statutory Audit, Performance Audit અને એ.જી. ઓડિટ, આઈ.પી.એ.આઈ, તેમજ અન્ય ઓડિટ દરમિયાન જરૂરી હિસાબી રેકર્ડ બિનચૂક રજુ કરવાનું રહેશે, અથવા ઓડિટ દરમિયાન આપેલ પ્રતિ, કચેરી અથવા અપાવેલ હાફ માર્જિનની તાર્કાલિક પુતંતા કરવાનું રહેશે.
- ઓડિટ રીપોર્ટ મળ્યેથી જો રીપોર્ટમાં વસુલાત લેવા પત્ર નીકળતી હોય તો તુરંત જ બિયમોનુસારની વસુલાત કરવાની રહેશે.

Inclusive Education

Inclusive Education for Children with Special Needs Budget Utilisation Guidelines for PM SHRI Schools (2023-2024)

Contents

પરિચય	2
PM SHRI શાળાઓમા સમાવેશી શિક્ષણ:	2
1. Identification and Assessment (Medical Assessment Camps):	6
2. Braille Stationery Material (Inc. Embossed Charts, g obes etc):	7
3. Providing Aids & Appliances:	7
4. Escort Allowance:	8
5. Transport Allowance:	8
6. Home Based Education:	9
7. Reader Allowance- For only VI and Low Vision	9
8. Scribe Facility:	9
9. Stipend for Girls:	10
Direct Benefit Transfer (DBT)	10

પરિચય

સમગ્ર શિક્ષા, ગુજરાતે સમાવેશી માર્ગદર્શિકા, NEP 2020 અને SDG-4 અનુસાર પૂર્વ પ્રાથમિકથી માધ્યમિક તબક્કા સુધી સમાવેશક અને સમાન ગુણવત્તા યુક્ત શિક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવાનું છે. તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તમામ સરકારી, અનુદાનિત અને સ્થાનિક સંસ્થાઓની શાળાઓમાં દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ માટે અવરોધ-મુક્ત સમાવેશી વાતાવરણ ઊભું કરવાનો છે, જેથી RPWD Act, 2016માં સુચવ્યા મુજબ એક કે તેથી વધારે દિવ્યાંગતા ધરાવતાં વિદ્યાર્થીઓને સુલભતા પ્રદાન કરી શકાય.

PM SHRI શાળાઓમાં સમાવેશી શિક્ષણ:

તમામ વિદ્યાર્થીઓને PM SHRI શાળાઓમાં શારીરિક અને માનસિક રીતે સુરક્ષિત વાતાવરણની સુલભતા હોવી જોઈએ. આવા વાતાવરણની અસર વિદ્યાર્થીના પ્રેરણાત્મક વલણો અને મૂલ્યો પર પડશે, એટલે કે, શાવાત્મક અસરકરતા પરિબળો પર પડશે. વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક, સામાજિક અને માનસિક તંદુરસ્તીને પ્રોત્સાહન આપવાની અને તેને અનુકૂળ બનાવવાની મુખ્ય જવાબદારી શાળાઓની છે. PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં તમામ પ્રકારની (જાતી આધારીત, લિંગ આધારીત, તેમજ શારીરિક દિવ્યાંગ તા આધારીત) સમાનતા લાવવા માટે શાળાઓને માર્ગદર્શન આપી શકે તેવા સૂચક ધોરણો અને પ્રવૃત્તિઓ નીચે મુજબ છે.

વિશેષ જરૂરિયાતો ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ માટેની જોગવાઈ (CWSN)

- PM SHRIની ગ્રાન્ટ 2021-22 UDISE+ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલા CWSNના ડેટા પર આધારિત હશે.
- આ કાર્યક્રમ ઓપન શિક્ષણ પ્રણાલી મારફતે શિક્ષણ, ગંભીર અને બહુવિધ દિવ્યાંગ તા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ (જેઓ શાળામાં

આવવામાં અસમર્થ છે) માટે ઘર આધારિત શિક્ષણ, જ્યાં પણ જરૂર પડે ત્યાં, પ્રાથમિક શિક્ષણ, ઉપચારાત્મક શિક્ષણ, સમુદાય-આધારિત પુનર્વસન (સીબીઆર) અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણને પણ ટેકો આપશે.

- દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણને ટેકો પૂરો પાડવા માટે, વહેલી ઓળખ અને સહાય પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે.
- PM SHRIની શાળાઓમાં કાર્યરત શિક્ષકોને સમયાંતરે આ યોજના અંતર્ગત થનાર ફેરફાર સંબંધી તાલિમ તેમજ પુરો પાડવામાં આવશે.
- RPwD Act, 2016માં દર્શાવેલ CwSN વિદ્યાર્થીઓ માટે સહાય, સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં ECCEના વર્ગોથી લઈને સીનિયર સેકન્ડરી લેવલ(ધોરણ-12) (એનઇપી પેરા 6.10) સુધી ઉપલબ્ધ થશે.
- 2021-22 UDISE+ પ્રમાણે PM SHRIની હેઠળ આવરી લીધેલ 274શાળાઓમાંથી 220 શાળાઓમાંજ CwSN ની નોંધણી છે.

જિલ્લાવાર નોંધાયેલી કુલ શાળાઓ અને દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીની માહિતી નીચે આપેલ કોષ્ટકમાં છે:

No:	District	No. of Schools	Total CwSN	Girl CwSN
1	AHMEDABAD	10	63	28
2	AMRELI	14	71	29
3	ANAND	9	61	20
4	ARAVALLI	6	14	6
5	BANAS KANTHA	16	31	18
6	BHARUCH	9	28	11
7	BHAVNAGAR	12	67	28
8	BOTAD	4	23	9
9	CHHOTAUDEPUR	6	26	9
10	DEVBHOO MI DWAR KA	5	15	6
11	DOHAD	9	20	9
12	GANDHINAGAR	4	15	6

No:	District	No. of Schools	Total CwSN	Girl CwSN
13	GIR SOMNATH	6	24	13
14	JAMNAGAR	5	6	4
15	JUNAGADH	10	81	34
16	KACHCHH	12	34	15
17	KHFDA	11	39	12
18	MAHESANA	11	44	12
19	MAHISAGAR	8	57	22
20	MORBI	5	21	8
21	NARMADA	5	4	3
22	NAVSARI	7	24	13
23	PANCH MAHALS	8	29	10
24	PATAN	10	34	16
25	PORBANDAR	4	12	2
26	RAJKOT	12	34	20
27	SABAR KANTHA	8	22	8
28	SURAT	10	30	10
29	SURENDRANAGAR	10	60	25
30	TAPI	7	14	4
31	THE DANGS	3	3	0
32	VADODARA	8	83	34
33	VALSAD	6	14	3
34	xAMC	1	6	3
35	xRMC	1	19	7
36	xSMC	1	0	0
37	xVMC	1	0	0
	Grand Total	274	1128	457

PM SHRI अन्वये सभावेशी शिक्षण भाटे झणवेल वजेट नीचे प्रमाणे

छे:

Sr	Budget Activity	Unit	Total Cost
1	Identification and Assessment (Medical Assessment Camps)	220	4.40
2	Braille Stationary Material (Inc. Embossed Charts, globes etc)	26	0.13
3	Providing Aids & Appliances	418	12.54
4	Escort Allowance	393	11.79
5	Transport Allowance	276	8.28
6	Home Based Education	7	0.25
7	Reader Allowance- For only VI	26	0.78
8	Scribe Facility	271	1.35
9	Stipend for Girls	457	9.14
Total For Student Oriented Component			48.66

1. Identification and Assessment (Medical Assessment Camps):

આરપીડબ્લ્યુડી અધિનિયમ 2016 (પરિશિષ્ટ 1), દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત દિવ્યાંગતાની સ્થિતિઓ, જેમ કે શારીરિક દિવ્યાંગતા, એસિડ એટેક અથવા વામનતા ઓળખવામાં સરળ છે પરંતુ માનસિક બીમારી, વિશિષ્ટ શીખવાની અક્ષમતા, શ્રવણ ક્ષતિ અથવા ઓટીઝમ જેવી દિવ્યાંગતાઓને યોગ્ય તાલીમ વિના ઓળખવી મુશ્કેલ અને જટિલ છે.

દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની પ્રારંભિક સ્ક્રીનિંગમાં શિક્ષકોને મદદ કરવા માટે, સીઆઈઈટી-એનસીઈઆરટી દ્વારા પ્રશસ્ત તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. પ્રશસ્તનો ભાગ-1 શાળાના તમામ વિદ્યાર્થીઓની સ્ક્રીનીંગ માટે છે જેથી ઓળખી શકાય કે વિદ્યાર્થીઓને દિવ્યાંગતા છે કે નહીં. પ્રશસ્તના ભાગ-1 અને ભાગ-2ના પરિણામો એક પ્રારંભિક પગલું છે અને વધુ નિદાન માટે રેફરલની સુવિધા આપે છે. જેના માટે PRASHAST માર્ગદર્શિકા (પરિશિષ્ટ 2) અને મોડ્યુલ (પરિશિષ્ટ 2.1) દરેક શાળાકક્ષાએ વિતરીત કરવામાં આવેલ છે.

Identification and Assessment (Medical Assessment Camps) ની બજેટ હેડ અંતર્ગત ધોરણ 1 થી 12માં દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓને તેમના પ્રકાર અને દિવ્યાંગતાની ડિગ્રી અને કયા પ્રકારની સહાયક સેવાઓની જરૂર છે તે જણાવવા માટે ડોક્ટરોની ટીમ દ્વારા તબીબી મૂલ્યાંકન કરવા માટે બ્લોક લેવલ મેડિકલ કેમ્પ અથવા નજીકના CHC અને વધુ તપાસ માટે જિલ્લા સિવિલ હોસ્પિટલોમાં મોકલવામાં આવશે. આ બજેટ જોગવાઈ અંતર્ગત સાધન સહાય કેમ્પ, એસેસમેન્ટ કેમ્પ તેમજ મેડીકલ સર્ટીફિકેટ માટેના કેમ્પમાં જવા માટે

મુસાફરી ખર્ચ માટે ફાળવવા. PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં બજેટ ફાળવણીમાં શાળા દીઠ રૂ.2000 ફાળવેલ છે.

2. Braille Stationery Material (Inc. Embossed Charts, globes etc):

આ બજેટ હેડ અંતર્ગત ધોરણ 1 થી 12 ટોટલી બ્લાઈન્ડ તેમજ લો-વિઝન ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને તેમના અભ્યાસ માટે સહાયરૂપ સ્ટેશનરી તેમજ અન્ય કિટ આપવાની રહેશે. PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં બજેટ ફાળવણીમાં શાળાને વિદ્યાર્થી દીઠ રૂ.500 ફાળવેલ છે. ટોટલી બ્લાઈન્ડ તેમજ લો-વિઝન ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને તેમની જરૂરીયાત મુજબની સ્ટેશનરી મટીરીઅલની સંસ્થા સાથે સંપર્ક કરી શાળા કક્ષાએ મંગાવી લેવા.

3. Providing Aids & Appliances:

આ બજેટ હેડ અંતર્ગત ધોરણ 1 થી 12 જરૂરીયાત ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને ડોક્ટરો, ચિકિત્સકોની ટીમ ધ્વારા એસેસમેન્ટ થયા બાદ તેમની જરૂરીયાત મુજબના સાધનો પુરા પાડવામાં આવશે. દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીનું એસેસમેન્ટ થયા બાદ જરૂરીયાત મુજબના એપ્લાયન્સીસ જિલ્લા આઈઈડી કો.ઓર્ડિનેટર, સ્પે.એજ્યુકેટર અથવા વિશિષ્ટ શિક્ષક પાસેથી માહિતી મેળવી જે-તે સંસ્થાનો સંપર્ક કરી દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને તેઓની જરૂરીયાત મુજબના એપ્લાયન્સીસ મેળવી આપવાના રહેશે. તેમજ તેના આધારપુરાવા શાળાકક્ષાએ રાખવાના રહેશે. PM SHRI અંતર્ગત બજેટ ફાળવણીમાં શાળાને વિદ્યાર્થી દીઠ રૂ.3000 ફાળવેલ છે. એફસ એડ એપ્લાયન્સીસ ની ફાળવણી કરવા હેતુ દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ ને ALIMCO દ્વારા બ્લોક લેવલ ના એસેસમેન્ટ કેમ્પ માં લઈ જવા. આ હેતુથી શાળાએ જિલ્લા IED કો.ઓ/વિશેષ શિક્ષક સંકલન કરી લેવું.

4. Escort Allowance:

ગંભીર દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ (અંધત્વ, મગજનો લકવો, બહુવિધ દિવ્યાંગતા, બૌદ્ધિક દિવ્યાંગતા અને મસ્ક્યુલર ડિસ્ટ્રોફી) જેઓ સહાયક વિના શાળામાં હાજર રહી શકતા નથી તેમને એસ્કોર્ટ એલાઉન્સ આપવામાં આવશે. જેથી શાળામાં અને રીસોર્સિંગમાં સહાયકની મદદથી વિદ્યાર્થીઓ નિયમિત હાજર રહી શકે. PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં એસ્કોર્ટ એલાઉન્સના બજેટ ફાળવણીમાં શાળા કક્ષાએ વિદ્યાર્થી દીઠ રૂ.3000 ફાળવેલ છે. આ એસ્કોર્ટ ભથ્થું એ વર્ષમાં એકજ વાર ચૂકવવાનું રહેશે. આ એલાઉન્સવિદ્યાર્થીના અથવા તેના વાલીના બેંક ખાતામાં જ સીધા ફાળવવાના રહેશે તેમજ તેના આધાર પુરાવા શાળાકક્ષાએ રાખવાના રહેશે.

5. Transport Allowance:

લોકોમોટર ડિસેબિલિટીઝ, મલ્ટીપલ સ્કલેરોસિસ, મસ્ક્યુલર ડિસ્ટ્રોફી અને સેરેબ્રલ પાલ્સી જેવી અન્ય દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ જેઓને યોગ્ય પરિવહન વ્યવસ્થા ઉપલબ્ધ ન હોવાને કારણે શાળામાં હાજરી આપવામાં મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડી શકે છે. તેવા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં ટ્રાન્સપોર્ટ એલાઉન્સના બજેટ ફાળવણીમાં શાળા કક્ષાએ વિદ્યાર્થી દીઠ રૂ.3000 ફાળવેલ છે. આ ટ્રાન્સપોર્ટ ભથ્થું એ વર્ષમાં એકજ વાર ચૂકવવાનું રહેશે. વાહનવ્યવહાર સહાય પૂરી પાડવા માટે ટ્રાન્સપોર્ટ એલાઉન્સ હેડ અંતર્ગત 40% કે તેથી વધુ દિવ્યાંગતા ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓના અથવા તેના વાલીના બેંકખાતામાં આ એલાઉન્સ સીધા જ ફાળવવાના રહેશે તેમજ તેના આધાર પુરાવા શાળાકક્ષાએ રાખવાના રહેશે.

6. Home Based Education:

ગંભીર દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ કે જેઓ પથારીવશ છે અને નિયમિત રીતે શાળાએ આવી શકતા નથી તેવા વિદ્યાર્થીઓનીસ્પે.એજ્યુકેટર/વિશિષ્ટ શિક્ષક દ્વારા ઘરની મુલાકાત લેવામાં આવેશે. PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં હોમ બેસ્ડ એજુકેશન એલોઉન્સના બજેટ ફાળવણીમાં શાળા કક્ષાએ વિદ્યાર્થી દીઠ રૂા.૩૫૦૦ ફાળવેલ છે. આ હોમ બેસ્ડ એજુકેશન એલોઉન્સ એ વર્ષમાં એકજ વાર ચૂકવવાનું રહેશે. તેમજ શાળાના આચાર્યશ્રીએ આવા વિદ્યાર્થીની માહિતી મેળવીદિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીના અથવા તેના વાલીના બેંક ખાતામાંઆ એલાઉન્સ સીધા જ ફાળવવાના રહેશે તેમજ તેના આધાર પુરાવા શાળાકક્ષાએ રાખવાના રહેશે.

7. Reader Allowance- For only VI

આ એલાઉન્સ ટોટલી બ્લાઈન્ડ અને લો-વિઝનની દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓને રીડરના લાભ માટે ફાળવવાના રહેશે. દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીના અથવા તેના વાલીના બેંક ખાતામાં PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં રીડર એલોઉન્સના બજેટ ફાળવણીમાં શાળા કક્ષાએ વિદ્યાર્થી દીઠ રૂા.૩૦૦૦ ફાળવેલ છે. આ ભથ્થું, એ વર્ષમાં એકજ વાર ચૂકવવાનું રહેશે. આ એલાઉન્સ સીધા જ ફાળવવાના રહેશે તેમજ તેના આધાર પુરાવા શાળા કક્ષાએ રાખવાના રહેશે.

8. Scribe Facility:

સ્ક્રાઇબ ફેસિલીટી એટલે પરીક્ષા લખતી વખતે ખાસ જરૂરિયાતોવાળા વિદ્યાર્થીને સહાય કરવા માટે લેખકની સુવિધા. આ સુવિધા શાળા કક્ષાએ જે વિદ્યાર્થી ને પરીક્ષામાં જવાબો લખવા માટે સંઘર્ષ કરે છે અથવા તો તેઓ પ્રશ્નોને આત્મવિશ્વાસ પૂર્વક વાંચી શકતા નથી તેમને સ્ક્રાઇબ સહાયકની સુવિધા મળશે. સામાન્ય રીતે બ્લાઈન્ડ તેમજ લો-વિઝન ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને તેમજ અન્ય દિવ્યાંગતા

ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ જેઓને સ્કાઇબ સહાયકની જરૂરી હોય છે તેવા વિદ્યાર્થીના અથવા તેના વાલીના બેંક ખાતામાં આ એલાઉન્સ સીધા જ ફાળવવાના રહેશે તેમજ તેના આધાર પુરાવા શાળા કક્ષાએ રાખવાના રહેશે. PM SHRI અંતર્ગત શાળાઓમાં બજેટ ફાળવણીમાં શાળાને વિદ્યાર્થી દીઠ રૂ.500 ફાળવેલ છે. આ સ્કાઇબ એલોઉન્સ એ વર્ષમાં એક જ વાર ચૂકવવાનું રહેશે. વધુમાં સ્કાઇબ ડેસિલીટી માટે રાજ્ય પરીક્ષા બોર્ડની સમાવેશી શિક્ષણ ની માર્ગદર્શિકાનો (પરિશિષ્ટ 3, અને 3.1) સંદર્ભ લેવો.

9. Stipend for Girls:

આ જોગવાઈ અંતર્ગત ધોરણ ૧ થી ૧૨માં અભ્યાસ કરતી દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીનીઓને શાળામાં નિયમિત આવવા પ્રોત્સાહિત કરે છે. આનાથી તેઓ પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ કર્યા પછી તેમનું શિક્ષણ ચાલુ રાખવા માટે પ્રેરિત થશે. આ એલાઉન્સ શાળા કક્ષાએથી જ 40% અથવા તેથી વધુ દિવ્યાંગતા ધરાવતી વિદ્યાર્થીનીઓના બેંક ખાતામાં વાર્ષિક રૂ.2000 સીધા જ ફાળવવામાં રહેશે. તેમજ વિદ્યાર્થીનીની શાળામાં નિયમિતતા પણ જોવાની રહેશે. તેમજ તેના આધાર પુરાવા શાળા કક્ષાએ રાખવાના રહેશે.

Direct Benefit Transfer (DBT)

DBT- Direct Benefit Transfer અંતર્ગત દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને એલોઉન્સ ચુકવવાની પ્રક્રિયા:

- ઉપરોક્ત 4 થી 9 નંબરની પ્રવૃત્તિ DBT (Direct Benefit Transfer) અંતર્ગત સીધા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીના એકાઉન્ટમાં અથવા તેના વાલીના એકાઉન્ટમાં ફાળવવાની રહેશે.
- એલાઉન્સ ચુકવવા માટે વિદ્યાર્થી અથવા તેના વાલીનું ચાલુ બેંક એકાઉન્ટ હોવું જોઈએ.

- RPwD Act-2016 (Rights of Persons with Disabilities Act, 2016) અન્વયે 40% કે તેથી વધુની દિવ્યાંગતા ધરાવતા (benchmark disability) વિદ્યાર્થીઓને ફાળવવાની રહેશે. તે માટે વિદ્યાર્થીનું મેડીકલ સર્ટી અથવા UDID Card ની કોપી ચકસવાની રહેશે.
- દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીના એકાઉન્ટ અથવા તેના વાલીના એકાઉન્ટમાં એલાઉન્સ ફાળવવાના છે તે એકાઉન્ટની તમામ વિગતો PFMS Portal પર અપલોડ કરવાની રહેશે.
- આ એલાઉન્સ એવર્ષમાં એકજ વાર ચૂકવવાનું રહેશે.
- તમામ એલાઉન્સ ચૂકવવાની પ્રક્રિયા શાળાના આચાર્યશ્રી, વિશેષ શિક્ષક, બ્લોક IED કો.ઓ અને SMC/SMDCના સંકલન SMDCના યોગ્ય સંકલન સાથે કરવી.
- DBTની ચૂકવણી કર્યા બાદ શાળાકક્ષાએ વિદ્યાર્થીનું નામ, બેંક ખાતાની માહિતી, દિવ્યાંગતાનો પ્રકાર અને તેનું સ્તર અને વિદ્યાર્થીનું મેડીકલ સર્ટી અથવા UDID Card ની કોપી રાખવાની રહેશે, તેમજ એલાઉન્સ ક્યારે ચૂકાવ્યું, વાલીની સહી ની વિગત રાખવાની રહેશે.

THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES ACT, 2016

ARRANGEMENT OF SECTIONS

CHAPTER I PRELIMINARY

SECTIONS

1. Short title and commencement.
2. Definitions.

CHAPTER II RIGHTS AND ENTITLEMENTS

3. Equality and non-discrimination.
4. Women and children with disabilities.
5. Community life.
6. Protection from cruelty and inhuman treatment.
7. Protection from abuse, violence and exploitation.
8. Protection and safety.
9. Home and family.
10. Reproductive rights.
11. Accessibility in voting.
12. Access to justice.
13. Legal capacity.
14. Provision for guardianship.
15. Designation of authorities to support.

CHAPTER III EDUCATION

16. Duty of educational institutions.
17. Specific measures to promote and facilitate inclusive education.
18. Adult education.

CHAPTER IV SKILL DEVELOPMENT AND EMPLOYMENT

19. Vocational training and self-employment.
20. Non-discrimination in employment.
21. Equal opportunity policy.
22. Maintenance of records.
23. Appointment of Grievance Redressal Officer.

CHAPTER V SOCIAL SECURITY, HEALTH, REHABILITATION AND RECREATION

24. Social security.
25. Healthcare.
26. Insurance schemes.

SECTIONS

27. Rehabilitation.
28. Research and development.
29. Culture and recreation.
30. Sporting activities.

CHAPTER VI

SPECIAL PROVISIONS FOR PERSONS WITH BENCHMARK DISABILITIES

31. Free education for children with benchmark disabilities.
32. Reservation in higher educational institutions.
33. Identification of posts for reservation.
34. Reservation.
35. Incentives to employers in private sector.
36. Special employment exchange.
37. Special schemes and development programmes.

CHAPTER VII

SPECIAL PROVISIONS FOR PERSONS WITH DISABILITIES WITH HIGH SUPPORT NEEDS

38. Special provisions for persons with disabilities with high support.

CHAPTER VIII

DUTIES AND RESPONSIBILITIES OF APPROPRIATE GOVERNMENTS

39. Awareness campaigns.
40. Accessibility.
41. Access to transport.
42. Access to information and communication technology.
43. Consumer goods.
44. Mandatory observance of accessibility norms.
45. Time limit for making existing infrastructure and premises accessible and action for that purpose.
46. Time limit for accessibility by service providers.
47. Human resource development.
48. Social audit.

CHAPTER IX

REGISTRATION OF INSTITUTIONS FOR PERSONS WITH DISABILITIES AND GRANTS TO SUCH INSTITUTIONS

49. Competent authority.
50. Registration.
51. Application and grant of certificate of registration.
52. Revocation of registration.
53. Appeal.
54. Act not to apply to institutions established or maintained by Central or State Government.
55. Assistance to registered institutions.

CHAPTER X

CERTIFICATION OF SPECIFIED DISABILITIES

56. Guidelines for assessment of specified disabilities.

SECTIONS

57. Designation of certifying authorities.
58. Procedure for certification.
59. Appeal against a decision of certifying authority.

CHAPTER XI

CENTRAL AND STATE ADVISORY BOARDS ON DISABILITY AND DISTRICT LEVEL COMMITTEE

60. Constitution of Central Advisory Board on Disability.
61. Terms and conditions of service of members.
62. Disqualifications.
63. Vacation of seats by Members.
64. Meetings of the Central Advisory Board on Disability.
65. Functions of Central Advisory Board on disability.
66. State Advisory Board on disability.
67. Terms and conditions of service of Members.
68. Disqualification.
69. Vacation of seats.
70. Meetings of State Advisory Board on disability.
71. Functions of State Advisory Board on disability.
72. District-level Committee on disability.
73. Vacancies not to invalidate proceedings.

CHAPTER XII

CHIEF COMMISSIONER AND STATE COMMISSIONER FOR PERSONS WITH DISABILITIES

74. Appointment of Chief Commissioner and Commissioners.
75. Functions of Chief Commissioner.
76. Action of appropriate authorities on recommendation of Chief Commissioner.
77. Powers of Chief Commissioner.
78. Annual and special reports by Chief Commissioner.
79. Appointment of State Commissioner in States.
80. Functions of State Commissioner.
81. Action by appropriate authorities on recommendation of State Commissioner.
82. Powers of State Commissioner.
83. Annual and special reports by State Commissioner.

CHAPTER XIII

SPECIAL COURT

84. Special Court.
85. Special Public Prosecutor.

CHAPTER XIV

NATIONAL FUND FOR PERSONS WITH DISABILITIES

86. National Fund for persons with disabilities.
87. Accounts and audit.

CHAPTER XV

STATE FUND FOR PERSONS WITH DISABILITIES

88. State Fund for persons with disabilities.

CHAPTER XVI OFFENCES AND PENALTIES

SECTIONS

89. Punishment for contravention of provisions of Act or rules or regulations made thereunder.
90. Offences by companies.
91. Punishment for fraudulently availing any benefit meant for persons with benchmark disabilities.
92. Punishment for offences of atrocities.
93. Punishment for failure to furnish information.
94. Previous sanction of appropriate Government.
95. Alternative punishments.

CHAPTER XVII MISCELLANEOUS

96. Application of other laws not barred.
97. Protection of action taken in good faith.
98. Power to remove difficulties.
99. Power to amend Schedule.
100. Power of Central Government to make rules.
101. Power of State Government to make rules.
102. Repeal and savings.

THE SCHEDULE.

THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES ACT, 2016
ACT NO. 49 OF 2015

[27th December, 2016]

An Act to give effect to the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities and for matters connected therewith or incidental thereto.

WHEREAS the United Nations General Assembly adopted its Convention on the Rights of Persons with Disabilities on the 13th day of December, 2006;

AND WHEREAS the aforesaid Convention lays down the following principles for empowerment of persons with disabilities,—

(a) respect for inherent dignity, individual autonomy including the freedom to make one's own choices, and independence of persons;

(b) non-discrimination;

(c) full and effective participation and inclusion in society;

(d) respect for difference and acceptance of persons with disabilities as part of human diversity and humanity;

(e) equality of opportunity;

(f) accessibility;

(g) equality between men and women;

(h) respect for the evolving capacities of children with disabilities and respect for the right of children with disabilities to preserve their identities;

AND WHEREAS India is a signatory to the said Convention;

AND WHEREAS India ratified the said Convention on the 1st day of October, 2007;

AND WHEREAS it is considered necessary to implement the Convention aforesaid.

BE it enacted by Parliament in the Sixty-seventh Year of the Republic of India as follows:—

CHAPTER I

PRELIMINARY

1. Short title and commencement.—(1) This Act may be called the Rights of Persons with Disabilities Act, 2016.

(2) It shall come into force on such date as the Central Government may, by notification in the Official Gazette, appoint.

2. Definitions.—In this Act, unless the context otherwise requires,—

(a) “appellate authority” means an authority notified under sub-section (3) of section 14 or sub-section (1) of section 53 or designated under sub-section (1) of section 59, as the case may be;

(b) “appropriate Government” means,—

(i) in relation to the Central Government or any establishment wholly or substantially financed by that Government, or a Cantonment Board constituted under the Cantonments Act, 2006 (41 of 2006), the Central Government;

(ii) in relation to a State Government or any establishment, wholly or substantially financed by that Government, or any local authority, other than a Cantonment Board, the State Government.

(c) “barrier” means any factor including communicational, cultural, economic, environmental, institutional, political, social, attitudinal or structural factors which hampers the full and effective participation of persons with disabilities in society;

1. 19th April, 2017 vide notification no. S.O. 1215 (E) dated 19th April, 2017 see Gazette of India, Extraordinary, Part II, Section 3 (ii).

(v) “private establishment” means a company, firm, cooperative or other society, associations, trust, agency, institution, organisation, union, factory or such other establishment as the appropriate Government may, by notification, specify;

(w) “public building” means a Government or private building, used or accessed by the public at large, including a building used for educational or vocational purposes, workplace, commercial activities, public utilities, religious, cultural, leisure or recreational activities, medical or health services, law enforcement agencies, reformatories or judicial foras, railway stations or platforms, roadways bus stands or terminus, airports or waterways;

(x) “public facilities and services” includes all forms of delivery of services to the public at large, including housing, educational and vocational trainings, employment and career advancement, shopping or marketing, religious, cultural, leisure or recreational, medical, health and rehabilitation, banking, finance and insurance, communication, postal and information, access to justice, public utilities, transportation;

(y) “reasonable accommodation” means necessary and appropriate modification and adjustments, without imposing a disproportionate or undue burden in a particular case, to ensure to persons with disabilities the enjoyment or exercise of rights equally with others;

(z) “registered organisation” means an association of persons with disabilities or a disabled person organisation, association of parents of persons with disabilities, association of persons with disabilities and family members, or a voluntary or non-governmental or charitable organisation or trust, society, or non-profit company working for the welfare of the persons with disabilities, duly registered under an Act of Parliament or a State Legislature;

(za) “rehabilitation” refers to a process aimed at enabling persons with disabilities to attain and maintain optimal, physical, sensory, intellectual, psychological environmental or social function levels;

(zb) “Special Employment Exchange” means any office or place established and maintained by the Government for the collection and furnishing of information, either by keeping of registers or otherwise, regarding—

(i) persons who seek to engage employees from amongst the persons with disabilities;

(ii) persons with benchmark disability who seek employment;

(iii) vacancies to which persons with benchmark disabilities seeking employment may be appointed;

(zc) “specified disability” means the disabilities as specified in the Schedule;

(zd) “transportation systems” includes road transport, rail transport, air transport, water transport, para transit systems for the last mile connectivity, road and street infrastructure, etc.;

(ze) “universal design” means the design of products, environments, programmes and services to be usable by all people to the greatest extent possible, without the need for adaptation or specialised design and shall apply to assistive devices including advanced technologies for particular group of persons with disabilities.

CHAPTER II RIGHTS AND ENTITLEMENTS

3. Equality and non-discrimination.—(1) The appropriate Government shall ensure that the persons with disabilities enjoy the right to equality, life with dignity and respect for his or her integrity equally with others.

(2) The appropriate Government shall take steps to utilise the capacity of persons with disabilities by providing appropriate environment.

(3) No person with disability shall be discriminated on the ground of disability, unless it is shown that the impugned act or omission is a proportionate means of achieving a legitimate aim.

(4) No person shall be deprived of his or her personal liberty only on the ground of disability.

(5) The appropriate Government shall take necessary steps to ensure reasonable accommodation for persons with disabilities.

4. Women and children with disabilities.—(1) The appropriate Government and the local authorities shall take measures to ensure that the women and children with disabilities enjoy their rights equally with others

(2) The appropriate Government and local authorities shall ensure that all children with disabilities shall have right on an equal basis to freely express their views on all matters affecting them and provide them appropriate support keeping in view their age and disability.”.

5. Community life.—(1) The persons with disabilities shall have the right to live in the community.

(2) The appropriate Government shall endeavour that the persons with disabilities are,—

(a) not obliged to live in any particular living arrangement; and

(b) given access to a range of in-house, residential and other community support services, including personal assistance necessary to support living with due regard to age and gender.

6. Protection from cruelty and inhuman treatment.—(1) The appropriate Government shall take measures to protect persons with disabilities from being subjected to torture, cruel, inhuman or degrading treatment.

(2) No person with disability shall be a subject of any research without,—

(i) his or her free and informed consent obtained through accessible modes, means and formats of communication; and

(ii) prior permission of a Committee for Research on Disability constituted in the prescribed manner for the purpose by the appropriate Government in which not less than half of the Members shall themselves be either persons with disabilities or Members of the registered organisation as defined under clause (z) of section 2.

7. Protection from abuse, violence and exploitation.—(1) The appropriate Government shall take measures to protect persons with disabilities from all forms of abuse, violence and exploitation and to prevent the same, shall—

(a) take cognizance of incidents of abuse, violence and exploitation and provide legal remedies available against such incidents;

(b) take steps for avoiding such incidents and prescribe the procedure for its reporting;

(c) take steps to rescue, protect and rehabilitate victims of such incidents; and

(d) create awareness and make available information among the public.

(2) Any person or registered organisation who or which has reason to believe that an act of abuse, violence or exploitation has been, or is being, or is likely to be committed against any person with disability, may give information about it to the Executive Magistrate within the local limits of whose jurisdiction such incidents occur.

(3) The Executive Magistrate on receipt of such information, shall take immediate steps to stop or prevent its occurrence, as the case may be, or pass such order as he deems fit for the protection of such person with disability including an order—

(a) to rescue the victim of such act, authorising the police or any organisation working for persons with disabilities to provide for the safe custody or rehabilitation of such person, or both, as the case may be;

(b) for providing protective custody to the person with disability, if such person so desires;

(c) to provide maintenance to such person with disability.

(4) Any police officer who receives a complaint or otherwise comes to know of abuse, violence or exploitation towards any person with disability shall inform the aggrieved person of—

(a) his or her right to apply for protection under sub-section (2) and the particulars of the Executive Magistrate having jurisdiction to provide assistance;

(b) the particulars of the nearest organisation or institution working for the rehabilitation of persons with disabilities;

(c) the right to free legal aid; and

(d) the right to file a complaint under the provisions of this Act or any other law dealing with such offence:

Provided that nothing in this section shall be construed in any manner as to relieve the police officer from his duty to proceed in accordance with law upon receipt of information as to the commission of a cognizable offence.

(5) If the Executive Magistrate finds that the alleged act or behaviour constitutes an offence under the Indian Penal Code (45 of 1860), or under any other law for the time being in force, he may forward the complaint to that effect to the Judicial or Metropolitan Magistrate, as the case may be, having jurisdiction in the matter.

8. Protection and safety.—(1) The persons with disabilities shall have equal protection and safety in situations of risk, armed conflict, humanitarian emergencies and natural disasters.

(2) The National Disaster Management Authority and the State Disaster Management Authority shall take appropriate measures to ensure inclusion of persons with disabilities in its disaster management activities as defined under clause (e) of section 2 of the Disaster Management Act, 2005 (53 of 2005) for the safety and protection of persons with disabilities

(3) The District Disaster Management Authority constituted under section 25 of the Disaster Management Act, 2005 (53 of 2005) shall maintain record of details of persons with disabilities in the district and take suitable measures to inform such persons of any situations of risk so as to enhance disaster preparedness.

(4) The authorities engaged in reconstruction activities subsequent to any situation of risk, armed conflict or natural disasters shall undertake such activities, in consultation with the concerned State Commissioner, in accordance with the accessibility requirements of persons with disabilities

9. Home and family.—(1) No child with disability shall be separated from his or her parents on the ground of disability except on an order of competent court, if required, in the best interest of the child.

(2) Where the parents are unable to take care of a child with disability, the competent court shall place such child with his or her near relations, and failing that within the community in a family setting or in exceptional cases in shelter home run by the appropriate Government or non-governmental organisation, as may be required.

10. Reproductive rights.—(1) The appropriate Government shall ensure that persons with disabilities have access to appropriate information regarding reproductive and family planning.

(2) No person with disability shall be subject to any medical procedure which leads to infertility without his or her free and informed consent.

11. Accessibility in voting.—The Election Commission of India and the State Election Commissions shall ensure that all polling stations are accessible to persons with disabilities and all materials related to the electoral process are easily understandable by and accessible to them.

12. Access to justice.—(1) The appropriate Government shall ensure that persons with disabilities are able to exercise the right to access any court, tribunal, authority, commission or any other body having judicial or quasi-judicial or investigative powers without discrimination on the basis of disability.

(2) The appropriate Government shall take steps to put in place suitable support measures for persons with disabilities specially those living outside family and those disabled requiring high support for exercising legal rights.

(3) The National Legal Services Authority and the State Legal Services Authorities constituted under the Legal Services Authorities Act, 1987 (39 of 1987) shall make provisions including reasonable accommodation to ensure that persons with disabilities have access to any scheme, programme, facility or service offered by them equally with others.

(4) The appropriate Government shall take steps to—

(a) ensure that all their public documents are in accessible formats;

(b) ensure that the filing departments, registry or any other office of records are supplied with necessary equipment to enable filing, storing and referring to the documents and evidence in accessible formats; and

(c) make available all necessary facilities and equipment to facilitate recording of testimonies, arguments or opinion given by persons with disabilities in their preferred language and means of communication.

13. Legal capacity.—(1) The appropriate Government shall ensure that the persons with disabilities have right, equally with others, to own or inherit property, movable or immovable, control their financial affairs and have access to bank loans, mortgages and other forms of financial credit.

(2) The appropriate Government shall ensure that the persons with disabilities enjoy legal capacity on an equal basis with others in all aspects of life and have the right to equal recognition everywhere as any other person before the law.

(3) When a conflict of interest arises between a person providing support and a person with disability in a particular financial, property or other economic transaction, the such supporting person shall abstain from providing support to the person with disability in that transaction:

Provided that there shall not be a presumption of conflict of interest just on the basis that the supporting person is related to the person with disability by blood, affinity or adoption.

(4) A person with disability may alter, modify or dismantle any support arrangement and seek the support of another:

Provided that such alteration, modification or dismantling shall be prospective in nature and shall not nullify any third party transaction entered into by the person with disability with the aforesaid support arrangement.

(5) Any person providing support to the person with disability shall not exercise undue influence and shall respect his or her autonomy, dignity and privacy.

14. Provision for guardianship.—(1) Notwithstanding anything contained in any other law for the time being in force, on and from the date of commencement of this Act, where a district court or any designated authority, as notified by the State Government, finds that a person with disability, who had been provided adequate and appropriate support but is unable to take legally binding decisions, may be provided further support of a limited guardian to take legally binding decisions on his behalf in consultation with such person, in such manner, as may be prescribed by the State Government:

Provided that the District Court or the designated authority, as the case may be, may grant total support to the person with disability requiring such support or where the limited guardianship is to be granted repeatedly, in which case, the decision regarding the support to be provided shall be reviewed by the Court or the designated authority, as the case may be, to determine the nature and manner of support to be provided.

Explanation.—For the purposes of this sub-section, “limited guardianship” means a system of joint decision which operates on mutual understanding and trust between the guardian and the person with disability, which shall be limited to a specific period and for specific decision and situation and shall operate in accordance to the will of the person with disability.

(2) On and from the date of commencement of this Act, every guardian appointed under any provision of any other law for the time being in force, for a person with disability shall be deemed to function as a limited guardian.

(3) Any person with disability aggrieved by the decision of the designated authority appointing a legal guardian may prefer an appeal to such appellate authority, as may be notified by the State Government for the purpose.

15. Designation of authorities to support.—(1) The appropriate Government shall designate one or more authorities to mobilise the community and create social awareness to support persons with disabilities in exercise of their legal capacity.

(2) The authority designated under sub-section (1) shall take measures for setting up suitable support arrangements to exercise legal capacity by persons with disabilities living in institutions and those with high support needs and any other measures as may be required.

CHAPTER III EDUCATION

16. Duty of educational institutions.—The appropriate Government and the local authorities shall endeavour that all educational institutions funded or recognised by them provide inclusive education to the children with disabilities and towards that end shall—

- (i) admit them without discrimination and provide education and opportunities for sports and recreation activities equally with others;
- (ii) make building, campus and various facilities accessible;
- (iii) provide reasonable accommodation according to the individual's requirements;
- (iv) provide necessary support individualised or otherwise in environments that maximise academic and social development consistent with the goal of full inclusion;
- (v) ensure that the education to persons who are blind or deaf or both is imparted in the most appropriate languages and modes and means of communication;
- (vi) detect specific learning disabilities in children at the earliest and take suitable pedagogical and other measures to overcome them;
- (vii) monitor participation, progress in terms of attainment levels and completion of education in respect of every student with disability;
- (viii) provide transportation facilities to the children with disabilities and also the attendant of the children with disabilities having high support needs.

17. Specific measures to promote and facilitate inclusive education.—The appropriate Government and the local authorities shall take the following measures for the purpose of section 16, namely:—

- (a) to conduct survey of school going children in every five years for identifying children with disabilities, ascertaining their special needs and the extent to which these are being met;
Provided that the first survey shall be conducted within a period of two years from the date of commencement of this Act;
- (b) to establish adequate number of teacher training institutions;
- (c) to train and employ teachers, including teachers with disability who are qualified in sign language and Braille and also teachers who are trained in teaching children with intellectual disability;
- (d) to train professionals and staff to support inclusive education at all levels of school education;
- (e) to establish adequate number of resource centres to support educational institutions at all levels of school education;
- (f) to promote the use of appropriate augmentative and alternative modes including means and formats of communication, Braille and sign language to supplement the use of one's own speech to

fulfil the daily communication needs of persons with speech, communication or language disabilities and enables them to participate and contribute to their community and society;

(g) to provide books, other learning materials and appropriate assistive devices to students with benchmark disabilities free of cost up to the age of eighteen years;

(h) to provide scholarships in appropriate cases to students with benchmark disability;

(i) to make suitable modifications in the curriculum and examination system to meet the needs of students with disabilities such as extra time for completion of examination paper, facility of scribe or amanuensis, exemption from second and third language courses;

(j) to promote research to improve learning; and

(k) any other measures, as may be required.

18. Adult education.—The appropriate Government and the local authorities shall take measures to promote, protect and ensure participation of persons with disabilities in adult education and continuing education programmes equally with others.

CHAPTER IV

SKILL DEVELOPMENT AND EMPLOYMENT

19. Vocational training and self-employment.—(1) The appropriate Government shall formulate schemes and programmes including provision of loans at concessional rates to facilitate and support employment of persons with disabilities especially for their vocational training and self-employment.

(2) The schemes and programmes referred to in sub-section (1) shall provide for—

(a) inclusion of person with disability in all mainstream formal and non-formal vocational and skill training schemes and programmes;

(b) to ensure that a person with disability has adequate support and facilities to avail specific training;

(c) exclusive skill training programmes for persons with disabilities with active links with the market, for those with developmental, intellectual, multiple disabilities and autism;

(d) loans at concessional rates including that of microcredit;

(e) marketing the products made by persons with disabilities; and

(f) maintenance of disaggregated data on the progress made in the skill training and self-employment, including persons with disabilities.

20. Non-discrimination in employment.—(1) No Government establishment shall discriminate against any person with disability in any matter relating to employment:

Provided that the appropriate Government may, having regard to the type of work carried on in any establishment, by notification and subject to such conditions, if any, exempt any establishment from the provisions of this section.

(2) Every Government establishment shall provide reasonable accommodation and appropriate barrier free and conducive environment to employees with disability.

(3) No promotion shall be denied to a person merely on the ground of disability.

(4) No Government establishment shall dispense with or reduce in rank, an employee who acquires a disability during his or her service:

Provided that, if an employee after acquiring disability is not suitable for the post he was holding, shall be shifted to some other post with the same pay scale and service benefits:

Provided further that if it is not possible to adjust the employee against any post, he may be kept on a supernumerary post until a suitable post is available or he attains the age of superannuation, whichever is earlier.

(5) The appropriate Government may frame policies for posting and transfer of employees with disabilities.

21. Equal opportunity policy.—(1) Every establishment shall notify equal opportunity policy detailing measures proposed to be taken by it in pursuance of the provisions of this Chapter in the manner as may be prescribed by the Central Government.

(2) Every establishment shall register a copy of the said policy with the Chief Commissioner or the State Commissioner, as the case may be.

22. Maintenance of records.—(1) Every establishment shall maintain records of the persons with disabilities in relation to the matter of employment, facilities provided and other necessary information in compliance with the provisions of this Chapter in such form and manner as may be prescribed by the Central Government.

(2) Every employment exchange shall maintain records of persons with disabilities seeking employment.

(3) The records maintained under sub-section (1) shall be open to inspection at all reasonable hours by such persons as may be authorised in their behalf by the appropriate Government.

23. Appointment of Grievance Redressal Officer.—(1) Every Government establishment shall appoint a Grievance Redressal Officer for the purpose of section 19 and shall inform the Chief Commissioner or the State Commissioner, as the case may be, about the appointment of such officer.

(2) Any person aggrieved with the non-compliance of the provisions of section 20, may file a complaint with the Grievance Redressal Officer, who shall investigate it and shall take up the matter with the establishment for corrective action.

(3) The Grievance Redressal Officer shall maintain a register of complaints in the manner as may be prescribed by the Central Government, and every complaint shall be inquired within two weeks of its registration.

(4) If the aggrieved person is not satisfied with the action taken on his or her complaint, he or she may approach the District-Level Committee on disability.

CHAPTER V

SOCIAL SECURITY, HEALTH, REHABILITATION AND RECREATION

24. Social security.—(1) The appropriate Government shall within the limit of its economic capacity and development formulate necessary schemes and programmes to safeguard and promote the right of persons with disabilities for adequate standard of living to enable them to live independently or in the community:

Provided that the quantum of assistance to the persons with disabilities under such schemes and programmes shall be at least twenty-five per cent. higher than the similar schemes applicable to others.

(2) The appropriate Government while devising these schemes and programmes shall give due consideration to the diversity of disability, gender, age, and socio-economic status.

(3) The schemes under sub-section (1) shall provide for,—

(a) community centres with good living conditions in terms of safety, sanitation, health care and counselling;

(b) facilities for persons including children with disabilities who have no family or have been abandoned, or are without shelter or livelihood;

(c) support during natural or man-made disasters and in areas of conflict;

(d) support to women with disability for livelihood and for upbringing of their children;

(e) access to safe drinking water and appropriate and accessible sanitation facilities especially in urban slums and rural areas;

(f) provisions of aids and appliances, medicine and diagnostic services and corrective surgery free of cost to persons with disabilities with such income ceiling as may be notified;

(g) disability pension to persons with disabilities subject to such income ceiling as may be notified;

(h) unemployment allowance to persons with disabilities registered with Special Employment Exchange for more than two years and who could not be placed in any gainful occupation;

(i) care-giver allowance to persons with disabilities with high support needs;

(j) comprehensive insurance scheme for persons with disability, not covered under the Employees State Insurance Schemes, or any other statutory or Government-sponsored insurance schemes;

(k) any other matter which the appropriate Government may think fit.

25. Healthcare.—(1) The appropriate Government and the local authorities shall take necessary measures for the persons with disabilities to provide,—

(a) free healthcare in the vicinity specially in rural area subject to such family income as may be notified;

(b) barrier-free access in all parts of Government and private hospitals and other healthcare institutions and centres;

(c) priority in attendance and treatment.

(2) The appropriate Government and the local authorities shall take measures and make schemes or programmes to promote healthcare and prevent the occurrence of disabilities and for the said purpose shall—

(a) undertake or cause to be undertaken surveys, investigations and research concerning the cause of occurrence of disabilities;

(b) promote various methods for preventing disabilities;

(c) screen all the children at least once in a year for the purpose of identifying “at-risk” cases;

(d) provide facilities for training to the staff at the primary health centres;

(e) sponsor or cause to be sponsored awareness campaigns and disseminate or cause to be disseminated information for general hygiene, health and sanitation;

(f) take measures for pre-natal, perinatal and post-natal care of mother and child;

(g) educate the public through the pre-schools, schools, primary health centres, village level workers and *anganwadi* workers;

(h) create awareness amongst the masses through television, radio and other mass media on the causes of disabilities and the preventive measures to be adopted;

(i) healthcare during the time of natural disasters and other situations of risk;

(j) essential medical facilities for life saving emergency treatment and procedures; and

(k) sexual and reproductive healthcare especially for women with disability.

26. Insurance schemes.—The appropriate Government shall, by notification, make insurance schemes for their employees with disabilities.

27. Rehabilitation.—(1) The appropriate Government and the local authorities shall within their economic capacity and development, undertake or cause to be undertaken services and programmes of rehabilitation, particularly in the areas of health, education and employment for all persons with disabilities.

(2) For the purposes of sub-section (1), the appropriate Government and the local authorities may grant financial assistance to non-Governmental Organisations.

(3) The appropriate Government and the local authorities, while formulating rehabilitation policies shall consult the non-Governmental Organisations working for the cause of persons with disabilities.

28. Research and development.—The appropriate Government shall initiate or cause to be initiated research and development through individuals and institutions on issues which shall enhance habilitation and rehabilitation and on such other issues which are necessary for the empowerment of persons with disabilities.

29. Culture and recreation.—The appropriate Government and the local authorities shall take measures to promote and protect the rights of all persons with disabilities to have a cultural life and to participate in recreational activities equally with others which include,—

(a) facilities, support and sponsorships to artists and writers with disability to pursue their interests and talents;

(b) establishment of a disability history museum which chronicles and interprets the historical experiences of persons with disabilities;

(c) making art accessible to persons with disabilities;

(d) promoting recreation centres, and other associational activities;

(e) facilitating participation in scouting, dancing, art classes, outdoor camps and adventure activities;

(f) redesigning courses in cultural and arts subjects to enable participation and access for persons with disabilities;

(g) developing technology, assistive devices and equipments to facilitate access and inclusion for persons with disabilities in recreational activities; and

(h) ensuring that persons with hearing impairment can have access to television programmes with sign language interpretation or sub-titles.

30. Sporting activities.—(1) The appropriate Government shall take measures to ensure effective participation in sporting activities of the persons with disabilities.

(2) The sports authorities shall accord due recognition to the right of persons with disabilities to participate in sports and shall make due provisions for the inclusion of persons with disabilities in their schemes and programmes for the promotion and development of sporting talents.

(3) Without prejudice to the provisions contained in sub-sections (1) and (2), the appropriate Government and the sports authorities shall take measures to,—

(a) restructure courses and programmes to ensure access, inclusion and participation of persons with disabilities in all sporting activities;

(b) redesign and support infrastructure facilities of all sporting activities for persons with disabilities;

(c) develop technology to enhance potential, talent, capacity and ability in sporting activities of all persons with disabilities;

(d) provide multi-sensory essentials and features in all sporting activities to ensure effective participation of all persons with disabilities;

(e) allocate funds for development of state of art sport facilities for training of persons with disabilities;

(f) promote and organise disability specific sporting events for persons with disabilities and also facilitate awards to the winners and other participants of such sporting events.

CHAPTER VI SPECIAL PROVISIONS FOR PERSONS WITH BENCHMARK DISABILITIES

31. Free education for children with benchmark disabilities.—(1) Notwithstanding anything contained in the Rights of Children to Free and Compulsory Education Act, 2009 (35 of 2009), every child with benchmark disability between the age of six to eighteen years shall have the right to free education in a neighbourhood school, or in a special school, of his choice.

(2) The appropriate Government and local authorities shall ensure that every child with benchmark disability has access to free education in an appropriate environment till he attains the age of eighteen years.

32. Reservation in higher educational institutions.—(1) All Government institutions of higher education and other higher education institutions receiving aid from the Government shall reserve not less than five per cent. seats for persons with benchmark disabilities.

(2) The persons with benchmark disabilities shall be given an upper age relaxation of five years for admission in institutions of higher education.

33. Identification of posts for reservation.—The appropriate Government shall—

(i) identify posts in the establishments which can be held by respective category of persons with benchmark disabilities in respect of the vacancies reserved in accordance with the provisions of section 34;

(ii) constitute an expert committee with representation of persons with benchmark disabilities for identification of such posts; and

(iii) undertake periodic review of the identified posts at an interval not exceeding three years.

34. Reservation.—(1) Every appropriate Government shall appoint in every Government establishment, not less than four per cent. of the total number of vacancies in the cadre strength in each group of posts meant to be filled with persons with benchmark disabilities of which, one per cent. each shall be reserved for persons with benchmark disabilities under clauses (a), (b) and (c) and one per cent. for persons with benchmark disabilities under clauses (d) and (e), namely:—

(a) blindness and low vision;

(b) deaf and hard of hearing;

(c) locomotor disability including cerebral palsy, leprosy cured, dwarfism, acid attack victims and muscular dystrophy;

(d) autism, intellectual disability, specific learning disability and mental illness;

(e) multiple disabilities from amongst persons under clauses (a) to (d) including deaf-blindness in the posts identified for each disabilities;

Provided that the reservation in promotion shall be in accordance with such instructions as are issued by the appropriate Government from time to time:

Provided further that the appropriate Government, in consultation with the Chief Commissioner or the State Commissioner, as the case may be, may, having regard to the type of work carried out in any Government establishment, by notification and subject to such conditions, if any, as may be specified in such notifications exempt any Government establishment from the provisions of this section.

(2) Where in any recruitment year any vacancy cannot be filled up due to non-availability of a suitable person with benchmark disability or for any other sufficient reasons, such vacancy shall be carried forward in the succeeding recruitment year and if in the succeeding recruitment year also suitable person with benchmark disability is not available, it may first be filled by interchange among the five categories and only when there is no person with disability available for the post in that year, the employer shall fill up the vacancy by appointment of a person, other than a person with disability:

Provided that if the nature of vacancies in an establishment is such that a given category of person cannot be employed, the vacancies may be interchanged among the five categories with the prior approval of the appropriate Government.

(3) The appropriate Government may, by notification, provide for such relaxation of upper age limit for employment of persons with benchmark disability, as it thinks fit.

35. Incentives to employers in private sector.—The appropriate Government and the local authorities shall, within the limit of their economic capacity and development, provide incentives to employer in private sector to ensure that at least five per cent. of their work force is composed of persons with benchmark disability.

36. Special employment exchange.—The appropriate Government may, by notification, require that from such date, the employer in every establishment shall furnish such information or return as may be prescribed by the Central Government in relation to vacancies appointed for persons with benchmark disability that have occurred or are about to occur in that establishment to such special employment exchange as may be notified by the Central Government and the establishment shall thereupon comply with such requisition.

37. Special schemes and development programmes.—The appropriate Government and the local authorities shall, by notification, make schemes in favour of persons with benchmark disabilities, to provide,—

(a) five per cent. reservation in allotment of agricultural land and housing in all relevant schemes and development programmes, with appropriate priority to women with benchmark disabilities;

(b) five per cent. reservation in all poverty alleviation and various developmental schemes with priority to women with benchmark disabilities;

(c) five per cent. reservation in allotment of land on concessional rate, where such land is to be used for the purpose of promoting housing, shelter, setting up of occupation, business, enterprise, recreation centres and production centres.

CHAPTER VII

SPECIAL PROVISIONS FOR PERSONS WITH DISABILITIES WITH HIGH SUPPORT NEEDS

38. Special provisions for persons with disabilities with high support.—(1) Any person with benchmark disability, who considers himself to be in need of high support, or any person or organisation on his or her behalf, may apply to an authority, to be notified by the appropriate Government, requesting to provide high support.

(2) On receipt of an application under sub-section (1), the authority shall refer it to an Assessment Board consisting of such Members as may be prescribed by the Central Government.

(3) The Assessment Board shall assess the case referred to it under sub-section (1) in such manner as may be prescribed by the Central Government, and shall send a report to the authority certifying the need of high support and its nature.

(4) On receipt of a report under sub-section (3), the authority shall take steps to provide support in accordance with the report and subject to relevant schemes and orders of the appropriate Government in this behalf.

CHAPTER VIII

DUTIES AND RESPONSIBILITIES OF APPROPRIATE GOVERNMENTS

39. Awareness campaigns.—(1) The appropriate Government, in consultation with the Chief Commissioner or the State Commissioner, as the case may be, shall conduct, encourage, support or promote awareness campaigns and sensitisation programmes to ensure that the rights of the persons with disabilities provided under this Act are protected.

(2) The programmes and campaigns specified under sub-section (1) shall also,—

(a) promote values of inclusion, tolerance, empathy and respect for diversity;

(b) advance recognition of the skills, merits and abilities of persons with disabilities and of their contributions to the workforce, labour market and professional fee;

(c) foster respect for the decisions made by persons with disabilities on all matters related to family life, relationships, bearing and raising children;

(d) provide orientation and sensitisation at the school, college, University and professional training level on the human condition of disability and the rights of persons with disabilities;

(e) provide orientation and sensitisation on disabling conditions and rights of persons with disabilities to employers, administrators and co-workers;

(f) ensure that the rights of persons with disabilities are included in the curriculum in Universities, colleges and schools

40. Accessibility.—The Central Government shall, in consultation with the Chief Commissioner, formulate rules for persons with disabilities laying down the standards of accessibility for the physical environment, transportation, information and communications, including appropriate technologies and systems, and other facilities and services provided to the public in urban and rural areas.

41. Access to transport.—(1) The appropriate Government shall take suitable measures to provide,—

(a) facilities for persons with disabilities at bus stops, railway stations and airports conforming to the accessibility standards relating to parking spaces, toilets, ticketing counters and ticketing machines,

(b) access to all modes of transport that conform the design standards, including retrofitting old modes of transport, wherever technically feasible and safe for persons with disabilities, economically viable and without entailing major structural changes in design;

(c) accessible roads to address mobility necessary for persons with disabilities.

(2) The appropriate Government shall develop schemes/programmes to promote the personal mobility of persons with disabilities at affordable cost to provide for,—

(a) incentives and concessions;

(b) retrofitting of vehicles; and

(c) personal mobility assistance.

42. Access to information and communication technology.—The appropriate Government shall take measures to ensure that,—

(i) all contents available in audio, print and electronic media are in accessible format;

(ii) persons with disabilities have access to electronic media by providing audio description, sign language interpretation and close captioning;

(iii) electronic goods and equipment which are meant for every day use are available in universal design

43. Consumer goods.—The appropriate Government shall take measures to promote development, production and distribution of universally designed consumer products and accessories for general use for persons with disabilities.

44. Mandatory observance of accessibility norms.—(1) No establishment shall be granted permission to build any structure if the building plan does not adhere to the rules formulated by the Central Government under section 40.

(2) No establishment shall be issued a certificate of completion or allowed to take occupation of a building unless it has adhered to the rules formulated by the Central Government.

45. Time limit for making existing infrastructure and premises accessible and action for that purpose.—(1) All existing public buildings shall be made accessible in accordance with the rules formulated by the Central Government within a period not exceeding five years from the date of notification of such rules:

Provided that the Central Government may grant extension of time to the States on a case to case basis for adherence to this provision depending on their state of preparedness and other related parameters.

(2) The appropriate Government and the local authorities shall formulate and publish an action plan based on prioritisation, for providing accessibility in all their buildings and spaces providing essential services such as all primary health centres, civil hospitals, schools, railway stations and bus stops.

46. Time limit for accessibility by service providers.—The service providers whether Government or private shall provide services in accordance with the rules on accessibility formulated by the Central Government under section 40 within a period of two years from the date of notification of such rules:

Provided that the Central Government in consultation with the Chief Commissioner may grant extension of time for providing certain category of services in accordance with the said rules.

47. Human resource development.—(1) Without prejudice to any function and power of Rehabilitation Council of India constituted under the Rehabilitation Council of India Act, 1992 (34 of 1992), the appropriate Government shall endeavour to develop human resource for the purposes of this Act and to that end shall,—

(a) mandate training on disability rights in all courses for the training of Panchayati Raj Members, legislators, administrators, police officials, judges and lawyers;

(b) induct disability as a component for all education courses for schools, colleges and University teachers, doctors, nurses, para-medical personnel, social welfare officers, rural development officers, ashra workers, *angamwadi* workers, engineers, architects, other professionals and community workers;

(c) initiate capacity building programmes including training in independent living and community relationships for families, members of community and other stakeholders and care providers on care giving and support;

(d) ensure independence training for persons with disabilities to build community relationships on mutual contribution and respect;

(e) conduct training programmes for sports teachers with focus on sports, games, adventure activities;

(f) any other capacity development measures as may be required.

(2) All Universities shall promote teaching and research in disability studies including establishment of study centres for such studies.

(3) In order to fulfil the obligation stated in sub-section (1), the appropriate Government shall in every five years undertake a need based analysis and formulate plans for the recruitment, induction, sensitisation, orientation and training of suitable personnel to undertake the various responsibilities under this Act.

48. Social audit. The appropriate Government shall undertake social audit of all general schemes and programmes involving the persons with disabilities to ensure that the scheme and programmes do not have an adverse impact upon the persons with disabilities and meet the requirements and concerns of persons with disabilities.

CHAPTER IX

REGISTRATION OF INSTITUTIONS FOR PERSONS WITH DISABILITIES AND GRANTS TO SUCH INSTITUTIONS

49. Competent authority.—The State Government shall appoint an authority as it deems fit to be a competent authority for the purposes of this Chapter.

50. Registration.—Save as otherwise provided under this Act, no person shall establish or maintain any institution for persons with disabilities except in accordance with a certificate of registration issued in this behalf by the competent authority:

Provided that an institution for care of mentally ill persons, which holds a valid licence under section 8 of the Mental Health Act, 1987 (14 of 1987) or any other Act for the time being in force, shall not be required to be registered under this Act.

51. Application and grant of certificate of registration.—(1) Every application for a certificate of registration shall be made to the competent authority in such form and in such manner as may be prescribed by the State Government.

(2) On receipt of an application under sub-section (1), the competent authority shall make such enquiries as it may deem fit and on being satisfied that the applicant has complied with the requirements of this Act and the rules made thereunder, it shall grant a certificate of registration to the applicant within a period of ninety days of receipt of application and if not satisfied, the competent authority shall, by order, refuse to grant the certificate applied for.

Provided that before making any order refusing to grant a certificate, the competent authority shall give the applicant a reasonable opportunity of being heard and every order of refusal to grant a certificate shall be communicated to the applicant in writing.

(3) No certificate of registration shall be granted under sub-section (2) unless the institution with respect to which an application has been made is in a position to provide such facilities and meet such standards as may be prescribed by the State Government.

(4) The certificate of registration granted under sub-section (2),—

(a) shall, unless revoked under section 52 remain in force for such period as may be prescribed by the State Government;

(b) may be renewed from time to time for a like period; and

(c) shall be in such form and shall be subject to such conditions as may be prescribed by the State Government.

(5) An application for renewal of a certificate of registration shall be made not less than sixty days before the expiry of the period of validity.

(6) A copy of the certificate of registration shall be displayed by the institution in a conspicuous place.

(7) Every application made under sub-section (1) or sub-section (5) shall be disposed of by the competent authority within such period as may be prescribed by the State Government.

52. Revocation of registration.—(1) The competent authority may, if it has reason to believe that the holder of a certificate of registration granted under sub-section (2) of section 51 has,—

(a) made a statement in relation to any application for the issue or renewal of the certificate which is incorrect or false in material particulars; or

(b) committed or has caused to be committed any breach of rules or any conditions subject to which the certificate was granted,

it may, after making such inquiry, as it deems fit, by order, revoke the certificate:

Provided that no such order shall be made until an opportunity is given to the holder of the certificate to show cause as to why the certificate of registration shall not be revoked.

(2) Where a certificate of registration in respect of an institution has been revoked under sub-section (1), such institution shall cease to function from the date of such revocation:

Provided that where an appeal lies under section 53 against the order of revocation, such institution shall cease to function,—

(a) where no appeal has been preferred immediately on the expiry of the period prescribed for the filing of such appeal, or

(b) where such appeal has been preferred, but the order of revocation has been upheld, from the date of the order of appeal.

(3) On the revocation of a certificate of registration in respect of an institution, the competent authority may direct that any person with disability who is an inmate of such institution on the date of such revocation, shall be—

(a) restored to the custody of his or her parent, spouse or lawful guardian, as the case may be; or

(b) transferred to any other institution specified by the competent authority.

(4) Every institution which holds a certificate of registration which is revoked under this section shall, immediately after such revocation, surrender such certificate to the competent authority.

53. Appeal.—(1) Any person aggrieved by the order of the competent authority refusing to grant a certificate of registration or revoking a certificate of registration may, within such period as may be prescribed by the State Government, prefer an appeal to such appellate authority, as may be notified by the State Government against such refusal or revocation.

(2) The order of the appellate authority on such appeal shall be final.

54. Act not to apply to institutions established or maintained by Central or State Government.—Nothing contained in this Chapter shall apply to an institution for persons with disabilities established or maintained by the Central Government or a State Government.

55. Assistance to registered institutions.—The appropriate Government may within the limits of their economic capacity and development, grant financial assistance to registered institutions to provide services and to implement the schemes and programmes in pursuance of the provisions of this Act.

CHAPTER X

CERTIFICATION OF SPECIFIED DISABILITIES

56. Guidelines for assessment of specified disabilities.—The Central Government shall notify guidelines for the purpose of assessing the extent of specified disability in a person.

57. Designation of certifying authorities.—(1) The appropriate Government shall designate persons, having requisite qualifications and experience, as certifying authorities, who shall be competent to issue the certificate of disability.

(2) The appropriate Government shall also notify the jurisdiction within which and the terms and conditions subject to which, the certifying authority shall perform its certification functions.

58. Procedure for certification.—(1) Any person with specified disability, may apply, in such manner as may be prescribed by the Central Government, to a certifying authority having jurisdiction, for issuing of a certificate of disability.

(2) On receipt of an application under sub-section (1), the certifying authority shall assess the disability of the concerned person in accordance with relevant guidelines notified under section 56, and shall, after such assessment, as the case may be,

(a) issue a certificate of disability to such person, in such form as may be prescribed by the Central Government;

(b) inform him in writing that he has no specified disability.

(3) The certificate of disability issued under this section shall be valid across the country.

59. Appeal against a decision of certifying authority.—(1) Any person aggrieved with decision of the certifying authority, may appeal against such decision, within such time and in such manner as may be prescribed by the State Government, to such appellate authority as the State Government may designate for the purpose.

(2) On receipt of an appeal, the appellate authority shall decide the appeal in such manner as may be prescribed by the State Government.

CHAPTER XI

CENTRAL AND STATE ADVISORY BOARDS ON DISABILITY AND DISTRICT LEVEL COMMITTEE

60. Constitution of Central Advisory Board on Disability.—(1) The Central Government shall, by notification, constitute a body to be known as the Central Advisory Board on Disability to exercise the powers conferred on, and to perform the functions assigned to it, under this Act.

(2) The Central Advisory Board shall consist of,—

(a) the Minister in charge of Department of Disability Affairs in the Central Government, Chairperson, *ex officio*;

(b) the Minister of State in charge dealing with Department of Disability Affairs in the Ministry in the Central Government, Vice Chairperson, *ex officio*;

(c) three Members of Parliament, of whom two shall be elected by Lok Sabha and one by the Rajya Sabha, Members, *ex officio*;

(iii) up to three representatives of national level chambers of commerce and industry;

(s) Joint Secretary to the Government of India dealing with the subject of disability policy, Member-Secretary, *ex officio*.

61. Terms and conditions of Service of members.—(1) Save as otherwise provided under this Act, a Member of the Central Advisory Board nominated under clause (r) of sub-section (2) of section 60 shall hold office for a term of three years from the date of his nomination

Provided that such a Member shall, notwithstanding the expiration of his term, continue to hold office until his successor enters upon his office

(2) The Central Government may, if it thinks fit, remove any Member nominated under clause (r) of sub-section (2) of section 60, before the expiry of his term of office after giving him a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(3) A Member nominated under clause (r) of sub-section (2) of section 60 may at any time resign his office by writing under his hand addressed to the Central Government and the seat of the said Member shall thereupon become vacant.

(4) A casual vacancy in the Central Advisory Board shall be filled by a fresh nomination and the person nominated to fill the vacancy shall hold office only for the remainder of the term for which the Member in whose place he was so nominated.

(5) A Member nominated under sub-clause (i) or sub-clause (ii) of clause (r) of sub-section (2) of section 60 shall be eligible for renomination.

(6) The Members nominated under sub-clause (i) and sub-clause (ii) of clause (r) of sub-section (2) of section 60 shall receive such allowances as may be prescribed by the Central Government.

62. Disqualifications. (1) No person shall be a Member of the Central Advisory Board, who

(a) is, or at any time has been, adjudged insolvent or has suspended payment of his debts or has compounded with his creditors, or

(b) is of unsound mind and stands so declared by a competent court, or

(c) is, or has been, convicted of an offence which, in the opinion of the Central Government, involves moral turpitude, or

(d) is, or at any time has been, convicted of an offence under this Act, or

(e) has so abused his position in the opinion of the Central Government as a Member so as to render his continuance in the office is prejudicial interests of the general public.

(2) No order of removal shall be made by the Central Government under this section unless the Member concerned has been given a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(3) Notwithstanding anything contained in sub-section (1) or sub-section (5) of section 61, a Member who has been removed under this section shall not be eligible for renomination as a Member.

63. Vacation of seats by Members.—If a Member of the Central Advisory Board becomes subject to any of the disqualifications specified in section 62, his seat shall become vacant.

64. Meetings of the Central Advisory Board on disability.—The Central Advisory Board shall meet at least once in every six months and shall observe such rules of procedure in regard to the transaction of business at its meetings as may be prescribed.

65. Functions of Central Advisory Board on disability.—(1) Subject to the provisions of this Act, the Central Advisory Board on disability shall be the national-level consultative and advisory body on disability matters, and shall facilitate the continuous evolution of a comprehensive policy for the empowerment of persons with disabilities and the full enjoyment of rights.

(2) In particular and without prejudice to the generality of the foregoing provisions, the Central Advisory Board on disability shall perform the following functions, namely:—

- (a) advise the Central Government and the State Governments on policies, programmes, legislation and projects with respect to disability;
- (b) develop a national policy to address issues concerning persons with disabilities;
- (c) review and coordinate the activities of all Departments of the Government and other Governmental and non-Governmental Organisations which are dealing with matters relating to persons with disabilities;
- (d) take up the cause of persons with disabilities with the concerned authorities and the international organisations with a view to provide for schemes and projects for the persons with disabilities in the national plans;
- (e) recommend steps to ensure accessibility, reasonable accommodation, non-discrimination for persons with disabilities *vis-à-vis* information, services and the built environment and their participation in social life;
- (f) monitor and evaluate the impact of laws, policies and programmes to achieve full participation of persons with disabilities; and
- (g) such other functions as may be assigned from time to time by the Central Government.

66. State Advisory Board on disability.—(1) Every State Government shall, by notification, constitute a body to be known as the State Advisory Board on disability to exercise the powers conferred on, and to perform the function assigned to it, under this Act.

(2) The State Advisory Board shall consist of—

- (a) the Minister in charge of the Department in the State Government dealing with disability matters, Chairperson, *ex officio*;
- (b) the Minister of State or the Deputy Minister in charge of the Department in the State Government dealing with disability matters, if any, Vice-Chairperson, *ex officio*;
- (c) secretaries to the State Government in charge of the Departments of Disability Affairs, School Education, Literacy and Higher Education, Women and Child Development, Finance, Personnel and Training, Health and Family Welfare, Rural Development, Panchayati Raj, Industrial Policy and Promotion, Labour and Employment, Urban Development, Housing and Urban Poverty Alleviation, Science and Technology, Information Technology, Public Enterprises, Youth Affairs and Sports, Road Transport and any other Department, which the State Government considers necessary, Members, *ex officio*;
- (d) three Members of the State Legislature of whom two shall be elected by the Legislative Assembly and one by the Legislative Council, if any, and where there is no Legislative Council, three Members shall be elected by the Legislative Assembly, Members, *ex officio*;

(e) Members to be nominated by the State Government—

- (i) five Members who are experts in the field of disability and rehabilitation;
- (ii) five Members to be nominated by the State Government by rotation to represent the districts in such manner as may be prescribed;

Provided that no nomination under this sub-clause shall be made except on the recommendation of the district administration concerned;

(iii) ten persons as far as practicable, being persons with disabilities, to represent non-Governmental Organisations or associations which are concerned with disabilities;

Provided that out of the ten persons nominated under this clause, at least, five shall be women and at least one person each shall be from the Scheduled Castes and the Scheduled Tribes;

(iv) not more than three representatives of the State Chamber of Commerce and Industry;

(j) officer not below the rank of Joint Secretary in the Department dealing with disability matters in the State Government, Member-Secretary, *ex officio*.

67. Terms and conditions of service of Members.—(1) Save as otherwise provided under this Act, a Member of the State Advisory Board nominated under clause (e) of sub-section (2) of section 66, shall hold office for a term of three years from the date of his nomination:

Provided that such a Member shall, notwithstanding the expiration of his term, continue to hold office until his successor enters upon his office.

(2) The State Government may, if it thinks fit, remove any Member nominated under clause (e) of sub-section (2) of section 66, before the expiry of his term of office after giving him a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(3) A Member nominated under clause (e) of sub-section (2) of section 66 may at any time resign his office by writing under his hand addressed to the State Government and the seat of the said Member shall thereupon become vacant.

(4) A casual vacancy in the State Advisory Board shall be filled by a fresh nomination and the person nominated to fill the vacancy shall hold office only for the remainder of the term for which the Member in whose place he was so nominated.

(5) A Member nominated under sub-clause (i) or sub-clause (ii) of clause (e) of sub-section (2) of section 66 shall be eligible for renomination.

(6) The Members nominated under sub-clause (i) and sub-clause (ii) of clause (e) of sub-section (2) of section 66 shall receive such allowances as may be prescribed by the State Government.

68. Disqualification. (1) No person shall be a Member of the State Advisory Board, who

(a) is, or at any time has been, adjudged insolvent or has suspended payment of his debts or has compounded with his creditors, or

(b) is of unsound mind and stands so declared by a competent court, or

(c) is, or has been, convicted of an offence which, in the opinion of the State Government, involves moral turpitude, or

(d) is, or at any time has been, convicted of an offence under this Act, or

(e) has so abused in the opinion of the State Government his position as a Member as to render his continuance in the State Advisory Board detrimental to the interests of the general public.

(2) No order of removal shall be made by the State Government under this section unless the Member concerned has been given a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(3) Notwithstanding anything contained in sub-section (1) or sub-section (2) of section 67, a Member who has been removed under this section shall not be eligible for renomination as a Member.

69. Vacation of seats.—If a Member of the State Advisory Board becomes subject to any of the disqualifications specified in section 68 his seat shall become vacant.

70. Meetings of State Advisory Board on disability.—The State Advisory Board shall meet at least once in every six months and shall observe such rules or procedure in regard to the transaction of business at its meetings as may be prescribed by the State Government.

71. Functions of State Advisory Board on disability.—(1) Subject to the provisions of this Act, the State Advisory Board shall be the State-level consultative and advisory body on disability matters, and shall facilitate the continuous evolution of a comprehensive policy for the empowerment of persons with disabilities and the full enjoyment of rights.

(2) In particular and without prejudice to the generality of the foregoing provisions, the State Advisory Board on disability shall perform the following functions, namely:—

(a) advise the State Government on policies, programmes, legislation and projects with respect to disability;

(b) develop a State policy to address issues concerning persons with disabilities;

(c) review and coordinate the activities of all Departments of the State Government and other Governmental and non-Governmental Organisations in the State which are dealing with matters relating to persons with disabilities;

(d) take up the cause of persons with disabilities with the concerned authorities and the international organisations with a view to provide for schemes and projects for the persons with disabilities in the State plans;

(e) recommend steps to ensure accessibility, reasonable accommodation, non-discrimination for persons with disabilities, services and the built environment and their participation in social life on an equal basis with others;

(f) monitor and evaluate the impact of laws, policies and programmes designed to achieve full participation of persons with disabilities; and

(g) such other functions as may be assigned from time to time by the State Government.

72. District-level Committee on disability.—The State Government shall constitute District-level Committee on disability to perform such functions as may be prescribed by it.

73. Vacancies not to invalidate proceedings.—No act or proceeding of the Central Advisory Board on disability, a State Advisory Board on disability, or a District-level Committee on disability shall be called in question on the ground merely of the existence of any vacancy in or any defect in the constitution of such Board or Committee, as the case may be.

CHAPTER XII

CHIEF COMMISSIONER AND STATE COMMISSIONER FOR PERSONS WITH DISABILITIES

74. Appointment of Chief Commissioner and Commissioners.—(1) The Central Government may, by notification, appoint a Chief Commissioner for Persons with Disabilities (hereinafter referred to as the "Chief Commissioner") for the purposes of this Act.

(2) The Central Government may, by notification appoint two Commissioners to assist the Chief Commissioner, of which one Commissioner shall be a persons with disability.

(3) A person shall not be qualified for appointment as the Chief Commissioner or Commissioner unless he has special knowledge or practical experience in respect of matters relating to rehabilitation.

(4) The salary and allowances payable to and other terms and conditions of service (including pension, gratuity and other retirement benefits) of the Chief Commissioner and Commissioners shall be such as may be prescribed by the Central Government.

(5) The Central Government shall determine the nature and categories of officers and other employees required to assist the Chief Commissioner in the discharge of his functions and provide the Chief Commissioner with such officers and other employees as it thinks fit.

(6) The officers and employees provided to the Chief Commissioner shall discharge their functions under the general superintendence and control of the Chief Commissioner.

(7) The salaries and allowances and other conditions of service of officers and employees shall be such as may be prescribed by the Central Government.

(8) The Chief Commissioner shall be assisted by an advisory committee comprising of not more than eleven members drawn from the experts from different disabilities in such manner as may be prescribed by the Central Government.

75. Functions of Chief Commissioner.—(1) The Chief Commissioner shall—

(a) identify, *suo motu* or otherwise, the provisions of any law or policy, programme and procedures, which are inconsistent with this Act and recommend necessary corrective steps;

(b) inquire, *suo motu* or otherwise, deprivation of rights of persons with disabilities and safeguards available to them in respect of matters for which the Central Government is the appropriate Government and take up the matter with appropriate authorities for corrective action;

(c) review the safeguards provided by or under this Act or any other law for the time being in force for the protection of rights of persons with disabilities and recommend measures for their effective implementation;

(d) review the factors that inhibit the enjoyment of rights of persons with disabilities and recommend appropriate remedial measures;

(e) study treaties and other international instruments on the rights of persons with disabilities and make recommendations for their effective implementation;

(f) undertake and promote research in the field of the rights of persons with disabilities;

(g) promote awareness of the rights of persons with disabilities and the safeguards available for their protection;

(h) monitor implementation of the provisions of this Act and schemes, programmes meant for persons with disabilities;

(i) monitor utilisation of funds disbursed by the Central Government for the benefit of persons with disabilities; and

(j) perform such other functions as the Central Government may assign.

(2) The Chief Commissioner shall consult the Commissioners on any matter while discharging its functions under this Act.

76. Action of appropriate authorities on recommendation of Chief Commissioner.—Whenever the Chief Commissioner makes a recommendation to an authority in pursuance of clause (b) of section 75, that authority shall take necessary action on it, and inform the Chief Commissioner of the action taken within three months from the date of receipt of the recommendation:

Provided that where an authority does not accept a recommendation, it shall convey reasons for non-acceptance to the Chief Commissioner within a period of three months, and shall also inform the aggrieved person.

77. Powers of Chief Commissioner.—(1) The Chief Commissioner shall, for the purpose of discharging his functions under this Act, have the same powers of a civil court as are vested in a court under the Code of Civil Procedure, 1908 (5 of 1908) while trying a suit, in respect of the following matters, namely:—

(a) summoning and enforcing the attendance of witnesses;

(b) requiring the discovery and production of any documents;

(c) requisitioning any public record or copy thereof from any court or office;

(d) receiving evidence on affidavits; and

(e) issuing commissions for the examination of witnesses or documents

(2) Every proceeding before the Chief Commissioner shall be a judicial proceeding within the meaning of sections 193 and 228 of the Indian Penal Code (45 of 1860) and the Chief Commissioner shall be deemed to be a civil court for the purposes of section 195 and Chapter XXVI of the Code of Criminal Procedure, 1973 (2 of 1974).

78. Annual and special reports by Chief Commissioner.—(1) The Chief Commissioner shall submit an annual report to the Central Government and may at any time submit special reports on any matter, which, in his opinion, is of such urgency or importance that it shall not be deferred till submission of the annual report.

(2) The Central Government shall cause the annual and the special reports of the Chief Commissioner to be laid before each House of Parliament, along with a memorandum of action taken or proposed to be taken on his recommendations and the reasons for non-acceptance the recommendations, if any.

(3) The annual and special reports shall be prepared in such form, manner and contain such details as may be prescribed by the Central Government.

79. Appointment of State Commissioner in States.—(1) The State Government may, by notification, appoint a State Commissioner for Persons with Disabilities (hereinafter referred to as the "State Commissioner") for the purposes of this Act.

(2) A person shall not be qualified for appointment as the State Commissioner unless he has special knowledge or practical experience in respect of matters relating to rehabilitation.

(3) The salary and allowances payable to and other terms and conditions of service (including pension, gratuity and other retirement benefits) of the State Commissioner shall be such as may be prescribed by the State Government.

(4) The State Government shall determine the nature and categories of officers and other employees required to assist the State Commissioner in the discharge of his functions and provide the State Commissioner with such officers and other employees as it thinks fit.

(5) The officers and employees provided to the State Commissioner shall discharge his functions under the general superintendence and control of the State Commissioner.

(6) The salaries and allowances and other conditions of service of officers and employees shall be such as may be prescribed by the State Government.

(7) The State Commissioner shall be assisted by an advisory committee comprising of not more than five members drawn from the experts in the disability sector in such manner as may be prescribed by the State Government.

80. Functions of State Commissioner.—The State Commissioner shall—

(a) identify, *suo motu* or otherwise, provision of any law or policy, programme and procedures, which are in consistent with this Act, and recommend necessary corrective steps;

(b) inquire, *suo motu* or otherwise deprivation of rights of persons with disabilities and safeguards available to them in respect of matters for which the State Government is the appropriate Government and take up the matter with appropriate authorities for corrective action;

(c) review the safeguards provided by or under this Act or any other law for the time being in force for the protection of rights of persons with disabilities and recommend measures for their effective implementation;

(d) review the factors that inhibit the enjoyment of rights of persons with disabilities and recommend appropriate remedial measures;

(e) undertake and promote research in the field of the rights of persons with disabilities;

(f) promote awareness of the rights of persons with disabilities and the safeguards available for their protection;

(g) monitor implementation of the provisions of this Act and schemes, programmes meant for persons with disabilities;

(h) monitor utilisation of funds disbursed by the State Government for the benefits of persons with disabilities; and

(i) perform such other functions as the State Government may assign.

81. Action by appropriate authorities on recommendation of State Commissioner.—Whenever the State Commissioner makes a recommendation to an authority in pursuance of clause (b) of section 80, that authority shall take necessary action on it, and inform the State Commissioner of the action taken within three months from the date of receipt of the recommendation:

Provided that where an authority does not accept a recommendation, it shall convey reasons for non-acceptance to the State Commissioner for Persons with Disabilities within the period of three months, and shall also inform the aggrieved person.

82. Powers of State Commissioner.—(1) The State Commissioner shall, for the purpose of discharging their functions under this Act, have the same powers of a civil court as are vested in a court under the Code of Civil Procedure, 1908 (5 of 1908) while trying a suit, in respect of the following matters, namely:—

- (a) summoning and enforcing the attendance of witnesses;
- (b) requiring the discovery and production of any documents;
- (c) requisitioning any public record or copy thereof from any court or office;
- (d) receiving evidence on affidavits; and
- (e) issuing commissions for the examination of witnesses or documents

(2) Every proceeding before the State Commissioner shall be a judicial proceeding within the meaning of sections 193 and 228 of the Indian Penal Code (45 of 1860) and the State Commissioners shall be deemed to be a civil court for the purposes of section 195 and Chapter XXVI of the Code of Criminal Procedure, 1973 (2 of 1974).

83. Annual and special reports by State Commissioner.—(1) The State Commissioner shall submit an annual report to the State Government and may at any time submit special reports on any matter, which, in its opinion, is of such urgency or importance that it shall not be deferred till submission of the annual report.

(2) The State Government shall cause the annual and the special reports of the State Commissioner for persons with disabilities to be laid before each House of State Legislature where it consists of two Houses or where such Legislature consists of one House, before that House along with a memorandum of action taken or proposed to be taken on the recommendation of the State Commissioner and the reasons for non-acceptance the recommendations, if any.

(3) The annual and special reports shall be prepared in such form, manner and contain such details as may be prescribed by the State Government.

CHAPTER XIII SPECIAL COURT

84. Special Court.—For the purpose of providing speedy trial, the State Government shall, with the concurrence of the Chief Justice of the High Court, by notification, specify for each district, a Court of Session to be a Special Court to try the offences under this Act.

85. Special Public Prosecutor.—(1) For every Special Court, the State Government may, by notification, specify a Public Prosecutor or appoint an advocate, who has been in practice as an advocate for not less than seven years, as a Special Public Prosecutor for the purpose of conducting cases in that Court.

(2) The Special Public Prosecutor appointed under sub-section (1) shall be entitled to receive such fees or remuneration as may be prescribed by the State Government.

CHAPTER XIV NATIONAL FUND FOR PERSONS WITH DISABILITIES

86. National Fund for persons with disabilities.—(1) There shall be constituted a Fund to be called the National Fund for persons with disabilities and there shall be credited thereto—

(a) all sums available under the Fund for people with disabilities, constituted *vide* notification No. S.O. 573 (E), dated the 11th August, 1983 and the Trust Fund for Empowerment of Persons with Disabilities, constituted *vide* notification No. 30-05/2004-DDII, dated the 21st November, 2006, under the Charitable Endowment Act, 1890 (6 of 1890).

(b) all sums payable by banks, corporations, financial institutions in pursuance of judgment dated the 6th April, 2004 of the Hon'ble Supreme Court in Civil Appeal Nos. 4655 and 5218 of 2000;

(c) all sums received by way of grant, gifts, donations, benefactions, bequests or transfers;

(d) all sums received from the Central Government including grants-in-aid;

(e) all sums from such other sources as may be decided by the Central Government.

(2) The Fund for persons with disabilities shall be utilised and managed in such manner as may be prescribed.

87. Accounts and audit.—(1) The Central Government shall maintain proper accounts and other relevant records and prepare an annual statement of accounts of the Fund including the income and expenditure accounts in such form as may be prescribed in consultation with the Comptroller and Auditor-General of India.

(2) The accounts of the Fund shall be audited by the Comptroller and Auditor-General of India at such intervals as may be specified by him and any expenditure incurred by him in connection with such audit shall be payable from the Fund to the Comptroller and Auditor-General of India.

(3) The Comptroller and Auditor-General of India and any other person appointed by him in connection with the audit of the accounts of the Fund shall have the same rights, privileges and authority in connection with such audit as the Comptroller and Auditor-General of India generally has in connection with the audit of the Government accounts, and in particular, shall have the right to demand production of books of account, connected vouchers and other documents and papers and to inspect any of the offices of the Fund.

(4) The accounts of the Fund as certified by the Comptroller and Auditor-General of India or any other person appointed by him in this behalf, together with the audit report thereon, shall be laid before each House of Parliament by the Central Government.

CHAPTER XV STATE FUND FOR PERSONS WITH DISABILITIES

88. State Fund for persons with disabilities.—(1) There shall be constituted a Fund to be called the State Fund for persons with disabilities by a State Government in such manner as may be prescribed by the State Government.

(2) The State Fund for persons with disabilities shall be utilised and managed in such manner as may be prescribed by the State Government.

(3) Every State Government shall maintain proper accounts and other relevant records of the State Fund for persons with disabilities including the income and expenditure accounts in such form as may be prescribed by the State Government in consultation with the Comptroller and Auditor-General of India.

(4) The accounts of the State Fund for persons with disabilities shall be audited by the Comptroller and Auditor-General of India at such intervals as may be specified by him and any expenditure incurred by him in connection with such audit shall be payable from the State Fund to the Comptroller and Auditor-General of India.

(5) The Comptroller and Auditor-General of India and any person appointed by him in connection with the audit of the accounts of the State Fund for persons with disabilities shall have the same rights, privileges and authority in connection with such audit as the Comptroller and Auditor-General of India generally has in connection with the audit of the Government accounts, and in particular, shall have right to demand production of books of accounts, connected vouchers and other documents and papers and to inspect any of the offices of the State Fund.

(6) The accounts of the State Fund for persons with disabilities as certified by the Comptroller and Auditor-General of India or any other person appointed by him in this behalf together with the audit report thereon shall be laid before each House of the State Legislature where it consists of two Houses or where such Legislature consists of one House before that House.

CHAPTER XVI OFFENCES AND PENALTIES

89. Punishment for contravention of provisions of Act or rules or regulations made thereunder.—Any person who contravenes any of the provisions of this Act, or of any rule made thereunder shall for first contravention be punishable with fine which may extend to ten thousand rupees and for any subsequent contravention with fine which shall not be less than fifty thousand rupees but which may extend to five lakh rupees.

90. Offences by companies.—(1) Where an offence under this Act has been committed by a company, every person who at the time the offence was committed, was in charge of, and was responsible to, the company for the conduct of the business of the company, as well as the company, shall be deemed to be guilty of the offence and shall be liable to be proceeded against and punished accordingly:

Provided that nothing contained in this sub-section shall render any such person liable to any punishment provided in this Act, if he proves that the offence was committed without his knowledge or that he had exercised all due diligence to prevent the commission of such offence.

(2) Notwithstanding anything contained in sub-section (1), where an offence under this Act has been committed by a company and it is proved that the offence has been committed with the consent or connivance of, or is attributable to any neglect on the part of any director, manager, secretary or other officer of the company, such director, manager, secretary or other officer shall also be deemed to be guilty of that offence and shall be liable to be proceeded against and punished accordingly.

Explanation.—For the purposes of this section,—

(a) “company” means any body corporate and includes a firm or other association of individuals; and

(b) “director”, in relation to a firm, means a partner in the firm.

91. Punishment for fraudulently availing any benefit meant for persons with benchmark disabilities.—Whoever, fraudulently avails or attempts to avail any benefit meant for persons with benchmark disabilities, shall be punishable with imprisonment for a term which may extend to two years or with fine which may extend to one lakh rupees or with both.

92. Punishment for offences of atrocities.—Whoever,—

(a) intentionally insults or intimidates with intent to humiliate a person with disability in any place within public view;

(b) assaults or uses force to any person with disability with intent to dishonour him or outrage the modesty of a woman with disability;

(c) having the actual charge or control over a person with disability voluntarily or knowingly denies food or fluids to him or her;

(d) being in a position to dominate the will of a child or woman with disability and uses that position to exploit her sexually;

(e) voluntarily injures, damages or interferes with the use of any limb or sense or any supporting device of a person with disability;

(f) performs, conducts or directs any medical procedure to be performed on a woman with disability which leads to or is likely to lead to termination of pregnancy without her express consent except in cases where medical procedure for termination of pregnancy is done in severe cases of disability and with the opinion of a registered medical practitioner and also with the consent of the guardian of the woman with disability,

shall be punishable with imprisonment for a term which shall not be less than six months but which may extend to five years and with fine.

93. Punishment for failure to furnish information.—Whoever, fails to produce any book, account or other documents or to furnish any statement, information or particulars which, under this Act or any order, or direction made or given there under, is duty bound to produce or furnish or to answer any question put in pursuance of the provisions of this Act or of any order, or direction made or given thereunder, shall be punishable with fine which may extend to twenty-five thousand rupees in respect of each offence, and in case of continued failure or refusal, with further fine which may extend to one thousand rupees for each day, of continued failure or refusal after the date of original order imposing punishment of fine.

94. Previous sanction of appropriate Government.—No Court shall take cognizance of an offence alleged to have been committed by an employee of the appropriate Government under this Chapter, except with the previous sanction of the appropriate Government or a complaint is filed by an officer authorised by it in this behalf.

95. Alternative punishments.—Where an act or omission constitutes an offence punishable under this Act and also under any other Central or State Act, then, notwithstanding anything contained in any other law for the time being in force, the offender found guilty of such offence shall be liable to punishment only under such Act as provides for punishment which is greater in degree.

CHAPTER XVII MISCELLANEOUS

96. Application of other laws not barred.—The provisions of this Act shall be in addition to, and not in derogation of, the provisions of any other law for the time being in force.

97. Protection of action taken in good faith.—No suit, prosecution or other legal proceeding shall lie against the appropriate Government or any officer of the appropriate Government or any officer or employee of the Chief Commissioner or the State Commissioner for anything which is in good faith done or intended to be done under this Act or the rules made thereunder.

98. Power to remove difficulties.—(1) If any difficulty arises in giving effect to the provisions of this Act, the Central Government may, by order, published in the Official Gazette, make such provisions or give such directions, not inconsistent with the provisions of this Act, as may appear to it to be necessary or expedient for removing the difficulty:

Provided that no such order shall be made under this section after the expiry of the period of two years from the date of commencement of this Act.

(2) Every order made under this section shall be laid as soon as may be, after it is made, before each House of Parliament.

99. Power to amend Schedule.—(1) On the recommendations made by the appropriate Government or otherwise, if the Central Government is satisfied that it is necessary or expedient so to do, it may, by notification, amend the Schedule and any such notification being issued, the Schedule shall be deemed to have been amended accordingly.

(2) Every such notification shall, as soon as possible after it is issued, shall be laid before each House of Parliament.

100. Power of Central Government to make rules.—(1) The Central Government may, subject to the condition of previous publication, by notification, make rules for carrying out the provisions of this Act.

(2) In particular, and without prejudice to the generality of the foregoing power, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

(a) the manner of constituting the Committee for Research on Disability under sub-section (2) of section 6;

(b) the manner of notifying the equal opportunity policy under sub-section (1) of section 21;

(c) the form and manner of maintaining records by every establishment under sub-section (1) of section 22;

- (d) the manner of maintenance of register of complaints by grievance redressal officer under sub-section (3) of section 23;
- (e) the manner of furnishing information and return by establishment to the Special Employment Exchange under section 36;
- (f) the composition of the Assessment Board under sub-section (2) and manner of assessment to be made by the Assessment Board under sub-section (3) of section 38;
- (g) rules for person with disabilities laying down the standards of accessibility under section 40;
- (h) the manner of application for issuance of certificate of disability under sub-section (1) and form of certificate of disability under sub-section (2) of section 58;
- (i) the allowances to be paid to nominated Members of the Central Advisory Board under sub-section (6) of section 61;
- (j) the rules of procedure for transaction of business in the meetings of the Central Advisory Board under section 64;
- (k) the salaries and allowances and other conditions of services of Chief Commissioner and Commissioners under sub-section (4) of section 74;
- (l) the salaries and allowances and conditions of services of officers and staff of the Chief Commissioner under sub-section (7) of section 74;
- (m) the composition and manner of appointment of experts in the advisory committee under sub-section (8) of section 74;
- (n) the form, manner and content of annual report to be prepared and submitted by the Chief Commissioner under sub-section (3) of section 78;
- (o) the procedure, manner of utilisation and management of the Fund under sub-section (2) of section 86; and
- (p) the form for preparation of accounts of Fund under sub-section (1) of section 87.

(3) Every rule made under this Act shall be laid, as soon as may be after it is made, before each House of Parliament while it is in session, for a total period of thirty days which may be comprised in one session or in two or more successive sessions, and if, before the expiry of the session immediately following the session or the successive sessions aforesaid, both Houses agree in making any modification in the rule or both Houses agree that the rule should not be made, the rule shall thereafter have effect only in such modified form or be of no effect, as the case may be; so, however, that any such modification or annulment shall be without prejudice to the validity of anything previously done under that rule.

101. Power of State Government to make rules.—(1) The State Government may, subject to the condition of previous publication, by notification, make rules for carrying out the provisions of this Act, not later than six months from the date of commencement of this Act.

(2) In particular, and without prejudice to the generality of foregoing powers, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

- (a) the manner of constituting the Committee for Research on Disability under sub-section (2) of section 5;
- (b) the manner of providing support of a limited guardian under sub-section (1) of section 14;
- (c) the form and manner of making an application for certificate of registration under sub-section (1) of section 51;
- (d) the facilities to be provided and standards to be met by institutions for grant of certificate of registration under sub-section (3) of section 51;
- (e) the validity of certificate of registration, the form of, and conditions attached to, certificate of registration under sub-section (4) of section 51;
- (f) the period of disposal of application for certificate of registration under sub-section (7) of section 51;
- (g) the period within which an appeal to be made under sub-section (1) of section 53;
- (h) the time and manner of appealing against the order of certifying authority under sub-section (1) and manner of disposal of such appeal under sub-section (2) of section 59;

(i) the allowances to be paid to nominated Members of the State Advisory Board under sub-section (6) of section 67;

(j) the rules of procedure for transaction of business in the meetings of the State Advisory Board under section 70;

(k) the composition and functions of District Level Committee under section 72;

(l) salaries, allowances and other conditions of services of the State Commissioner under sub-section (3) of section 79;

(m) the salaries, allowances and conditions of services of officers and staff of the State Commissioner under sub-section (3) of section 79;

(n) the composition and manner of appointment of experts in the advisory committee under sub-section (7) of section 79;

(o) the form, manner and content of annual and special reports to be prepared and submitted by the State Commissioner under sub-section (3) of section 83;

(p) the fee or remuneration to be paid to the Special Public Prosecutor under sub-section (2) of section 85;

(q) the manner of constitution of State Fund for persons with disabilities under sub-section (1), and the manner of utilisation and management of State Fund under sub-section (2) of section 88;

(r) the form for preparation of accounts of the State Fund for persons with disabilities under sub-section (3) of section 88.

(3) Every rule made by the State Government under this Act shall be laid, as soon as may be after it is made, before each House of the State Legislature where it consists of two Houses, or where such State Legislature consists of one House, before that House.

102. Repeal and savings.—(1) The Persons with Disabilities (Equal Opportunity, Protection of Rights and Full Participation) Act, 1995 (1 of 1996) is hereby repealed.

(2) Notwithstanding the repeal of the said Act, anything done or any action taken under the said Act, shall be deemed to have been done or taken under the corresponding provisions of this Act.

THE SCHEDULE
[See clause (zc) of section 2]
SPECIFIED DISABILITY

1. Physical disability.—

A. Locomotor disability (a person's inability to execute distinctive activities associated with movement of self and objects resulting from affliction of musculoskeletal or nervous system or both), including—

(a) "leprosy cured person" means a person who has been cured of leprosy but is suffering from—

(i) loss of sensation in hands or feet as well as loss of sensation and paresis in the eye and eye-lid but with no manifest deformity;

(ii) manifest deformity and paresis but having sufficient mobility in their hands and feet to enable them to engage in normal economic activity;

(iii) extreme physical deformity as well as advanced age which prevents him/her from undertaking any gainful occupation, and the expression "leprosy cured" shall construed accordingly;

(b) "cerebral palsy" means a Group of non-progressive neurological condition affecting body movements and muscle coordination, caused by damage to one or more specific areas of the brain, usually occurring before, during or shortly after birth;

(c) "dwarfism" means a medical or genetic condition resulting in an adult height of 4 feet 10 inches (147 centimeters) or less;

(d) "muscular dystrophy" means a group of hereditary genetic muscle disease that weakens the muscles that move the human body and persons with multiple dystrophy have incorrect and missing information in their genes, which prevents them from making the proteins they need for healthy muscles. It is characterised by progressive skeletal muscle weakness, defects in muscle proteins, and the death of muscle cells and tissue;

(e) "acid attack victims" means a person disfigured due to violent assaults by throwing of acid or similar corrosive substance.

B. Visual impairment—

(a) "blindness" means a condition where a person has any of the following conditions, after best correction—

(i) total absence of sight; or

(ii) visual acuity less than 3/60 or less than 10/200 (Snellen) in the better eye with best possible correction; or

(iii) limitation of the field of vision subtending an angle of less than 10 degree.

(b) "low-vision" means a condition where a person has any of the following conditions, namely,—

(i) visual acuity not exceeding 6/18 or less than 20/60 upto 3/60 or upto 13/200 (Snellen) in the better eye with best possible corrections; or

(ii) limitation of the field of vision subtending an angle of less than 40 degree up to 10 degree.

C. Hearing impairment—

(a) "deaf" means persons having 70 DB hearing loss in speech frequencies in both ears;

(b) “hard of hearing” means person having 60 DB to 70 DB hearing loss in speech frequencies in both ears;

D. “speech and language disability” means a permanent disability arising out of conditions such as laryngectomy or aphasia affecting one or more components of speech and language due to organic or neurological causes.

2. Intellectual disability, a condition characterised by significant limitation both in intellectual functioning (reasoning, learning, problem solving) and in adaptive behaviour which covers a range of every day, social and practical skills, including—

(a) “specific learning disabilities” means a heterogeneous group of conditions wherein there is a deficit in processing language, spoken or written, that may manifest itself as a difficulty to comprehend, speak, read, write, spell, or to do mathematical calculations and includes such conditions as perceptual disabilities, dyslexia, dysgraphia, dyscalculia, dyspraxia and developmental aphasia;

(b) “autism spectrum disorder” means a neuro-developmental condition typically appearing in the first three years of life that significantly affects a person’s ability to communicate, understand relationships and relate to others, and is frequently associated with unusual or stereotypical rituals or behaviours.

3. Mental behaviour,—

“mental illness” means a substantial disorder of thinking, mood, perception, orientation or memory that grossly impairs judgment, behaviour, capacity to recognise reality or ability to meet the ordinary demands of life, but does not include retardation which is a condition of arrested or incomplete development of mind of a person, specially characterised by subnormality of intelligence.

4. Disability caused due to—

(a) chronic neurological conditions, such as—

(i) “multiple sclerosis” means an inflammatory, nervous system disease in which the myelin sheaths around the axons of nerve cells of the brain and spinal cord are damaged, leading to demyelination and affecting the ability of nerve cells in the brain and spinal cord to communicate with each other;

(ii) “parkinson’s disease” means a progressive disease of the nervous system marked by tremor, muscular rigidity, and slow, imprecise movement, chiefly affecting middle-aged and elderly people associated with degeneration of the basal ganglia of the brain and a deficiency of the neurotransmitter dopamine.

(b) Blood disorder—

(i) “haemophilia” means an inheritable disease, usually affecting only male but transmitted by women to their male children, characterised by loss or impairment of the normal clotting ability of blood so that a minor wound may result in fatal bleeding;

(ii) “thalassemia” means a group of inherited disorders characterised by reduced or absent amounts of haemoglobin.

(iii) “sickle cell disease” means a hemolytic disorder characterised by chronic anemia, painful events, and various complications due to associated tissue and organ damage; “hemolytic” refers to the destruction of the cell membrane of red blood cells resulting in the release of hemoglobin.

5. Multiple Disabilities (more than one of the above specified disabilities) including deaf blindness which means a condition in which a person may have combination of hearing and visual impairments causing severe communication, developmental, and educational problems.

6. Any other category as may be notified by the Central Government.



ક્રમાંક : કચીવિદ્યાર્થીશીમે-૩૪/૨૦૧૬ 23027-84
 ગુજરાત શિક્ષણ સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ,
 'વિદ્યાભવન', સેક્ટર-૧૨, અંબીરાવડ,
 મેન : (૦૭૯) ૨૩૨૫૬૮૦૮-૩૯
 નિયામક : (૦૭૯) ૨૩૨૫૬૮૦૮
 સહાયક : (૦૭૯) ૨૩૨૫૬૮૧૩
 ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૩૨૫૬૮૧૨
 ઈ-મેઇલ : director-gcert@gujarat.gov.in
 Web : www.gcert.gujarat.gov.in
 તારીખ: 15-06-2019

પ્રતિ,
 જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારીશ્રી, તમામ
 સાસનાધિકારીશ્રી, તમામ

વિષય: દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને દિવ્યાંગજન અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૧૬ની જોગવાઈ અનુસાર વિશેષ સવલતો આપવા અંગે

સંદર્ભ: The Right of persons with disabilities Act 2016 (No:49 of 2016)

ઉપરોક્ત વિષય અને સંદર્ભ અન્વયે જણાવવાનું કે ધોરણ-૩ થી ૮ના દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને 'દિવ્યાંગજન અધિકાર અધિનિયમ, ૨૦૧૬ (૨૦૧૬ નો ૪૯)'ની જોગવાઈ અનુસાર દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા અપાયેલું દિવ્યાંગતાનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરે તો તેમની જરૂરિયાત અને વાજબીપણા મુજબ વિશેષ સવલતો આપવાની રહેશે. દિવ્યાંગતા કે લર્નિંગ ડિસએબિલિટી કોને ગણવી તે અંગે આરોગ્ય વિભાગ દ્વારા જે નિયમો બનાવવામાં આવેલા હોય તે અનુસાર સક્ષમ સત્તાધિકારીનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરેથી લર્નિંગ ડિસએબિલિટી ધરાવતા દિવ્યાંગોને આ મુજબની વિશેષ સવલતો આપવાની રહેશે. આ પત્રના અમલ માટે દિવ્યાંગ એટલે સંપૂર્ણ દૃષ્ટિહીન, અલ્પદૃષ્ટિ, બગિરાંધ, મંદબુદ્ધિ, બહુદિવ્યાંગતા, એટીઝમ, ઠીંગણાપણું, એક્સિડના કુમલાનો ભોગ બનેલ, શ્રવણક્ષમતા, વાક્યક્ષમતા, સેરીબલ પલ્સી (CP), મસ્ક્યુલર ડિસ્ટ્રોફી, મટી ગયેલો રક્તપિત્ત, સ્પેસીફીક લર્નિંગ ડિસએબિલિટી (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), Thalassaemia, Parkinson's disease, Multiple sclerosis, Haemophilia પરાવવા જેવી બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) પરીક્ષા સમયમાં છૂટછાટ:

દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને ધોરણ ૩ થી ૮માં શાળાકક્ષાએ લેવાનાર તમામ લેખિત પરીક્ષાઓમાં ત્રણ કલાકના પ્રશ્નપત્રમાં વધારાનો સમય અડધો કલાક (૩૦ મિનિટ) અથવા બે કલાકની પરીક્ષામાં વધારાની વીસ મિનિટ દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને મળી શકશે. કોઈપણ પ્રકારની દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ સ્વબળે પોતે જ લેખિત પરીક્ષામાં ઉત્તરો લખે અને લઠિયાની મદદ ન લે અથવા લઠિયાની મદદ લે તો પણ શાળાકીય લેખિત પરીક્ષામાં ત્રણ કલાકના પ્રશ્નપત્રમાં વધારાનો અડધા કલાકનો અથવા બે કલાકની પરીક્ષામાં વીસ મિનિટનો સમય મેળવવા હકદાર રહેશે.

(૨) ઉત્તીર્ણતાનું ધોરણ:

મૂલ્યાંકનમાં ઉત્તીર્ણ થવાના માપદંડો અન્ય કોઈરીતે નિયત કરવામાં આવ્યા હોય તો પણ કોઈ પણ પ્રકારની એક કે એકથી વધારે દિવ્યાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉત્તીર્ણતાનું ધોરણ ૨૦ ટકા રહેશે.

(૩) દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ માટે પરીક્ષા સ્થળ ખાતે કરવાની ભૌતિક સુવિધાઓ :

- તમામ શાળાકીય પરીક્ષાઓમાં દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની બેઠક વ્યવસ્થા ગ્રાઉન્ડ ફ્લોર (ભોયતળિયા) પર ગોઠવવી.
- દિવ્યાંગ પરીક્ષાર્થીને અનુરૂપ ફર્નિચર જેવું કે બેચ , ચેર , ડેસ્ક , ટેબલ ઇત્યાદિ તેમજ સુગમ્ય સૌચાલયયુક્ત સુવિધા નજીક હોય તેની કાળજી રાખવાની રહેશે.
- દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની સહાયતા અર્થે જે તે જિલ્લામાં કાર્યરત વિશિષ્ટ શિક્ષકોને સાંકળીને જવાબદારી સોંપવી.

(૪) પરીક્ષા દરમિયાન વિશિષ્ટ સાધન - સામગ્રીનો ઉપયોગની છૂટછાટ:

તમામ શાળાકીય પરીક્ષાઓમાં દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને વિશિષ્ટ સાધન સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવાની છૂટ આ પ્રમાણે મળશે:

- સંપૂર્ણ દૃષ્ટિહીન , અભ્રુદૃષ્ટિ , બધિરાંધ , સેરીબ્રલ પાલ્સી (C . P) , ઓટીઝમ , બહુવિકલંગતા, બધિર અને તીવ્ર બહેરાશ ધરાવતા, દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ ઇચ્છે તો કમ્પ્યુટર સ્ક્રીન - રીડર, બ્રેઇલલિપિ લોડ કરેલું સોફ્ટવેરયુક્ત કમ્પ્યુટર, એબેક્સ , ટ્રેલર ફેમ, બ્રેઇલ ગાણિતિક કંપાસ વાપરી શકશે.
- અભ્રુદૃષ્ટિ ધરાવતા દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ મેઝીફાઇંગ ગ્લાસ , ટાઉંગ કલેક્યુલેટર, લાજ કેક્યુલેટર, વાઈ કી બોર્ડ સાથેનું ઓપ્ટિકલ આસોરટીવ ડિવાઇસ , લો - વિઝન કીટનો ઉપયોગ કરી શકશે.
- વ્યક્તિગત દિવ્યાંગતાને અનુરૂપ જરૂરિયાત મુજબની વિશિષ્ટ શૈક્ષણિક સાધન - સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકશે.
- દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની જરૂરિયાત વાજબીપણા મુજબ શાળાના આચાર્યશ્રીએ આ અંગેની મંજૂરી આપવાની રહેશે .

(૫) બ્રેઇલ લિપિમાં પ્રશ્નપત્ર:

પ્રજ્ઞાયક્ષુ વિદ્યાર્થીઓને બ્રેઇલ લિપિવાળું પ્રશ્નપત્ર આપી શકાય તેમ હોય તો આપવાનો નિર્ણય કરવો અથવા રીડર કે રાઈટરની વ્યવસ્થા કરવી.

(૬) દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને પરીક્ષાના મૂલ્યાંકનમાં અંગ્રેજી / અન્ય ભાષામાં જોડણીની ભૂલો અને ખોટી વાક્યરચના હોય તો તે ક્ષમ્ય ગણવી તેમજ ગણિત વિષયમાં સ્ટેપ્સની ભૂલ ગ્રાહ્ય રાખવી.

(૭) રીડર / રાઈટર (લઠ્ઠિયા) સેવા બાબત:

દિવ્યાંગ કે કેકયર અથવા સ્નાયુની ઈજા જેવી ગંભીર પ્રકારની બિમારીથી પીડાતા હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓ કોઈ કારણસર લખવા અસમર્થ હોય અને વિદ્યાર્થીઓ સક્ષમ સત્તાધિકારીનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરે તો તેઓની જરૂરિયાત અને વાજબીપણા અનુસાર તેઓને રીડર / રાઈટર (લઠ્ઠિયા)ની સેવાની મંજૂરી આચાર્યશ્રીએ આપવાની રહેશે.

(૮) વિષય પસંદગીમાં છૂટછાટ:

દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની દિવ્યાંગતા અનુસાર અને આવશ્યકતા મુજબ લેખિત પરીક્ષામાં વિષય પસંદગીમાં મુક્તિ અને છૂટછાટ મળવાપાત્ર થશે. વિદ્યાર્થી ઇચ્છે તો માત્ર પ્રથમ ભાષા (માતૃભાષા) એટલે કે ઉચ્ચસ્તરીય ભાષા સિવાયની ભાષાઓ પૈકી કોઈ એક ભાષામાંથી મુક્તિ મેળવી શકશે. આ સિવાય ચિત્રકલા, સ્વાસ્થ્ય અને શારીરિક શિક્ષણ, સંગીત જેવા વિષયોમાં પોતાની દિવ્યાંગતા અનુસાર મુક્તિ મેળવવા ઇચ્છતા હોય તો શાળાના આચાર્યશ્રી મુક્તિ આપી શકશે.

(૯) દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓને પ્રશ્નપત્રમાં કોઈ પ્રકારના પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાં તેમની દિવ્યાંગતા બાધક બનતી હોય તો તે પ્રકારના પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાંથી મુક્તિ આપવાની રહેશે. જેમ કે, કોઈ આકૃતિ કે ચિત્રના આધારે જવાબ આપવાના હોય, જવાબમાં આકૃતિ કે ચિત્ર દોરવાનું હોય, નકશાપૂર્તિ કરવાની હોય તો તે પ્રકારના પ્રશ્નોની જગ્યાએ વૈકલ્પિક પ્રશ્ન આપી શકાશે. જો પ્રશ્નપત્રમાં વૈકલ્પિક પ્રશ્ન આપવામાં આવ્યો ન હોય તો શાળાના આચાર્યશ્રી જે તે પ્રશ્નોની જગ્યાએ વૈકલ્પિક પ્રશ્ન આપી શકશે.

(૧૦) ધોરણ-૧ અને ૨માં લેખિત પરીક્ષા હોતી નથી પરંતુ દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓ માટે અનીપચારિક મૂલ્યાંકન પણ લવચિક (flexible) બને તે ધ્યાન રાખવું.

ઉપર દર્શાવેલ બાબતોનો તાત્કાલિક અસરથી અમલ કરવાનો રહેશે. તેમજ કોઈ બાબતમાં માર્ગદર્શનની જરૂરિયાત જણાય તો જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારીશ્રીનો સંપર્ક કરવા જણાવવામાં આવે છે.


નિયામક
જીસીઈઆરટી
ગાંધીનગર

નકલ સવિનય રવાના:

સચિવશ્રી, શિક્ષણ વિભાગ, ગુજરાત સરકાર સવિનય જાણ સારું
સ્ટેટ પ્રોજેક્ટ ડાયરેક્ટરશ્રી, એસએસએ, ગાંધીનગર જાણ સારું
પ્રાથમિક શિક્ષણ નિયામકશ્રી, ગુજરાત, ગાંધીનગર જાણ સારું

નકલ રવાના:

પ્રાચાર્યશ્રી જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન, તમામ અમલીકરણ સારું

No. GSHSEB/Research/2500-33

Gujarat Secondary and Higher
Secondary Education Board
Sector - 10 B, Near Secretariat
Gandhinagar

Date: 19/09/2017

૨૬

District Education Officer, (all)
Gujarat State.

Subject: Providing special facilities to differently abled (Divyang) students under The
Rights of Persons With Disabilities Act-2016.

Reference :

1. The Rights of persons with disabilities Act-2016 (No:49 of 2016)
2. Circular from department of education no. PRI/1020/871/k dated 30/06/2017
3. Reslution in education committee no 44/2017 dated 27/07/2017
4. Reslution in education committee no 56/2017 dated 31/08/2017

With the above cited references, it is informed that decision as per following details has been taken by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board to provide special facilities to differently able (Divyang) students of standard 9 to 12 as per need of the differently able (Divyang) students and reasonability if the differently able (Divyang) students submits certificate of disability as per the provisions of The Rights of persons with disabilities Act-2016.

Decision has been taken by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board as per the following details:

Students with learning disability will be provided with the facilities for the differently able (Divyang) students on presenting certificate given by competent authority as per the rules prescribed by Department of Health.

(1) Extra time in examination timing:-

Extra half an hour (i.e. 30 minutes) will be given for the paper of 3 hours to differently able (Divyang) students with Total blindness, partial blindness, blindness and deafness, mentally dullness, multiple disabilities, dwarfishness, victims of acid attack, deficiency in listening, deficiency in speech, cerebral palsy, muscular dystrophy, cured leprosy, specific learning disabilities (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), Thalassaemia, 'Parkinson's disease' Multiple Sclerosis, Haemophilia, studying at secondary and higher secondary level in all the written exams including the school level examination for standard 9 to 12 and examinations held by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board.

Extra half an hour (i.e. 30 minutes) will be given for the paper of 3 hours students with such disabilities write the examination on their own without help of writers or even with the help of writers.

(2) Examination Fees

It has been resolved that students with any of 21 disabilities shown in the Appendix I of the Rights of persons with disabilities Act-2016 (No:49 of 2016) will be exempted from fees of the examinations held by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board.

(3) Passing Standard

The students who are failing in the written exam held by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board have to obtain minimum 20 marks out of total 100 marks to pass in the subjects they are failing.

This advantage will be given to school level examination of standard 9 and 11 too. This advantage of 20% passing standard will be given on producing the certificate by competent authority.

(4) Physical facilities to be prescribed at the examination centers for the differently able

(Divyang) students:

- The examination centre close to the differently able (Divyang) students' residence will be provided in the written examination of standard 10 and 12.
- The sitting arrangement will be on the ground floor in the examination centre.
- It is to be taken care of that the furniture like bench, chair, desk, table etc. and easy approachable toilet etc. are appropriate to the differently able (Divyang) students.
- The active special schools in the same district can be arranged as the examination centre.
- The teachers from the active special schools in the same district can be engaged to assist the differently able (Divyang) students.

(5) Freedom to use special education tools and aids:

- Freedom to use special education tools and aids during the written exam of Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board will be as follows:
- Total blind, partial blind, deaf and blind, cerebral palsy (C.P.) Autism, multiple disabilities, deaf and acute deaf can use computer screen read, a computer with software that loads Braille writing system, abacus, trailer frame, Braille mathematical compass etc.
- Low vision differently able (Divyang) students can use magnifying glass, talking calculator, large calculator, computer with large key board, optical assistive device, low vision kit etc.
- According to personal disability special educational aids and tools can be used. But these educational tools and aids are to be brought by the differently able (Divyang) students on their own. The district education officer will permit as per necessity and reasonability.

(6) Question Paper in Braille Writing System

- It has been decided to provide Question Paper in Braille Writing System to the blind students in the written examination of standard 10 and 12 held by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board
- The students are to show it unfailingly while filling in the form whether they want Question Paper in Braille Writing System.

(7) Assessment of written exam of standard 10/12:

- Spelling errors or false sentence framing in English/any other language shall be tolerated and errors of steps¹ in mathematics of students with no vision, less vision, intense deafness, cerebral palsy (CP), intense disability, autism, specific learning disability (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), mental diseases, deficiency in listening, deficiency in speech, and mental dullness are to be accepted
- Assessment of all differently able (Divyang) students shall be done at one centre only. Help of special teachers registered in rehabilitation council of India will be taken in this process.

(8) Providing services of Reader/Writer:

- students with no vision, less vision, cerebral palsy (CP), autism, mentally dullness, specific learning disability (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), mental diseases, deficiency in listening, deficiency in speech, and mental dullness (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), muscular dystrophy, Parkinson's, Hemophilia, Thalassemia, orthopedic disability like fracture or muscular injury, if they cannot write due to one or other reason, and if they produce disability certificate will be given permission for reader/writer as per necessity and reasonability.
- Differently able (Divyang) students from his/her own school or other school will be given students one standard lower than his/her own standard.

- One writer per one student will be engaged in the public written exam of standard 10/12 or district education officer will give permission for appointing in unexpected situations.
- All the district officers have to process so that all the differently able (Divyang) students get reader/writer easily as per necessity and reasonability.

(9) Freedom in selection of subjects.

- According to disability of differently able (Divyang) students and their necessity, exemption and freedom in selection of subjects is given in the public written examination held by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board.
- Differently able (Divyang) students with deficiency in listening, deficiency in speech, deaf and blind, specific learning disability (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), multiple disability, intense deficiency in listening will be exempted from the languages other than first language (mother tongue). But 7 (seven) subjects are compulsory in standard 10. For that one can select more than one subjects in group-2.

Group 1: One language is to be selected from compulsory subjects (e.g. Gujarati)

The following subjects are compulsory to be selected:

- Science and technology
- Mathematics
- Social science

Group 2: He/she can select any three instead of one from the optional subjects.

(E.g. Drawing, Home science, Physical Education)

- Differently able (Divyang) students with total blindness, partial blindness, deaf and blind, mental retardation (MR), specific learning disability (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia) can be exempted from mathematics if wish. And they can select more than one subject in group 2. But 7 (seven) subjects are compulsory in standard 10.
- Certificate from concerned recognized institute of completion of work experience and technical subjects can be presented.

➤ Differently able (Divyang) students with total blindness, partial blindness, deaf and blind, will be given optional questions in place of questions that needs figure, maps, graph (e.g. Mathematics, Science And Technology, Social Science, Physical Education.) in the public written examination held by Gujarat Secondary and Higher Secondary Education Board

➤ Two subjects are to be selected by the students in general stream in group - 3.

Differently able (Divyang) students with total deficiency in listening, deficiency in speech, deaf and blind, multiple disability, total blindness, partial blindness, mental retardation, specific learning disability (Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, Dyspraxia and Developmental aphasia), intense deficiency in listening can select 2 subjects instead of 3 in group-3. And they can select four subjects instead of three in group- 3.

In order to avoid difficulties faced by the differently able (Divyang) students Send the above said details to the schools in your district for information and implementation.

Enclosure: Details of category of Disability shown in The Rights of Persons With Disabilities Act-2016 (No: 49 of 2016).

- 30 -

(R. I. Patel)

Secretary

Gujarat Secondary and Higher

Secondary Education Board

Gandhinagar

Civil Branch

સામગ્રી

1. શાળાના વિસ્તારને ઘાસ તથા વિવિધ જાતનો વનસ્પતિઓથી હરિયાળો બનાવવો.....	3
2. શાકભાજી/ખીસધી બાગકિચન ગાર્ડન.....	4
3. ટપક સિંચાઈ પદ્ધતિ (મટીનાં વાસણો અથવા પ્લાસ્ટિકની બોટલો અથવા અન્ય કોઈ પણ નકામી સામગ્રી વડે બનાવેલ).....	6
4. કચરાના વર્ગીકરણ માટે રસપ્રદ ચિત્રો સાથેની કચરાપેટીઓ.....	8
5. ખાતર (કમ્પોસ્ટીંગ):.....	10
6. રમતના મેટાન/આઉટડોર/ઇન્ડોર રમતગમતની સુવિધાઓનો વિકાસ.....	12
7. બિલ્ડીંગ એઝ લર્નિંગ એઇડ (BnLA):.....	13
8. LED લાઇટિંગ:.....	14
9. સ્વચ્છતા પખવાડા સ્વચ્છતા અભિયાનનું આયોજન:.....	15
10. ગ્રીન સ્કૂલ્સને પ્રોત્સાહન આપતી પ્રવૃત્તિઓ:.....	17
11. નેષ્ણાતો સાથે વાર્તાલાપ/ચર્ચા :.....	19
12. ફીલ વિઝિટ - આસપાસના ક્ષેત્રની મુલાકાતો.....	21

1. શાળાના વિસ્તારને ઘાસ તથા વિવિધ જાતની વનસ્પતિઓથી હરિયાળો બનાવવો:

શાળાઓને હરિયાળી બનાવવાથી શાળાનું વાતાવરણ સુધરે છે અને બાળકોના વિકાસ, ભણતાર, ધ્યાન અને રમતમાં પણ મદદ મળે છે. વૃક્ષો પર્યાવરણમાંથી કાર્બન ડાયોક્સાઇડ ગેસને શોષી લે છે અને વાતાવરણને શુદ્ધ કરીને ઓક્સિજન છોડે છે; વૃક્ષો ઘણા પક્ષીઓ, નાના સરિસૃપ અને જંતુઓને આશ્રય આપે છે. સ્થાન વૃક્ષારોપણ શાળાઓમાં જૈવવિવિધતા વધારી શકે છે અને જમીનની ગુણવત્તા સુધારી શકે છે. બાળકો, શિક્ષકો અને લોકસમુદાય શાળામાં વાવવામાં આવેલ પોષક અને આયુર્વેદીક છોડનો ઉપયોગ પણ કરી શકે છે.

- ✓ શાળાઓએ કંમ્પસમાં હરિયાળીને પ્રોત્સાહન આપવું અને નક્કર/કોકીટ સપાટીઓ ઘટાડવી, જૈવ-વિવિધતાને પ્રોત્સાહન આપવું જેથી આસપાસના વાતાવરણના તાપમાનમાં ઘટાડો થશે.
- ✓ વિવિધ પક્ષીઓ, મધમાખીઓ, પતંગિયાઓ વગેરેને તેમનાં રહેઠાણ પૂરાં પાડતાં સ્થાનિક છોડ/વૃક્ષો ઉગાડવા. આ પ્રવૃત્તિઓથી બાળકો પોતાની શાળામાં વાવવામાં આવતાં વૃક્ષો, ઘાસ અને છોડ-વનસ્પતિ અંગે જાગૃત થશે.
- ✓ પીપળ, વડ, તુલસી, લીમડો વગેરે જેવા ઉચ્ચ ઓક્સિજન ઉત્સર્જન કરતાં અને વધુ કાર્બન ડાયોક્સાઇડ શોષી લેતાં વૃક્ષો ઉગાડવા. સ્થાનિક ફળ-ફૂલ અને મુગંધીવાળા છોડને પ્રોત્સાહન આપવું.
- ✓ પોષક તત્ત્વો, ઔષધીય ગુણ-વિશિષ્ટતાઓ, છાંયડો તથા સાંસ્કૃતિક રીતે સમુદાયમાં મહત્ત્વ ધરાવતાં સ્થાનિક છોડ/વૃક્ષો ઉગાડવા માટે બાળકોને પણ પ્રોત્સાહન આપવું.
- ✓ જમીનની ગુણવત્તાને બગાડતી અટકાવવા માટે શાળામાં જૈવિક ખાતરનો ઉપયોગ કરવો.
- ✓ લોન નો વિસ્તાર કુલ ઉપલબ્ધ ખુલ્લી જગ્યાના 15 ટકાથી વધારે ન રાખવો.



શાળાઓમાં વૃક્ષારોપણની પ્રવૃત્તિઓ

2. શાકભાજી/ઔષધી બાગ/કિચન ગાર્ડન:

આ બાગકતી સુખાકારી, ભણતર માટે ખૂબ જ મહત્વની પ્રવૃત્તિ છે. તાજી ઉગાડવામાં આવતી શાકભાજીનો વપરાશ કુપોષણ અને સૂક્ષ્મ પોષકતત્વોની ઊણપને દૂર કરવામાં પણ મદદ કરે છે.

ઉદ્દેશ્યો:



બાગકોને પ્રકૃતિ તથા બાગ-બગીચાના કામકાજનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવો.



શાકભાજીના પોષક પાસાઓ તથા જક કુડની હાનિકારક અસરો અંગે બાગકોના જ્ઞાન-સમજાણમાં વધારો કરવો.

વિદ્યાર્થીઓને નીચેની પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ કરવા અને પ્રોત્સાહિત કરવા:

- ✓ બાગકામ માટે ઊંડો-કલબ હેઠળની પ્રવૃત્તિઓ.
- ✓ વિદ્યાર્થીઓને તેમની પોતાની બગીચાની જગ્યા સોંપો અને વિદ્યાર્થીઓમાં છોડની જાતોનું વિતરણ કરો.
- ✓ બગીચાના આયોજન અને કામકાજ તથા તૈયારીમાં બાળકોને સામેલ કરો.
- ✓ સલામત, ફળવા વજનવાળાં, વાપરવામાં સરળ, યોગ્ય કદનાં ચોજારો તથા બગીચાનાં સાધનોનો ઉપયોગ કરો.
- ✓ બાળકોને છોડની વાવણી માટે જમીનના ખોદકામ માટે પ્રોત્સાહિત કરો. (નાના બાળકોને માટીની રચનાઓ બનાવવી ગમે છે)
- ✓ વિદ્યાર્થીઓ તેમના ઘરેથી બીજ લાવી શકે છે. મોસમી બાગકામને પ્રોત્સાહન આપો અને રસપ્રદ શૈથાનિક છોડ/વૃક્ષો ઉગાડો.
- ✓ વિદ્યાર્થીઓ પોષક છોડ/કળદાચી છોડ/હર્બલ અથવા ઔષધીય છોડ/શાકભાજી/ફૂલોના છોડ વગેરે સાથે ધીમ આધારિત ખેતીનો પણ વિકાસ કરી શકે છે.
- ✓ પતંગિયાઓ, માળા પક્ષીઓ અને અન્ય રસપ્રદ જંતુઓ અથવા પક્ષીઓને આકર્ષતા ફૂલો છોડો ઉગાડવા.
- ✓ વર્મા કમ્પોસ્ટિંગ માટે ખાડો ગોઠવો.
- ✓ પ્રત્યક્ષ અનુભવ માટે સામુદાયિક બગીચા, નર્સરી અથવા વનસ્પતિ ઉદ્યોગની મુલાકાત ગોઠવો.





ગુજરાતની શાળાઓમાં શાકભાજી/ઔષધી બાગ/કિચન ગાર્ડન

૩. ટપક સિંચાઈ પદ્ધતિ (માટીનાં વાસણો અથવા પ્લાસ્ટિકની બોટલો અથવા અન્ય કોઈ પણ નકામી સામગ્રી વડે બનાવેલ)

ટપક સિંચાઈ એ સૂક્ષ્મ સિંચાઈનો એક પ્રકાર છે. જે જમીનની સપાટી ઉપર અથવા સપાટીની નીચે દબાવેલા હોડના મૂળ સુધી ધીમે ધીમે પાણીને ટપકતું રાખે છે અને પોષક તત્ત્વોને બચાવવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. શાળાઓમાં માટીનાં વાસણો અથવા વેસ્ટ પ્લાસ્ટિકની બોટલોમાંથી ટપક સિંચાઈ કરી શકાય છે. ટપક સિંચાઈ એ છોડ ઉગાડવાની/ઉછેર કરવાની એક કાર્યક્રમ અને સરળ રીત છે અને તેના મુખ્ય ફાયદા પાણી તથા ઊર્જાની બચત છે.

માટીનાં વાસણો અથવા પ્લાસ્ટિકની બોટલો અથવા અન્ય કોઈ પણ કચરાની સામગ્રીમાંથી બનાવેલ ટપક સિંચાઈ પદ્ધતિ:

- ✓ ત્યજી દેવાયેલી ખ.લી પ્લાસ્ટિકની બોટલોને પર્યાવરણ માટે ગંભીર ખતરો માનવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓ શાળાના કિચન ગાર્ડન માટે અથવા તેમની શાળાનાં અન્ય વૃક્ષો અને છોડ માટે ટપક સિંચાઈ સિસ્ટમ બનાવવા માટે વેસ્ટ પ્લાસ્ટિકની બોટલોનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
- ✓ શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓના જૂથ/ટીમ પણ બનાવી શકે છે અને તેમના વિજ્ઞાન/પર્યાવરણ પ્રોજેક્ટ

તરીકે વેસ્ટ એવી વિવિધ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરીને ટપક સિંચાઈ પદ્ધતિ વિકસાવી શકે છે.

- ✓ ફેડી ટેવાચેલી પ્લાસ્ટિકની બોટલો અથવા માટીનાં વાસણો વડે ટપક સિંચાઈ પદ્ધતિ સરળતાથી અને અસરકારક રીતે બનાવી શકાય છે. છોડને પાણી આપવા માટે પ્લાસ્ટિકની બોટલ અથવા માટીના વાસણમાં એક નાનું છિદ્ર કરવાનું રહે છે અને તેને સપાટીની નીચે છિદ્ર સાથે જમીનમાં તેને દાટી દેવાનું હોય છે. છિદ્રવાળી બોટલને છોડની એકદમ બાજુમાં આધાર આપીને લટકાવી પણ શકાય છે. જેથી સમયાંતરે છોડને પાણી મળતું રહે.
- ✓ આવી સિસ્ટમ છોડને ધીમી પરંતુ સતત ગતિએ સિંચાઈ કરવાનું ચાલુ રાખે છે અને લાંબા સમય સુધી જમીનને ભેજવાળી રાખે છે. શાળા બંધ હોવાના ગાળા દરમિયાન પણ સમય, પાણી, ઊર્જાની બચત થતી રહે છે.



ગુજરાતની શાળાઓમાં ટપક સિંચાઈ

4. કચરાના વર્ગીકરણ માટે રસપ્રદ ચિત્રો સાથેની કચરાપેટીઓ

કચરાનું સરળ અને યોગ્ય વ્યવસ્થાપન સુનિશ્ચિત કરવા માટે (કચરાના) સ્રોત ખાતે જ કચરાનું વિભાજન કરવાનું નિર્ણાયક બને છે. શાળાઓએ નીચે આપેલ દરેક પ્રકારના કચરા માટે ચોક્કસ સ્થળે એવી રંગીન કચરાપેટીઓ મૂકવાની રહેશે -

- લીલા રંગની કચરાપેટી બાયોડિગ્રેડેબલ કચરો/ભીનો કચરો/જૈવિક કચરો
- વાદળી રંગની - રિસાયકલ કરી શકાય એવો કચરો/સૂકો કચરો
- લાલ રંગની - જોખમી કચરો
- પીળો- સાફ-સફાઈનો (સેનિટરી) કચરો/ માસિક ધર્મનો કચરો/ તબીબી કચરો

ક્રમ	શ્રેણી	રંગ	સમગ્રતા	વસ્તુઓ	ન્યૂનતમ ક્ષમતા અને કચરાપેટીનું સ્થાન
1	બાયોડિગ્રેડેબલ કચરો/ભીનો કચરો/જૈવિક કચરો	લીલા	જૈવિક કચરો કુદરતી વસ્તુઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે જેને પ્રાણીઓ ખાય છે અથવા તેનું વિઘટન થઈને ખાતર બને છે.	મૂકાં પાંદડાં, બગીચાનો કચરો, રસોડાનો કચરો, ખોરાકનો કચરો, પેન્સિલનો કચરો, નાની કાગળની પટ્ટીઓ	શાળાના દરેક માલ (ફ્લોર) અને મુખ્ય રૂમના કોરિડોરમાં 20 લિટર, રસોડા અને MDM શેડ પાસે 50 લિટર, બાગ બગીચામાં અને ખુલ્લા મેદાનમાં 50 લિટર
2	રિસાયકલ કરી શકાય એવો કચરો/સૂકો કચરો	વાદળી	માનવનિર્મિત વસ્તુઓમાંથી ઉત્પન્ન થતો કચરો, જેને ન તો પ્રાણીઓ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાય છે અને ન તો સરળતાથી વિઘટિત થાય છે	કાગળ, નોટબુક, ટીર-રસ્તી, કાર્ડબોર્ડ, પ્લાસ્ટિક અને કાચની બોટલો, રબર, સ્ટાયરોફોમ, ટેક્સટાઇલ ફેબ્રિક, ચામડું	દરેક માલ (ફ્લોર) અને મુખ્ય રૂમના કોરિડોરમાં 20 લિટર
3	જોખમી કચરો	લાલ	નકામી વસ્તુ કે જે સ્થનિકારક છે, વાગી જાય તેવી છે અને બાલકો, સ્ટાફ અને પર્યાવરણ માટે તલામતીનું જોખમ બની શકે તેમ છે.	તૂટેલા કાચ, તીક્ષ્ણ ધાતુઓ, નીચેકચેલ, ટ્યુબ લાઇટ, બલ્બ, પોઇન્ટ અને વાનિશના બોટલા તૂટેલા સિગરેટના સનવલીમા સમાપ્ત થઈ ગયેલી દવાઓ, મકદુંરી	દરેક માલ અને મુખ્ય રૂમના કોરિડોરમાં 20 લિટર

4.	સાફ-સફાઈનો (સેનિટરી) કચરો/પ્રાસિદ્ધ કચરો/મેડિકલ વેસ્ટ	પીળો	જેમાં શરીરને લગતો કચરો કે જે રોગોનું વહન કરે છે અથવા તબીબી પ્રક્રિયામાં ઉત્પન્ન થાય છે તેવો કચરો	થર્મોમીટરજંતુનાશક ડ્રેપે અથવા ટોયલેટ અને ફ્લોર ક્લીનર ગંદા તેપકિન્સ, વપરાયેલ સેનિટરી પેડ્સ, લોકીશી પાલળેલા ચુનરાઉ કાપડ કે રૂ, પાટા, વપરાયેલ ઇથરબડ્ડસ, બેન્ડ-એઇડ, સોય, સિરીજ, મોજા, એપ્રોન, સર્જિકલ માર્ક	કન્યાઓના શૌચાલયમાં અને મેડિકલ કીટ રાખવામાં આવતી હોય તે રૂમની નજીકમાં 20 લિટર
----	---	------	--	--	--

ઇ-વેસ્ટ: બેટરી, કેબલ, ડીવીડી., પેન ડ્રાઈવ, સીડી, કોમ્પ્યુટર પાર્ટ્સ, પ્રોજેક્ટર અથવા ચેલઈડી સ્ક્રીન પાર્ટ્સ, વાઈ-કાઈ ડોંગલ્સ અને એપ્લાયન્સીસ જેવાં બંધ અથવા નિરૂપયોગી ઇલેક્ટ્રોનિક તથા ઇલેક્ટ્રિકલ ઉત્પાદનોનો નિર્ણય અલગ રીતે આચાર્ય દ્વારા લેવાશે અને અધિકૃત એજન્સી દ્વારા તેનો નિકાલ કરાશે.

1. હીલા, વાદળી અને લાલ ડસ્ટબિન (દરેક 20 લિટર)નું મિશ્રણ ખુલ્લા સામાન્ય વિસ્તારમાં (રમતના મેદાનની નજીક અથવા કોરીડોરમાં) મુખ્ય રૂમ અને દરેક માળ પર કોરિડોરમાં મૂકવું.
2. રસોડા/ MDM શેડ પાસે અને બાગ-બગીચામાં તથા ખુલ્લા મેદાનમાં 50 લિટરની લીલા રંગની કચરાપેટી મૂકવામાં આવશે.
3. 20 લિટરની પીળી કચરાપેટી કન્યા શૌચાલયમાં અને મેડિકલ કીટ રાખવામાં આવતી હોય તે રૂમની નજીકમાં મૂકવામાં આવશે.



શાળાઓમાં રંગબેરંગી કચરાપેટીઓ

5. ખાતર (કમ્પોસ્ટિંગ):

ખાતર એ કાર્બનિક પદાર્થોના રિસાયક્લિંગની એક સસ્તી, કુદરતી પ્રક્રિયા છે, જે રસોડા અને બગીચાના કચરને (જૈવિક કચરાને) મૂલ્યવાન ખાતર/સોઇલ કન્ડીશનરમાં રૂપાંતરિત કરે છે, જે જમીન અને છોડને સમૃદ્ધ બનાવી શકે છે. લીલો કચરો જેમ કે સૂકાં પાંદડાં, બગીચાનો કચરો, રસોડાનો કચરો, ખાદ્યપદાર્થોનો કચરો, પ્રેસ્સિલનો કચરો, નાની કાગળની પટ્ટીઓનો ઉપયોગ ખાતર બનાવવા માટે થઈ શકે છે. શાળાના ગ્રીન લેન્ડસ્કેપ મ.ટે /બાગ બગીચામાં ઉત્પાદિત ખાતર ઉપયોગમાં લેવાશે.

કમ્પોસ્ટિંગ માટે અપનાવી શકાય તેવી પ્રક્રિયા:

- ✓ જમીનથી થોડોક ભીયો વિસ્તાર પસંદ કરો જ્યાં પાણી ભરાઈ રહેતું ન હોય અથવા ખાડાની આસપાસ એક નાનો બંધ બાંધીને ખાડામ પાણીનો પ્રવેશ અટકાવવા માટે જરૂરી જોગવાઈઓ કરો.
- ✓ જૂથોમાં/ટીમમાં વિદ્યાર્થીઓ તપાસ કરશે: કયો લીલો કચરો/જૈવિક કચરો ઉત્પન્ન થાય છે? તે કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે? પર્યાવરણીય કાર્યવાહી મ.ટે યોગ્ય સ્થળોની ઓળખ કર્યા પછી તે ક્યાં જાય છે? વિદ્યાર્થીઓ કમ્પોસ્ટિંગ અને વર્મી કમ્પોસ્ટિંગ પ્રક્રિયાઓ અને તેમની સાથે સંકળાયેલા મેનેજમેન્ટના મુદ્દાઓ વિશે જાણશે.
- ✓ ખાડાઓમાં ઉત્પાદિત અને શેકવિત કચરાના જથ્થાના આધારે પર્યાપ્ત સંખ્યામાં ખાડાઓ ખોદવા/બનાવવા (માત્ર જૈવિક કચરો), ન વપરાયેલા લાકડામાંથી બનાવેલ મોટા ડબ્બાનો પણ ઉપયોગ ખાતર બનાવવા માટે થઈ શકે છે.
- ✓ બાલકોને અમુક પ્રકારની પહોળાઈ સાથેના ખાડા તૈયાર કરવા પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે, કટકા કરેલા છાગળ, અનાજના અવશેષો, કઠોળ અને શાકભાજીની છાલ અને મધ્યસ્થ ભોજનના રસોડામથી ફળો અને રાડી ગયેલાં પાંદડાંઓનો ઉપયોગ પાડો/ડબ્બા અને મિશ્રણને ઘરવા માટે થઈ શકે છે. .
- ✓ ખાડાઓમાં ભેગો કચરો ઉમેરવાનું ચાલુ રાખો (માત્ર જૈવિક કચરો). જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં, ખાતર બનાવવાની પ્રક્રિયાને વધારવા માટે કચરામાં ગાયના છાણની સ્તરી ઉમેરવાનું સલાહભર્યું છે. જો શક્ય હોય તો ખાડાને તરસાદી માણીથી બચાવો, તેને પોલિથિનાઇલ ક્લોરાઇડ (PVC) રૂફિંગ શીટનો ઉપયોગ કરીને ઢાંકીને રાખો.
- ✓ ખાતરની ગંધને દૂર કરવા માટે સૂકા છોડવા અને કાગળની વેસ્ટ પટ્ટીઓ (નાઇટ્રોજનની સામગ્રી ધરાવતી) પર્યાપ્ત માત્રામાં ઉમેરો.

✓ ખાતરની ગુણવત્તા ઘણાં પરિબલો પર આધારિત છે. શાળાના વિદ્યાર્થીઓને એ પરિબલો ઠવા હોઈ શકે તે શોધવા દો.

વર્મી કમ્પોસ્ટિંગ: વર્મી કમ્પોસ્ટિંગ અથવા વોર્મ કમ્પોસ્ટિંગ એ અણસેવાની મદદથી ખાતર બનાવવાની પ્રક્રિયા છે જે ઉચ્ચ પોષક તત્ત્વો પરવાનું ખાતર બનાવવાની પ્રક્રિયાને વધુ અસરકારક બનાવે છે. ખાતરના ખાડા/ડબ્બામાં ઉમેરાયેલા કૃમિઓ કાર્બનિક કચરો ખાય છે અને તેનું મળ ખાતર બનાવવામાં મદદ કરે છે. કૃમિની હાજરી ખાતર બનાવવાની પ્રક્રિયાને વધુ કાર્યક્ષમ બનાવે છે તે મિશ્રણની ઊંચાળતામાં પણ વધારો કરે છે.



શાળાઓમાં ખાતર/વર્મીકમ્પોસ્ટિંગ પ્રવૃત્તિઓ

6. રમતના મેદાન/આઉટડોર/ઇન્ડોર રમતગમતની સુવિધાઓનો વિકાસ:

શાળાઓમાં રમતગમતથી બાળકો અને શૈક્ષણિક પ્રણાલી બંને માટે ઘણો લાભ થાય છે. શાળાઓએ રમતગમત/રમતોને પ્રોત્સાહન આપવું અને બાળકો માટે રમતનાં મેદાનો/આઉટડોર/ઇન્ડોર રમતગમતની સુવિધાઓ વિકસાવવી જરૂરી છે. તે વિદ્યાર્થીઓને ફિટનેસ લક્ષ્યો સુધી પહોંચવામાં, તંદુરસ્ત જીવનશૈલી જાળવવામાં, ટી.મ ભાવના અને અન્ય જીવન કૌશલ્યો વિકસાવવામાં મદદ કરે છે. કબડ્ડી, ખો-ખો હન્ડબોલ, વૉલીબોલ, ક્રિકેટ, બેડમિન્ટન, ફૂટબોલ, જિમ્નેસ્ટિક્સ જેવી ઘણી બધી રમતો છે જેને શાળાઓમાં પ્રોત્સાહન આપી શકાય છે. આ ઉપરાંત અન્ય ઘણી સ્થાનિક રમતો છે જે બાળકો રમી શકે છે, જેથી શાળાઓ પોતાનાં રમતનાં મેદાનો/સુવિધાઓ તે મુજબ વિકસાવી શકે.



રમતગમતની ઇન્ડોર અને આઉટડોર પવૃત્તિઓ

7. બિલ્ડીંગ એઝ લર્નિંગ એઇડ (BaLA):

'બાલા' (BaLA) એ શાળાના નિર્માણ માળખામાં હસ્તક્ષેપ દ્વારા શિક્ષણમાં ગુણાત્મક સુધારણા તરફનો એક નવીન વિચાર છે. 'બાલા' (BaLA) એ શાળાના આંતરમાળખાનું સર્વગ્રાહી આયોજન અને ઉપયોગ કરવાની એક રીત છે. તે વિશેષ જરૂરિયાતો (CWSN) પરાવર્તા બાળકો માટે પ્રવૃત્તિ આધારિત શિક્ષણ, બાળ મિત્રતા અને સમાવેશી શિક્ષણના વિચારોનો સમાવેશ કરે છે. શાળાની ડીઝાઇન, વર્ગખંડ, કોરિડોર, પગથિયા અને દ.દર, આઉટડોર સ્પેસ/મેદાન વગેરે જેવી જગ્યાઓ શિક્ષણ-અધ્યયન પ્રક્રિયાઓ માટેનું સરળ સાધન બની શકે છે.

બિલ્ડીંગ એઝ લર્નિંગ એઇડ (BaLA) નાં વચ આધારિત આઈટમને મંજૂરી આપવામાં આવી છે અને હાલની શાળાની ડીઝાઇનને ચાઇલ્ડ-ફ્રેન્ડલી (બાળકોને અનુકૂળ) રીતે ઉચ્ચ શૈક્ષણિક મૂલ્ય સાથે વધુ સાધનસંપન્ન બનાવવા માટે વિકસાવવામાં આવી છે.

- ✓ માળ (ફ્લોર), દીવાલ, છત, દરવાજા, બારી, ફર્નિચર અને રમતના મેદાન જેવી જગ્યાઓને લર્નિંગ એઇડ તરીકે વિકસિત કરવાં.
- ✓ સ્વ-શિક્ષણ પરિસ્થિતિઓ ઊભી કરવા માટે છન્ડોર અને આઉટડોર જગ્યાઓ-અનુકૂળતાઓ બનાવવી.
- ✓ શાળાને વિવિધ જગ્યાઓને બાળ-કેન્દ્રિત હોવી જોઈએ.
- ✓ 'બાલા' અંતર્ગત વિકસાવવામાં આવેલ પ્રવૃત્તિઓને/જગ્યાઓને નિયમિત શિક્ષણ પ્રક્રિયા સાથે સંકલિત કરવી.





ગુજરાતની શાળાઓમાં બિલ્ડિંગ એઝ લર્નિંગ એઇડનાં ઉદાહરણો

8. LED લાઇટિંગ:

વાજબી દરની LED લાઇટિંગનો ઉપયોગ કરવાથી વર્ગખંડના વાતાવરણમાં સુધારો કરી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓને કેમ્પસમાં સુરક્ષિતતા અનુભવવામાં મદદ કરી શકાય છે, ઊર્જાનો વપરાશ ઓછો કરી શકે છે અને શાળાની પ્રતિષ્ઠાને મજબૂત કરી શકે છે. LED લાઇટિંગના ઉપયોગથી આઉટડોર વિસ્તારો અને ઇન્ડોર જગ્યાઓને અભ્યાસ દરમિયાન એકાગ્રતા અને ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં સરળતા રહે છે.

શાળાઓ માટે એલઇડી લાઇટિંગના ફાયદા:

 ઊર્જાની કાર્યક્ષમતા	 વાજબી દર	 શીખવા-ભણવાના વાતાવરણમાં સુધારો	 ટકાઉપણું તથા પર્યાવરણને અનુકૂળ
---	--	--	--

LED લાઇટ સ્પષ્ટીકરણ માર્ગદર્શિકા

- ✓ શાળાઓએ બ્યુરો ઓફ એનર્જી એફિશિયન્સી (BEE) દ્વારા ઉચ્ચ સ્ટાર રેટિંગ લેવલ સાથે LED લાઇટ્સ લગાવવાનો પ્રયાસ કરવો.
- ✓ ઇન્ડોર કીટીંગ્સ માટેનું LED લાઇટ- સિંગલ MCPCB પર એસેમ્બલ 0.2 વોટથી 0.5 વોટ. હીટ સિંક તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતા IS: 513/CRCA/ એલ્યુમિનિયમ ડાઇ કાસ્ટ પાવડર કોટેડ અને ઉચ્ચ UV અને ક્રાટ ન ગડે તેવા, જાડા શીટ સ્ટીલથી બનેલ તથા કંપનીનાં ચિહ્ન/નામ તથા ડિફ્યુઝર સહિતના હોવા જોઈએ.
- ✓ 120 થી 300 V, પાવર ફેક્ટર 0.9 થી વધુ, THD < 10 %

- ✓ CCT 3000 K થી 6500K
- ✓ લ્યુમિનેર અસરકારકતા > 85 લ્યુમેન્સ/વોટ. એલઇડી કાર્યક્ષમતા-110 લ્યુમેન્સ/વોટ
- ✓ એલઇડી ડ્રાઇવરની કાર્યક્ષમતા > 85%

9. સ્વચ્છતા પખવાડા સ્વચ્છતા અભિયાનનું આયોજન:

શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકગણ તથા સમુદાયની સક્રિય સહભાગીદારીથી 'સ્વચ્છતા પખવાડા' યોજાઈ રીતે મનાવવા માટે તથા તેના અતર્ગત સ્વચ્છતા અભિયાનને લગતી અન્ય પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે શાળાએ નીચેની સૂચનાઓ ધ્યાનમાં લેવાની રહેશે.

સ્વચ્છતા પખવાડા - સફાઈ અભિયાન:

- ✓ સ્વચ્છતા શપથનું આયોજન તમામ શાળાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં થઈ શકે છે, જેમાં તમામ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો/કર્મચારીઓ ભાગ લઈ શકે છે. સ્વચ્છતા પખવાડામાં સમુદાયની ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવી.
- ✓ બાળકો અને શિક્ષકોમાં સ્વચ્છતા અને સેનિટેશન તથા ક્ષય ધોવાનું મહત્ત્વ અને તેના કાર્યદાની સમજને ખાસ ઉજાગર કરવા માટે પખવાડાના પ્રથમ સપ્તાહમાં SMCs/SMDCs/PTAs અથવા માતાપિતા અને શિક્ષકો વચ્ચે બેઠક (નાના જૂથોમાં) યોજવી.; અને તેમને શાળા તેમજ ઘરમાં સ્વચ્છતા અને સ્વચ્છતા માટેની સારી પ્રથાઓ ચાલુ રાખવા માટે પ્રોત્સાહન તથા પ્રેરણા આપવી.
- ✓ શિક્ષકો દરેક શાળા/સંસ્થામાં પાણી અને સેનિટરી સુવિધાઓનું નિરીક્ષણ કરે. પાણી, સ્વચ્છતા અને સ્વચ્છતા સુવિધાઓનું ઝડપી મૂલ્યાંકન કરે અને જો જરૂરી હોય તો સુવિધાઓના સમારકામ અને જાળવણી માટે દરખાસ્ત/યોજના બનાવે.
- ✓ શાળાઓમાં સ્વચ્છ અને સુવ્યવસ્થિત પરિસર અને શૌચાલય માટેની સ્પર્ધાઓ યોજવી.
- ✓ શાળામાં સ્વચ્છતા અને સ્વચ્છતા પ્રથાઓ પર વિદ્યાર્થીઓ માટે નિબંધ/સૂત્ર/કવિતા લેખન, ગિત્રકામ, વક્તૃત્વ, ક્વિઝ, મોડેલ બનાવવાની સ્પર્ધા યોજવી.
- ✓ સ્વચ્છતા જાગૃતિ સંદેશાઓ સંસ્થા/શાળા/રાજ્ય, શાળા શિક્ષણ વિભાગની વેબસાઇટ પર પોસ્ટ કરવા. વૈકલ્પિક રીતે, શાળાઓમાં સ્વચ્છતા પરના ફોટોગ્રાફ્સ પ્રદર્શિત થઈ શકે છે.

શાળાઓના શિક્ષકો અને વહીવટીતંત્ર દ્વારા નીચેની પ્રવૃત્તિઓ પણ હાથ પરવામાં આવી શકે છે.

- ✓ શાળા/સંસ્થાઓના પરિસરમાંથી કચરો, વપરાયેલ અને નિકાલ કરેલ માસ્ક, તૂટેલા કર્નિચર, નિરૂપયોગી સાધનો, નિષ્ક્રિય વાહનો વગેરે જેવી તમામ પ્રકારની કચરાની સામગ્રીને સંપૂર્ણપણે દૂર કરવી જોઈએ અને પ્રક્રિયા મુજબ નિકાલ કરવો જોઈએ.
- ✓ શાળા પરિસરમાં સિંગલ પ્લાસ્ટિકના ઉપયોગ પર પ્રતિબંધ.
- ✓ શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓએ સ્થાનિક પ્રતિનિધિ સાથે મળીને પરિવારના સભ્યો, પડોશીઓ, નજીકના વિસ્તારોના નાગરિકો વચ્ચે પાખવાડાની શીમનો પ્રચાર કરવો જોઈએ.
- ✓ 3 R (રીડ્યુસ, રેયુઝ અને રિસાઇકલ) સિદ્ધાંતનું પાલન કરતી વખતે સિંગલ વુઝ પ્લાસ્ટિકનો ઉપયોગ બંધ કરવા અને પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણ ઘટાડવા અંગે જાગૃતિ.
- ✓ વારંવાર ઉપયોગમાં લેવાતી સપાટીઓ/જગ્યાઓની દૈનિક સફાઈ અને જીવાણુ-નાશની ક્રિયા.





સ્વચ્છતા પંચવાડા માટે સૂચવેલ કાર્ય યોજના



10. ગ્રીન સ્કૂલને પ્રોત્સાહન આપતી પ્રવૃત્તિઓ:

ગ્રીન સ્કૂલને પ્રોત્સાહન આપતી પ્રવૃત્તિઓ બાળકો અને સમુદાયોમાં ટકાવે આવે તો અને સારી પ્રથાઓને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ખૂબ જ મહત્વની છે. ગ્રીન સ્કૂલને પ્રોત્સાહન આપતી પ્રવૃત્તિઓ સમુદાય અને વિદ્યાર્થીઓની

સહભાગિતા ગામ/પડોશમાં શાળાની આસપાસ સ્વસ્થ અને સુખદ વાતાવરણ પુરું પાડે છે અને તેનાથી તેમની વ્યક્તિગત, સામાજિક સ્વામિત્વ પણ વધે છે, બાળકોને સંવેદનશીલ બનાવે છે, તથા પર્યાવરણ પ્રત્યે સમુદાય અને બાળકોને સાચા નૈમિક જવાબદાર નાગરિક બનાવે છે. નિદાર્થીઓને અભ્યાસ તથા શીખવા માટે સ્વસ્થ અને હરિયાળી જગ્યાઓ પૂરી પાડવા ઉપરાંત, ગ્રીન સ્કૂલ પ્રોગ્રામ પહેલ આપણને કાર્બન તટસ્થતા હાંસલ કરવામાં અને ગ્લાબોહવા પરિવર્તનનાં જોખમોને શમન તથા અનુકૂળનનાં પગલાં દ્વારા ઉકેલ લાવવા માટે પણ મદદ કરી રહી છે.

ગ્રીન સ્કૂલોને પ્રોત્સાહન આપતી પ્રવૃત્તિઓ માટેની માગદારીકા:

- ✓ ગ્રીન સ્કૂલ પ્રોગ્રામ સંબંધિત વિવિધ પ્રજોત્તરી/નાટક/શેરી નાટક/પોસ્ટર/પેઇન્ટિંગ સ્પર્ધાઓનું આયોજન કરો.
- ✓ શિક્ષકો શાળાઓમાં પર્યાવરણ પ્રયોગશાળા (પર્યાવરણ પ્રયોગશાળા)/ઉકો-ડલાબ હેઠળ વિવિધ ક્ષેત્રની પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન કરી શકે છે.
- ✓ શાળાઓમ વૃક્ષારોપણ કરી તેને હરિયાળી બનાવવી
- ✓ સરકારી/ખાનગી સંસ્થાઓ અથવા એનજીઓ દ્વારા આયોજિત વિવિધ 'ગ્રીન સ્કૂલ' પ્રોગ્રામમાં શાળાઓ દ્વારા નિયમિત સહભાગિતા.
- ✓ અધિકૃત રિસાયકલર્સને ત્યાં નિકાલ કરવામાં આવે તે પહેલાં ઈ-કચરાનો સ્રોત અને તેના સંગ્રહ પર કચરાનું વિભાજન/વ્યવસ્થાપન.
- ✓ વિશ્વ પર્યાવરણ દિવસ (05મી જૂન), વિશ્વ હેન્ડવૉશ ડે (15મી ઓક્ટોબર), વિશ્વ ચકલી દિવસ (20મી માર્ચ), વિશ્વ પૃથ્વી દિવસ (22મી એપ્રિલ), વિશ્વ જળ દિવસ (22મી માર્ચ)ની ઉજવણી કરવી.





ગુજરાતની શાળાઓમાં હરિયાળી શાળાઓને પ્રોત્સાહન આપતી પ્રવૃત્તિઓ

11. નિષ્ણાતો સાથે વાર્તાલાપ/ચર્ચા :

'PM Schools for Rising India' (PM SHRI) શાળાઓ માત્ર જ્ઞાનાત્મક વિકાસ પર જ નહીં, પરંતુ ટામી સદીનાં ચાવીરૂપ કૌશલ્યોથી સજ્જ પર્યાવરણીય જવાબદાર, આબોહવા સંવેદનશીલ, સર્વગ્રાહી તથા ઉત્તમ પરિપૂર્ણ વ્યક્તિઓનું નિર્માણ પણ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. તેથી, અહીં અપાયેલા મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને શાળાઓ શાળાના અભ્યાસક્રમને જીવન કૌશલ્યો સાથે સાકળવા અને બાળકો/શિક્ષકો/કર્મચારીઓ/સમુદાયની દૈનિક પ્રવૃત્તિઓમાં વિવિધ ટકાઉ આદતોનો સમાવેશ કરવા નિષ્ણાતોના વાર્તાલાપ/ચર્ચા યોજી શકે છે. નિષ્ણાતોની ઉપલબ્ધતા અને સંસાધનોના આધારે નિષ્ણાત ચર્ચા માટે વિવિધ સ્થાનિક/પ્રાદેશિક/રાષ્ટ્રીય/આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ/એનજીઓ/સરકારી/ખાનગી ક્ષેત્રોના નિષ્ણાતોને આમંત્રિત કરી શકાય છે.

સૂચિત નિષ્ણાતો/ સંસ્થાઓ અને વ્યક્તિઓ

- પ્રાદેશિક વન અધિકારી, જિલ્લા વન અધિકારી, ગ્રામમેલક
- કેન્દ્રીય/ર.જ્ય પદ્મપણ (CPCB/SPCB) નિયંત્રણ બોર્ડ
- નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ડિઝાસ્ટર મેનેજમેન્ટ (NIDM), નવી દિલ્હી
- ગુજરાત ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ડિઝાસ્ટર મેનેજમેન્ટ, ગાંધીનગર (GIDM)

- નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલ્સ (NGT)
- ઇન્ડિયન ગ્રીન બિલ્ડીંગ કાઉન્સિલ (IGBC)
- CLIMATE CHANGE DEPARTMENT, GUJARAT
- UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAMME (UNEP)
- યુનાઇટેડ નેશન્સ ઇન્ટરનેશનલ ચિલ્ડ્રન્સ ઈમરજન્સી ફંડ (યુનિસેફ) UNICEF
- ગુજરાત ઇકોલોજીકલ એજ્યુકેશન એન્ડ રિસર્ચ (GEER) કાઉન્સિલ
- ગુજરાત એનર્જી ડેવલપમેન્ટ એજન્સી (GEDA)
- સેન્ટર ફોર એન્વાયરમેન્ટ એજ્યુકેશન (CEE)
- સેન્ટર ફોર રાઇસ એન્ડ એન્વાયરમેન્ટ (CSE), નવી દિલ્હી
- આગા ખાન ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ (ભારત)
- IITs/NIITs/કેન્દ્રીય/રાજ્ય યુનિવર્સિટીઓ જેવી પ્રીમિયર સંસ્થાઓના વિષય નિષ્ણાત
- નેશનલ એન્વાયરમેન્ટ એન્જિનિયરિંગ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ, નાગપુર (NEERI)
- ઊર્જા અને સંસાધન સંસ્થા (TERI)
- GREEN RATING FOR INTEGRATED HABITAT ASSESSMENT (GRIHA)
- પર્યાવરણીય પહેલને ટેકો આપતા અન્ય સ્થાનિક NGO.

નિષ્ણાત ચર્ચા માટે મુશ્કેલ વિષયો

- ✓ સ્વચ્છ પાણીનો ઉપયોગ અને જળ સંરક્ષણ
- ✓ પુનઃ પ્રાપ્ય ઊર્જા અને ઊર્જા કાર્યક્ષમતા
- ✓ ગ્રીન લેન્ડસ્કેપ અને દવાની ગુણવત્તા
- ✓ જમીન સંરક્ષણ અને જવાબદારિયા
- ✓ ડિઝાસ્ટર મેનેજમેન્ટ અને સ્કૂલ સેફ્ટી
- ✓ વેસ્ટ મેનેજમેન્ટ- કચરાની ઉત્પત્તિ, વર્ગીકરણ, એકત્રીકરણ, પુનઃ ઉપયોગ અને યોગ્ય નિકાલ
- ✓ આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા
- ✓ ટકાઉ જીવનશૈલી
- ✓ ક્લાઇમેટ ચેન્જ

12. ફીલ્ડ વિઝિટ - આસપાસના ક્ષેત્રની મુલાકાતો

ફીલ્ડ વિઝિટ/પ્રવાસો વિદ્યાર્થીઓને પ્રકૃતિ અંગે શીખવા, જાણવા અને કુદરત સાથેના જોડાણ માટેની એક અનોખી તક બની રહે છે. આવા પ્રવાસોનો હેતુ કુદરતમાંથી શીખવાનો તથા કુદરતી તત્ત્વો સાથે સંકળાઈને તેની સાથે સંકળાવાનો તથા અનુભવથી જ્ઞાન મેળવવાનો હોવો જોઈએ. વર્ગખંડની બહાર વિદ્યાર્થીને આકર્ષક રીતે અને સરળતાથી પારસ્પરિક અનુભવો મળે છે, જેમાં માત્ર શૈક્ષણિક હેતુઓ જ પૂર્ણ નથી થતા પરંતુ વિદ્યાર્થીમાં જીવન જીવવાનું દૈશલ્ય રેડાય છે અને ટકાવ જીવનપદ્ધતિ પ્રત્યે તેની પસંદગી વધે છે. આ છ હેતુઓ માટે ફીલ્ડ ટ્રિપ/પ્રવાસો ગોઠવી શકાય



To provide firsthand experience,



To stimulate interest and motivation in science,



To add relevance to learning and interrelationships,



To strengthen observation and perception skills, and



To promote personal (social) development



Promote Nature Connection

ક્ષેત્રીય પ્રવાસો સામાન્ય રીતે પ્રેરક, સમૃદ્ધ અને પરંપરાગત શિક્ષણની બહાર વ્યવહારુ અનુભવ આપે છે. ફિલ્ડ ટ્રિપ્સ/પ્રવાસોનું આયોજન કરતી વખતે નીચેની મુદ્દાઓની સમીક્ષા કરો.

- ✓ પ્રવાસના શૈક્ષણિક હેતુઓ સ્થાપિત કરો. શૈક્ષણિક લક્ષ્યો લખો. ફીલ્ડ ટ્રિપ દરમિયાન તપાસવામાં આવેલી પ્રવૃત્તિઓ અને સામગ્રી. અભ્યાસક્રમના પરિણામો અને ઉદ્દેશ્યો સાથે સુસંગત અને જોડાયેલાં હોવાં જોઈએ. ફિલ્ડ ટ્રિપ્સમાં મનોરંજન ચોક્કસપણે મેળવી શકાય છે, પરંતુ માત્ર એ જ એનું પરિણામ હોય તો શિક્ષકે સમયનો ઉપયોગ તથા અન્ય સંસાધનો એવી બે-બે મર્યાદિત ને કીમતી બાબતોને જોઈને ટ્રિપ/પ્રવાસ અંગે પુનર્વિચાર કરવો જોઈએ.
- ✓ પ્રવાસ પ્રકૃતિમય શીખવા, બાળકોને પ્રકૃતિ સાથે જોડવા પર કેન્દ્રિત હોવો જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓ નજીકના બોટનિકલ ગાર્ડન, પશુ/પક્ષી અભયારણ્ય, વાગાયત અને કૃષિ સંશોધન કેન્દ્રો/યુનિવર્સિટી અથવા નજીકના કોઈ પણ સ્થળ કે જ્યાં બાળકો પ્રકૃતિ

<p>પાસેથી શીખી શકે તેનો સંપર્ક કરી શકે છે. સંબંધિત શિક્ષકોની મદદથી કેટલીક જૂથ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરી શકાય છે. જેમ કે નેચર વોક, મૂળ છોડની પ્રજાતિઓ/પ્રાણીઓની જાતોની ઓળખ અથવા અન્ય કોઈ કુદરતી/જીવિક/ભૌગોલિક વર્ગીકરણ/ઘટના વગેરે.</p>
<p>✓ ફિલ્ડ ટ્રીપની ચર્ચા કરો. વિદ્યાર્થીઓ શું શીખશે? ખાસ કરીને આપણે કઈ બાબતોનું અવલોકન કરવા માગીએ છીએ? અમે માર્ગદર્શક/ગાઈડને કયા પ્રશ્નો પૂછવા માગીએ છીએ? આ તૈયારી વિદ્યાર્થીઓને તમુ સચેત રહેવામાં મદદ કરશે અને ફિલ્ડ ટ્રીપ દરમિયાન તેમના સંશોધનને માર્ગદર્શન આપશે.</p>
<p>✓ જ્યારે તમે પાછા ફરો, ત્યારે વિદ્યાર્થીઓને તેમના પ્રવાસ દરમિયાન શા માટે, ક્યાં, કેવી રીતે અને શું પરિપૂર્ણ થયું તે સમજાવવા માટે પૂછીને ફિલ્ડ-ટ્રિપ અંગેની નિષ્કર્ષ-પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ કરો. ટ્રિપનાં લક્ષ્યો પ્રાપ્ત થયાં છે કે કેમ તેનું મૂલ્યાંકન કરો.</p>
<p>✓ ટ્રિપ પહેલાં સેટ કરેલા પોરણોના સંદર્ભમાં વર્ગના આચરણનું મૂલ્યાંકન કરો. ચર્ચા કરો કે શું તેઓ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે છે. જૂથમાં રહ્યા છે. આ મૂલ્યાંકનમાં હંમેશા સાનુકૂળ પ્રતિક્રિયા તેમજ અનુગામી ટ્રિપ્સમાં તેઓ સુધારી શકે તેવી રીતોનો સમાવેશ થવો જોઈએ. સુધારણા માટે આ સૂચનોની સૂચિ બનાવી શકાય અને આગામી ટ્રિપ હાથ ધરવામાં આવે તે પહેલાં સમીક્ષા માટે સાચવી શકાય.</p>
<p>✓ વર્ગખંડમાં શીખવવામાં આવતા અન્ય વિષયોમાં ફિલ્ડ ટ્રીપના કેટલા અને અનુભવોને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે તકનો ઉપયોગ કરો.</p>
<p>✓ કોસ લર્નિંગ માટે અન્ય શાળાઓ કે જેમણે પોતે એક મોડલ સ્કૂલ તરીકેની પ્રતિષ્ઠા હાંસલ કરેલ છે અથવા ગ્રીન સ્કૂલને લગતી બાબતોમાં એવોર્ડ પ્રાપ્ત કરેલ છે તેવી શાળાઓમાં એક્સપોઝર મુલાકાતોનો પણ યથા શક્ય છે. જે શ્રેષ્ઠ પ્રથાઓનું પ્રદર્શન કરી શકે છે.</p>